

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Liis Võsa

**PANGA ÕIGUS MÜÜA KLIENDI VÄÄRTPABEREID VÄÄRTPABERIKONTO
LEPINGU ÜLESÜTLEMISEL**

Magistritöö

Juhendajad
prof. *dr. iur.* Irene Kull
mag. iur. Ingrid Kõrgema

Tartu
2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIÕIGUSE REGULEERIMINE VÄÄRTPABERIKONTO LEPINGUS	10
1.1. Väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõte	10
1.2. Väärtpaberikonto leping.....	16
1.3. Väärtpaberite müügiõigusele tüüptingimuste regulatsiooni kohaldamine.....	17
2. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIKORRALDUSE ANDMINE TÜÜPTINGIMUSTES	20
2.1. Korralduse andmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes	20
2.2. Korralduse andmisest tekkiv komisjonilepingu tüüpi võlasuhe	23
2.3. Korralduse tagasivõtmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes	28
2.4. Väärtpaberite müügi korralduseks vajaliku tahteavalduse asendamine kohtulahendiga	29
2.4.1. Tahteavalduse asendamine lepingust tuleneva kohustuse täitmisena.....	29
2.4.2. Tahteavalduse nõudmine hea usu põhimõttele tuginedes.....	32
3. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIVOLITUSE ANDMINE TÜÜPTINGIMUSTES	36
3.1. Volituse andmise reguleerimine tüüptingimustes	36
3.2. Volituse lõppemine ja selle reguleerimine tüüptingimustes	41
3.3. Volituse tagasivõtmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes.....	43
4. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIÕIGUSE TEKKIMINE VASTUVÕTUVIIVITUSE OLUKORRAS	45
4.1. Vastuvõtuviivituse sätete kohaldumine väärtpaberikonto lepingule	45
4.2. Väärtpaberite müük vastuvõtuviivituse sätete alusel.....	49
4.3. Hoiustamine vastuvõtuviivituse sätete alusel müügiõiguse puudumisel	55
KOKKUVÕTE	62
BANK'S RIGHT TO SELL CLIENT'S SECURITIES UPON CANCELLATION OF SECURITIES ACCOUNT AGREEMENT. Abstract	66
KASUTATUD LÜHENDID	72
KASUTATUD ALLIKAMATERJALID	73

SISSEJUHATUS

Eestis avaliku- ja erasektori huve ühendava finantssektori esindusorganisatsiooni MTÜ FinanceEstonia poolt korraldatud konverentsil *FinanceEstonia Financial Forum 2019* jäi kõlama põhimõte, et finantsmaailma arengu keskmes on usaldus finantssüsteemide toimimisse ning seda usaldust saab säilitada muuhulgas läbi regulatsioonide.¹ Eesti finantsturu suurimaks lüliliks võib nimetada pankasid.² Suuremad pankade grupid tegutsevad finantsmaailmas väga erinevates rollides. Näiteks krediidasutusena, investeerimisühinguna, fondivalitsejana ja ka kindlustusandjana. Eestis asutatud krediidasutuste tegevust reguleerib krediidasutuste seadus³ (edaspidi KaS) (§ 2 lg 1). KaS § 6 lg 1 p-de 7 ja 12 järgi kujutavad väärtpaberite hoidmine ja haldamine, sealhulgas nendega tehingute tegemine endast finantsteenuseid. Magistritöös uuritakse panga kui krediidasutuse⁴ tegutsemist investeerimisühinguna väärtpaberituru kutselise osalisena väärtpaberituru seaduse⁵ (edaspidi VPTS) § 7 lg 1 p 1 ja § 40 lg 1 mõttes. Kui pank tegutseb investeerimisühinguna, siis kohaldatakse pangale ka VPTS tähenduses investeerimisteenust või investeerimisteenuse kõrvalteenust reguleerivaid sätteid (KaS § 2 lg 4). Pank investeerimisühingu litsentsi omava krediidasutusena saab pakkuda kliendile väärtpaberite hoidmise ja haldamise ning nendega seotud tegevusi nii investeerimisteenusena VPTS § 43 lg 1 p 1 ja p 2 mõttes kui ka kõrvalteenusena VPTS § 44 p 1 mõttes. Investeerimisteenuse ja selle kõrvalteenuse osutamise (edaspidi käsitletud kui investeerimisteenused) eelduseks on kliendile väärtpaberite registri pidamise seaduse⁶ (edaspidi EVKS) § 5 lg 1 järgi kontohalduri⁷ vahendusel väärtpaberikonto avamine Eesti väärtpaberite registris (edaspidi register). Pangal on EVKS § 1⁴-st, § 32 lg-st 1 ja VPTS § 7 lg 1 p-st 2 tulenevalt väärtpaberituru kutselise osalisena õigus tegutseda kontohaldurina.⁸ Tulenevalt EVKS § 1⁴ osutab pank teenuseid nii väärtpaberikonto omajale kui ka

¹ Redgate Capital. Huvitavaid mõtteid 14.03 toimunud FinanceEstonia Foorumilt. – Redgate Capital AS 15.03.2019. – <https://redgatecapital.eu/huvitavaid-motteid-14-03-toimunud-financeestonia-foorumilt/> (29.04.2020).

² R. O'Brien. Who Rules the World's Financial Markets? – Harvard Business Review. 1995. – <https://hbr.org/1995/03/who-rules-the-worlds-financial-markets> (29.04.2020).

³ Krediidasutuste seadus, RT I, 08.01.2020, 6.

⁴ Autor kasutab töös läbivalt terminit „pank“, mille all peab silmas krediidasutust, kes täidab nii investeerimisühingu kui ka kontohalduri rolli, sealhulgas viitab panga rollijaotusele analüüsi käigus.

⁵ Väärtpaberituru seadus, RT I, 04.12.2019, 4.

⁶ Väärtpaberite registri pidamise seadus, RT I, 04.12.2019, 18.

⁷ Kontohaldurite kohta vt ka Dampf, T. Registreeritud väärtpaberitele kohalduva õiguse määramine Eesti kohtutes. – Juridica 2015/VIII, lk 576.

⁸ EVKS-i seletuskirjast tuleneb, et kontohalduri eesmärk on vahendada registripidaja poolt osutatavaid teenuseid. Seletuskiri Eesti väärtpaberite keskregistri seaduse 221 SE eelnõule, lk 16–17. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5f283c23-82b3-3afc-9fb4-b35fb4356e94/Eesti%20v%C3%A4%C3%A4rtpaberite%20keskregistri%20seadus> (29.04.2020).

registripidajale. Kliendiks loetakse käesolevas töös iga isik, kellele on kontohalduri vahendusel avatud registris väärtpaberikonto. Väärtpaberikonto avamiseks sõlmitakse kliendi ja panga vahel väärtpaberikonto leping, mis reguleerib investeerimisteenuste osutamist, sealhulgas väärtpaberite hoidmise ja haldamisega seotud tingimusi.⁹ Registripidaja avab kontohalduri vahendusel väärtpaberikonto omaja korralduse alusel registris väärtpaberikonto.¹⁰ Väärtpaberikonto omaja on isik, kellele kuuluvad väärtpaberid väärtpaberikontol.

Tulenevalt lepinguvabaduse põhimõttest on pangal üldjuhul õigus leppida kokku väärtpaberikonto lepingu lõpetamise alustes ning öelda leping kas korraliselt või erakorraliselt üles. Ülesütlemise põhjusteks võivad olla näiteks kliendi poolt panga ees kohustuste täitmata jätmine, sealhulgas võlgnevuste tasumata jätmine ja panga riskisust tulenevad otsused kliendisuhete lõpetamiseks.¹¹ Magistritöös uuritakse väärtpaberite müügiõigust olukorras, kus pank annab kliendile ülesütlemisavalduse esitamisel tähtaja väärtpaberite ära kandmiseks või müümiseks. Selline tähtaeg antakse üldjuhul väärtpaberikonto korralisel ülesütlemisel võlaõigusseaduse¹² (edaspidi VÕS) § 195 lg 1 järgi, ent magistritöö probleemistik laieneb ka VÕS § 196 lg 1 järgi lepingu erakorralise ülesütlemise juhtudele, kus pank annab ülesütlemisel väärtpaberite ära kandmiseks või müümiseks tähtaja.¹³ Magistritöös ei käsitleta panga ja kliendi vahel lepingu ülesütlemise järgselt tekkida võivaid võlasuhteid olukorras, kus pank otsustab kliendi väärtpaberite hoidmist pangas jätkata.

Väärtpaberikonto lepingu ülesütlemisel lõpetab pank väärtpaberikonto lepingu alusel kokkulepitud teenuste osutamise. Kliendile antakse panga poolt tähtaeg lepingu alusel üleantu tagasi võtmiseks.¹⁴ Kliendil on võimalik kanda väärtpaberid teise teenusepakkuja juurde või väärtpaberid ära müüa. Reeglina puudub kliendil huvi ära kanda või müüa väärtpabereid, mis

⁹ Turuosalised nimetavad investeerimisteenuste ja selle kõrvalteenuste osutamise lepinguid erinevalt. Näiteks Swedbank, Luminor ja SEB nimetavad lepingut kui „väärtpaberikonto leping“, LHV nimetab lepingut kui „investeerimisteenuste leping“.

¹⁰ EVKS § 5 lg 1 tulenevalt võib registris avada väärtpaberikonto igale Eesti või välisriigi kodanikule ning isikul võib olla ka mitu väärtpaberikontot.

¹¹ Autor toob siinkohal välja, et turuosalised on korralise ning erakorralise lepingu lõpetamise alused erinevalt sätestanud, seega välja toodud loetelu ei pruugi olla kõigi turuosaliste puhul ammendav.

¹² Võlaõigusseadus, RT I, 08.01.2020, 10.

¹³ Magistritöö probleemistik ei keskendu väärtpaberikonto lepingu erakorralise ülesütlemise juhtudele olukorras, kus alus ülesütlemiseks tuleneb rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse, RT I, 31.12.2019, 20, (edaspidi RahaPTS) § 42 lg-st 4. Sellisel juhul võib olla pangal väärtpaberite müümine tulenevalt olukorrast piiratud.

¹⁴ Tähtaeg väärtpaberite müümiseks või ära kandmiseks antakse tavaliselt peale ülesütlemisavalduse välja saatmist ning enne ülesütlemise jõustumist ehk etteteatamist tähtaja pikkune ajavahemik. Praktikas võib selline ajavahemik ulatuda kahest nädalast kuni kahe kuuni. Leidub ka turuosalisi, kes kindla ajavahemiku asemel lähtuvad „mõistliku ajavahemiku“ põhimõttest.

ei ole tema jaoks väärtuslikud. Väärtusetutele väärtpaberitele on kliendil keeruline või isegi võimatu ostuhuvilist leida. Kui kliendiga öeldakse leping üles tulenevalt kliendi kõrgest riskiisust, siis ei soovi ka teised turuosalisel samadel riskiisust tulenevalt põhjustel sõlmida kliendiga lepingut ning avada väärtpaberikontot. Samas on ka võimalik, et klient kaotab pangaga kontakti eelkõige põhjusel, et klient ei uuenda kontaktandmeid. Juhul kui klient ette antud tähtaja jooksul vajalikke dokumente ei esita või panga poolt ette nähtud toiminguid ei tee, puudub pangal Eesti seadusest tulenev otsene õiguslik alus väärtpabereid ilma kliendi nõusolekuta väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgselt käsutada. Eesti õigus ei paku väärtpaberite käsutamiseks ega müümiseks väärtpaberikonto lepingu lõpetamisel selget õiguslikku alust. Seesugune õiguskindluse puudumine loob olukorra, kus pank ei saa kliendi väärtpaberikontot sulgeda ja jätkab väärtpaberite hoidmist. Kui kliendi arvelduskontol lõppevad selle vältel vabad rahalised vahendid, peab pank katma omal kulul kliendi väärtpaberite hoidmisega kaasnevad kulud. Samuti peab pank haldama endiselt kliendi väärtpabereid ja väärtpaberikontot, muuhulgas võtma vastu ning hoidma kliendile laekuvaid dividende nii rahas kui väärtpaberitena.

Pankadel puudub kontohaldurina võimalus initsieerida väärtpaberite registrist kustutamist, et selle kaudu vabaneda väärtpaberite hoidmisest.¹⁵ Väärtpaberite pikaajaline hoidmine peale kliendisuhete lõppemist võib tekitada pangale majanduslikku kahju, suurendada järelevalve riski ning ka probleeme nii Eesti kui välisriikide regulatsioonide järgimisel, mille subjektiks pank on. Piiratud võimalused vajadusel kliendi väärtpaberite hoidmise lõpetamiseks on loonud olukorra, kus pank on kliendiga lõpetanud kliendisuhete mitmeid aastaid tagasi, aga hoiab seni klientide väärtpabereid edasi.

Väärtpaberite ülekande tegemisel on registrikannet lubatud teha tulenevalt EVKS § 34 lg 3 vaid füüsilisest isikust väärtpaberikonto omajal, juriidilise isikust väärtpaberikonto omaja seadusest tuleneva esindaja poolt isiklikult või tema poolt volitatud isikult, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Autor on valinud EVKS § 34 lg 3 järgi seega analüüsivateks käsutusõigust andvateks alusteks müügikorralduse ja müügivolituse põhjusel, et pank peab saama lisaks müügitehingule teha ka tehinguga kaasnevad registrikanded. Autor soovib jõuda töö lõpuks ka selgusele, kas

¹⁵ Tulenevalt EVKS § 18 lg 4 on vaid registripidajal võimalus algselt väärtpaberite registrist kustutamise protsess. See saab toimuda juhul kui väärtpaberite registreerimisest on möödunud üle 20 aasta või kui väärtpaberid on suure tõenäosusega lõppenud või millel puudub omaja. Magistritöös ei käsitleta põhjalikumalt väärtpaberite registrist kustutamise võimalusi. Samuti ei puudutata pankrotiõiguslikke ega ühinguõiguslikke võimalusi probleemistiku lahendamiseks.

EVKS § 34 lg 3 mõttes seaduses sätestatud erandina kui korralduse alusena saaks käsitleda ka vastuvõtuviivitusest tulenevat olukorda.

Magistritöös uuritaksegi kliendi ja investeerimisteenust pakkuva panga vahelisi tagasitaitmise võlasuhtest tekkivaid õiguseid ja kohustusi pärast väärtpaberikonto lepingu ülesütlemist panga poolt. Vastust otsitakse küsimustele, millistel õiguslikel alustel võib pank pärast lepingulise suhte lõppemist väärtpaberikontol hoiustatud kliendi väärtpaberid võõrandada. Uurimisküsimustele vastamiseks on töö jaotatud kolmeks peatükiks.

Magistritöö autor püstitab hüpoteesid, et seaduses eksisteerivad imperatiivsed keelunormid, millede järgimata jätmine toob kaasa väärtpaberite müügitehingu tühisuse. Pangal on võimalik müügiõigust teostada, võttes kliendilt tüüptingimuste alusel eelneva korralduse või volituse kliendi väärtpaberite müümiseks. Pangal on võimalik esitada kliendi vastu nõue tahtevalduse asendamiseks kohtulahendiga. Kuna VÕS käsitleb väärtpabereid vaid VÕS § 917 lg 1 tulenevalt dokumendina ehk vallasasjana, siis on regulatsioon puudulik vastuvõtuviivituse kontseptsiooni kohaldamiseks elektrooniliste väärtpaberite¹⁶ müügiks, ent pangal oleks võimalik hoiustada väärtpabereid notari juures.

Vastuste leidmiseks uuritakse esmalt teleoloogilisi ja süstemaatilisi tõlgendamismeetodeid kasutades, kas ja kuidas mõjutab seadusest tulenev väärtpaberite kaitsmise ja hoidmise põhimõte kliendi väärtpaberitega müügitehingu tegemist. Teiseks, kas lepingu lõpetamise järgsele müügiõigusele kohaldub tüüptingimuste regulatsioon ja kas tingimused alluvad tüüptingimuste kehtivuse kontrollile. Väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtte vaheliste seoste analüüsimisel on kasutatud välismaist õiguskirjandust. Tüüptingimuste regulatsiooni analüüsimisel on kasutatud nii Eesti Riigikohtu kui Euroopa Kohtu kohtupraktikat.

Teises peatükis uuritakse käsutusõigust andvatest kokkulepetest esimesena korralduse reguleerimist panga tüüptingimustes ning otsitakse näiteid pankade poolt väljatöötatud vastavate tüüptingimustelt. Süstemaatilist meetodit kasutades analüüsitakse, kas ja millistel tingimustel on väärtpaberikonto lepingu tüüptingimustes lubatud anda pangale korraldus ning

¹⁶ Kuna elektrooniliselt vormistatud väärtpaberitel ei ole regulatsioonides sätestatud ühtset terminit, kasutab autor magistritöös selliste väärtpaberite nimetamiseks vajadusel terminit „elektroonilised“ väärtpaberid. Erialakirjanduses võib leida sellised väärtpaberid tähistatud ka kui „dematerialiseeritud“ väärtpaberid, mida on kasutatud ka ajalooliselt Eesti väärtpaberite keskregistri asutamisel. Vt nt Eesti väärtpaberite keskregistri asutamine, RT I 1994, 71, 1229.

millised võlasuhted sellisest tahteavaldusest tekivad. Müügikorraldust analüüsides käsitleb autor ka müügiks tahteavalduse andmise kohustust lepingus ja tahteavalduse asendamise nõuet kohtulahendiga nii kohustuse täitmise eesmärgil kui hea usu põhimõtte alusel. Teise peatüki analüüs baseerub asjakohasel kohtupraktikal, VÕS-i ja TsÜS-i kommentaaridel ning erialakirjandusel.

Kolmandas peatükis uuritakse käsutusõigust andvatest kokkulepetest teisena volituse reguleerimist panga tüüptingimuses ning otsitakse näiteid pankade poolt väljatöötatud vastavate tüüptingimustelt. Süstemaatilist meetodit kasutades analüüsitakse, kas ja millistel tingimustel on väärtpaberikonto lepingu tüüptingimustes lubatud anda pangale müügivolitus ning millised võlasuhted sellisest tahteavaldusest tekivad. Kolmanda peatüki analüüs baseerub samuti asjakohasel kohtupraktikal, VÕS-i ja TsÜS-i kommentaaridel ning erialakirjandusel.

Neljandas peatükis analüüsitakse seaduses sätestatud võimalusi väärtpaberikonto lepingu lõppemisel väärtpaberite müümiseks või hoidmiseks. Selleks uuritakse neljandas peatükis Teleoloogilist ja süstemaatilist tõlgendust kasutades, kas vastuvõtuviivituse sätted kohalduvad väärtpaberikonto lepingu lõpetamisele ja kas pangal on võimalik väärtpaberid vastuvõtuviivituse sätete alusel ära müüa või väärtpaberid notariaalselt hoiustada. Kolmanda peatüki lõpus toob autor sisse ka paralleele Anglo-Ameerika õigussüsteemist. Kolmanda peatüki allikamaterjalideks on Eesti kohtupraktika, Saksa tsiviilseadustiku (*Bürgerliches Gesetzbuch*¹⁷, edaspidi BGB) kommentaarid, VÕS-i kommentaarid ja muu asjakohane erialakirjandus. Töös esitatud uurimisküsimustele vastamise eesmärgiks on ka hinnata, kuivõrd on kehtiva regulatsiooni raames võimalik tagada kliendi huvide kaitse ning kas selleks oleks vajalik kehtivate seaduste täiendamine või kohtupraktika muutmine.

Magistritöö kokkuvõttes annab ülevaate uurimistulemustest, formuleerib peamised järeldused ning toob välja, kas püstitatud hüpoteesid leidsid töös kinnitust.

Eesti erialakirjanduses ei ole sama probleemi varasemalt käsitletud. Autor on puutunud probleemistikuga kokku erialapõhiselt, töötades pangandussektoris. Varasemalt ei ole kohtupraktikas analüüsitud väärtpaberikonto lepingule kohalduvaid investeerimisteenuste

¹⁷ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) In der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002. (BGBl. I s. 42, 2909, 2003 I s. 738). Viimati muudetud 01.10.2013.a. – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (29.04.2020).

Käesoleva magistritöö valimisse kuuluvad Eesti nelja suurima panga Swedbank AS (edaspidi Swedbank), AS SEB Pank²¹ (edaspidi SEB), AS LHV Pank (edaspidi LHV) ja Luminor Bank AS (edaspidi Luminor) üldtingimused ja investeerimisteenuste osutamise tingimused.²² Kõik neli panka omavad krediidasutusena investeerimisühingu litsentsi. Investeerimisteenuste osutamise tingimused on panga poolt eelnevalt välja töötatud ning neid kasutatakse tüüptingimustena väärtpaberikonto lepingus.²³

¹⁸ Autor kasutab tulenevalt kontekstist magistritöös nii terminit „investeeringuste osutamise tingimused“ kui ka „tüüptingimused“.

²⁰ Säärits, T. Kliendi väärtpaberite ja raha hoidmise põhimõtted. Magistritöö, juh. LLM Gerd Laub, dr. iur Andres Vutt. Tartu 2012.

²¹ Magistritöö autor toob selguse huvides välja, et kui teise kolme panga tüüptingimusi reguleerivad dokumendid kannavad pealkirja „Investeermisteenuste osutamise tingimused“, siis SEB tüüptingimusi reguleeriv dokument kannab pealkirja „Väärtpaberikonto ja -tehingute tingimused“. Magistritöö autor käsitleb „Investeermisteenuste osutamise tingimused“ termini kasutamisel kõiki nelja panka. Vajadusel teeb SEB osas erandi, aga seda vaid juhul kui tüüptingimuste sisust tuleneb vajadust tingimusi eraldi käsitleda.

22 Swedbank AS. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2019) – https://www.swedbank.ee/static/pdf/private/investor/portfolio/cond_investserv_est_2019_05_03.pdf (29.04.2020); Swedbank AS. Üldtingimused (kehtivad alates 01.06.2018) – https://www.swedbank.ee/static/pdf/private/home/important/cond_general_est_2018_06_01.pdf (29.04.2020); AS SEB Pank. Väärtapabrikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019) – https://www.seb.ee/files/tingimused/V%C3%A4%C3%A4rtapabrikonto-ja-tehingute-tingimused_01082019_est.pdf (29.04.2020) ja AS SEB Pank. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2020) – https://www.seb.ee/sites/default/files/web/files/tingimused/SEB_uldtingimused_EST_2019.pdf (29.04.2020); AS LHV Pank. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 01.01.2018) – https://www.lhv.ee/assets/files/conditions/Conditions_of_Provision_of_Investment_Services-ET.pdf (29.04.2020) ja AS LHV Pank. Üldtingimused – (kehtivad alates 13.01.2018) https://www.lhv.ee/assets/files/conditions/General_Conditions_of_AS_LHV_Pank-ET.pdf (29.04.2020); Luminor Bank AS. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 18.05.2018) – <https://www.luminor.ee/sites/default/files/documents/files/common/investeermisteenuste-osutamise-tingimused-ee.pdf> (29.04.2020) ja Luminor Bank AS. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2019) – <https://www.luminor.ee/sites/default/files/documents/files/common/luminori-ylldtingimused-01-01-2019.pdf> (29.04.2020).

8

Magistritöö käsitleb väärtpabereid VÕS § 917 lg 2 ning EVKS § 2 lg 1 ja 2 tähenduses ehk elektrooniliste väärtpaberitena. Töö ulatuses on EVKS § 2 lg 1 ja lg 2 mõttes tegemist erinevate registri esemetega, kusjuures EVKS § 2 lg 2 tulenevad registri esemed ei ole väärtpaberid, ent nad on EVKS-i mõistes hõlmatud väärtpaberi terminiga.²⁴ Väärtpaberikontol on üldjuhul hoiustatavad Eesti või välisriigi registrites registreeritud aktsiad, märkimisõigused, vabatahtlikult registrisse registreeritud osad ja fondiosakud.²⁵ Väärtpaberid võivad olla noteeritud ja reguleeritud väärtpaberiturul kaubeldavad, ent ka lihtsalt registrisse registreeritud.²⁶ Autor ei erista, kas väärtpaberid on registreeritud Eesti registris või on arvele võetud mõne teise riigi registris. Pangad hoiavad väärtpabereid asjaomase riigi keskdepositooriumis sellisel juhul vahendajate kaudu, kellega on seotud väärtpaberite hoidmislepingud (*Custody Agreement*).²⁷ Pank hoiustab klientide vara kontohaldurite juures tulenevalt kohalikest regulatsioonidest valdavalt *omnibus*²⁸ tüüpi esindajakontodel.²⁹ See ei muuda aga magistritöö probleemistikku. Oluline on välja tuua, et magistritöö valimise kuulub väärtpaberikonto³⁰, mis avatakse kontohalduri vahendusel registripidaja poolt registris. Väärtpaberikontol kajastatakse nii Eesti kui mõne teise riigi registris registreeritud väärtpabereid. Magistritöö autor käsitleb reguleeritud väärtpaberituruna kauplemiskohta VPTS § 3 lg 2 mõistes.

Märksõnad: väärtpaberikonto, müügiõigus, käsutusõigus, väärtpaberid, kontohaldur, väärtpaberite register, tüüptingimused, väärtpaberikonto leping, investeerimisteenuste osutamise tingimused.

²⁴ Magistritöös käsitletavate väärtpaberite puhul on loodud eeldus, et väärtpaberid on muudest käsutuspiirangutest vabad (näiteks väärtpaberile seatud pant või arest).

²⁵ Fondiosakute ja osuühingu osade registreerimine registrisse on vabatahtlik Fondiosakute puhul on registreerimine ette nähtud juhul kui nendega soovitakse kaubelda reguleeritud väärtpaberiturul või mitmepoolses kauplemissüsteemis tulenevalt EVKS § 2 lg 1 p 4.

²⁶ Tegemist võib olla näiteks väärtpaberitega, millega on kauplemine lõpetatud kas püsivalt või ajutiselt (nimetatud ka kui *delisted*).

²⁷ Väärtpaberite hoidmise kohta vahendajata kaudu loe lähemalt Laub, G. Väärtpaberitele kohalduv õigus – selge ühendav seos. – *Juridica* 2015/V, lk 340–341.

²⁸ *Ombinus* tüüpi esindajakonto tähendab väärtpaberikontot, mille vahendusel hoitakse erinevate juriidiliste ja füüsiliste isikute väärtpabereid nende jaoks ja arvel. Nasdaq CSD. Hea teada. – <https://nasdaqcsd.com/et/teenused/teenused-emitendile/hea-teada/> (29.04.2020).

²⁹ Esindajakonto tähendab EVKS § 6 lg 1 tähenduses eriliigilist väärtpaberikontot, mille omamise õigus on Eesti väärtpaberiturul kutselistel osalistel. Esindajakonto kohta vt lähemalt Nasdaq CSD: Description of different levels of segregation offered by Nasdaq CSD. – <https://nasdaqcsd.com/wp-content/uploads/Estonian-SSS-different-levels-of-segregation.pdf> (29.04.2020). Esindajakonto kohta loe lähemalt Laub, G., Promet, K. Väärtpaberist tulenevate õiguste teostamiseks õigustatud isik. – *Juridica* 2011/VIII, lk 567–575.

³⁰ Väärtpaberikonto EVKS § 51 lg 1 mõttes ei kattu pangasisese eriliigilise väärtpaberikontoga, mida pakuvad näiteks SEB ja Luminor. Eriliigiline väärtpaberikontosid magistritöös ei uurita.

VÄÄRTPABERIKONTO LEPINGUS

1.1. Väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõte

Selleks, et saada vastus magistritöö uurimisküsimusele, kas investeerimisteenuste lepingutes kokku lepitud väärtpaberite müügiõigust reguleerivad tingimused on kooskõlas kehtiva seaduse sisu ja mõttega, on esmalt oluline analüüsida, kas seadustes leidub pangale tulenevaid kohustusi või keelde, millega vastuollu minek saaks tuua endaga kaasa kliendi väärtpaberite müügitehingu tühisuse. Autor on valinud välja kaks seadust, mille sätteid on vaja hinnata, et selgitada välja, kas ja kuidas need seadused võivad mõjutada kliendi väärtpaberite müügitehingu kehtivust. Nendeks on pangale kui investeerimisühingule kohalduv VPTS ja direktiiv 2014/65/EL finantsinstrumentide turgude kohta³¹ (edaspidi MiFID II) ning pangale kui kontohaldurile kohalduv EVKS. Esmalt analüüsib autor VPTS-ist tulenevat põhimõtet ja selle mõju müügitehingu kehtivusele.

Selleks, et hinnata seadusest tulenevate piirangute mõju müügitehingu kehtivusele, tuleb uurida VPTS-ist ja MiFID II-st tulenevate põhimõtete sisu ja mõjuala ja kuivõrd nimetatud allikatest tulenevad panga kohustused laienevad ka kliendi ja panga vahelistele suhetele pärast ülesõtmist ning milline on nende võimalik mõju eraõiguslike kokkulepete kehtivusele.

VPTS §-is 88 on kehtestatud üldnõuded investeerimisühingule talle usaldatud kliendi varade hoidmiseks ja kaitsmiseks³² ning VPTS § 88 lg-st 2 tuleneb kohustus võtta tarvitusele piisavad abinõud kliendile kuuluva vara ja kliendi õiguste kaitseks ning tagada kliendi vara hoidmine ja investeerimine vastavalt kokkulepitud tingimustele. VPTS § 88 lg-s 2 sätestatu põhineb omakorda MiFID II-l. MiFID II preambuli punktis 51 on sätestatud üldpõhimõte, mille kohaselt selleks, et kaitsta investorite omandiõigust ja muid sarnaseid väärtpaberitega seotud õigusi, tuleb neid õigusi hoida lahus investeerimisühingu õigustest. Lisaks peab MiFID II artikli 16 lg 8 kohaselt investeerimisühing juhul, kui ta hoiab kliendile kuuluvaid finantsinstrumente, võtma tarvitusele kohaseid meetmeid, et kaitsta kliendile kuuluva vara omandiõigust. Seega on pangal

³¹ 15. mai 2014. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/65/EL finantsinstrumentide turgude kohta ning millega muudetakse direktiive 2002/92/EÜ ja 2011/61/EL (uuesti sõnastatud) – L 173, lk 349–496.

³² Seletuskiri väärtpaberituru seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 507 SE eelnõu juurde, lk 73. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0780bcbb-1cbe-4cc7-bf3a-20ffd1a730b4> (29.04.2020).

investeeringisühinguna kohustus kaitsta ja hoida talle usaldatud kliendi vara, võttes tarvitusele kohased meetmed, et säilitada kliendile kuuluva vara omandiõigus.

Selleks, et anda hinnang, kas ja kui võrd mõjutab investeeringisühingule kohalduv väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtte võimalikke kokkulepped väärtpaberite müügitehingu kohta pärast väärtpaberikonto lepingu lõppemist, tuleb küsida, kas nimetatud põhimõttest võib tuletada keelu, mille tulemusel võiks olla müügitehing tühine tsiviilseadustiku üldosa seaduse³³ (edaspidi TsÜS) § 87 järgi.

TsÜS § 87 kohaselt on seadusest tuleneva keeluga vastuolus olev tehing tühine, kui keelu mõtteks on keelu rikkumise korral tuua kaasa tehingu tühisus, eelkõige juhul, kui seaduses on sätestatud, et teatud tagajärg ei tohi saabuda. Seadusega vastuolus oleva tehingu tühisus tagajärjena saabub juhul, kui seaduses on sätestatud teatud tehingute tegemise keeld. Seega võib tõstatada küsimuse, kas pangale kohalduvast väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõttest võiks tuleneda keeld teha tehinguid kliendi varaga pärast väärtpaberikonto lepingu ülesütlemist, st kas tegemist on TsÜS § 87 mõttes nii kohustus- kui käsutustehingu tühisust kaasa toova keeluga, st seadusandja on soovinud, et lisaks kohustustehingu tühisusele keelaks põhimõtte sõlmida tehinguid ka kliendi omandi üle andmiseks.

Rahvusvaheline Väärtpaberijärelevalve Organisatsiooni (edaspidi IOSCO) soovitude kohaselt on kliendi vara hoidmise ja kaitsmise põhimõtte eesmärk kaitsta investoreid ning tagada üldsuse usaldus finantsturgude vastu.³⁴ Kas müügiõiguse teostamine kliendi väärtpaberite suhtes pärast lepingu lõppemist võiks kujutada endast kliendi jaoks riski, mis mõjutab tema usaldust väärtpaberituru usaldusväärse toimimise, sealhulgas investeeringute säilimise suhtes?

IOSCO on toonud välja, et kliendi varade hoidmise ja kaitsmise põhimõtet rakendades peab olema pank eelkõige võimeline järgima varade segreerimiskohustust ning teostama kontrolli varade olemasolu üle. Hoidmise ja kaitsmise põhimõtete järgimisega kaasnevad siiski investeeringisühingu maksejõuetuse, pettuse, halva halduskorralduse või ebapiisavate operatiivsete küsimuste lahendamise, arvepidamise ning kliendi huvide kaitsmata jätmise

³³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 06.12.2018, 3.

³⁴ IOSCO Technical Committee. Client Asset Protection. Report. August 1996, lk 7. – <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD57.pdf> (29.04.2020).

riskid.³⁵ Seega ei ole võimalik isegi väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtete järgmisel tagada igas olukorras turu absoluutset usaldusväärsust. See tähendab omakorda, et kliendi varade hoidmise ja kaitsmise põhimõte on suunatud pigem pangale ja tema sisekontrollimehhanismide toimimisele. Põhimõtet rakendades peab olema pank võimeline järgima varade segregeerimiskohustust ning kontrollima varade olemasolu.

Seega ei kuulu väärtpaberite müügiõiguse andmine pangale oma olemuselt ühegi eelpoolnimetatud riski hulka, st nende riskide hulka, mis võiks mõjutada kliendi usaldust finantsturgude vastu üldiselt. Varade kaitsmise ja hoidmise põhimõte on suunatud panga sisekontrollimehhanismide toimimise tagamisele.

Küsimusele, milline saaks olla MiFID II mõju eraõiguslikele suhtele kliendi ja panga vahel, kui MiFID II-st tuleneva väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtte eesmärk ei ole keelata pangal sõlmida kliendi väärtpaberite müümiseks müügitehingut, on näiteks Euroopa komisjon vastanud järgmiselt. Kuivõrd direktiiviga 2004/39/EÜ, 21. aprillist 2004³⁶ (edaspidi MiFID I) on ette nähtud vastavate halduskaristuste kehtestamine liikmesriigi õiguses, ei mõjuta direktiiv investeerimisühingu eraõiguslikku vastutust kliendi ees MiFID I põhimõtete mittejärgmisel.³⁷ EK poolt läbiviidud konsultatsioonide käigus avaldati seisukoht, mille kohaselt võib MiFID II käsitleda ka kui investeerimisühingu eraõigusliku vastutuse põhimõtete kogumit kliendi suhtes kohustuste rikkumise korral.³⁸ Seda soovitusi aga MiFID II lõplikus sõnastuses arvestatud ei ole. Samas on MiFID II artikkel 69 lg-s 2 sätestatud, et liikmesriik peab riigi siseses õiguses tagama mehhanismid, mille kaudu oleks võimalik nõuda MiFID II reeglite rikkumise tagajärjel tekkinud rahalise või muu kahju hüvitamist või annaks võimaluse kohaldada muid õiguskaitsevahendeid. Wallinga on aga leidnud, et kuigi on võimalik, et MiFID II artikkel 69 jätab liikmesriigile võimaluse lubada tsiviilõiguslike õiguskaitsevahendite kasutamist, ei ole MiFID II artikli 69 eesmärk tõenäoliselt tekitada investeerimisühingule eraõiguslikku

³⁵ IOSCO Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions: Recommendations for securities settlement systems. Report. November 2001, lk 18. – <https://www.bis.org/cpmi/publ/d46.pdf> (29.04.2020).

³⁶ 21. aprilli 2004. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/39/EÜ finantsinstrumentide turgude kohta, millega muudetakse nõukogu direktiive 85/611/EMÜ ja 93/6/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2000/12/EÜ ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/22/EMÜ. – L 145/1, lk 263–306.

³⁷ European Commission. Public consultation. Review of the Markets in Financial Instruments Directive (MiFID) 8.12.2010, lk 63. – https://ec.europa.eu/finance/consultations/2010/mifid/docs/consultation_paper_en.pdf (29.04.2020).

³⁸ *Ibidem*.

vastutust.³⁹ Euroopa Kohus (edaspidi EK) on lahendis *Genil* toonud välja, et kuigi MiFID I näeb ette haldusmeetmete või haldussanktsioonide rakendamise võimalused investeerimisühingu suhtes, kes rikuvad direktiivi sätteid, siis puudub MiFID I-s selgitus selle kohta, kas liikmesriigid peaksid olema kohustatud kehtestama investeerimisühingutele ka lepinguõiguslikud tagajärjed niisuguste lepingute osas, mis ei järgi direktiivist tulenevaid kohustusi. Lisaks ei sisalda MiFID I loetelu või näiteid võimalikest tagajärgedest. Seega on igal liikmesriigil riigisiseses õiguskorras võimalus ise ette näha, millised lepingulised tagajärjed direktiivist tulenevate kohustuste rikkumisel saavad või milliste õiguskaitsevahendite kasutamine on lubatud, võttes arvesse võrdväärsuse ja tõhususe põhimõtet.⁴⁰

VPTS-is ei ole sätestatud MiFID II sisu arvestavaid eraõiguslike vastutuse vahendeid, samuti puudub Eestis kohtupraktika MiFID II rakendamisest eraõiguslikes vaidlustes. Küll aga on näiteks Busch leidnud, et MiFID II-st tulenev põhieesmärk, milleks on „investorkaitse“, oleks igal juhul illusoorne, kui eraõigusliku vastutuse ning investorkaitse vahel puuduks igasugune seos.⁴¹ Samuti on leitud, et MiFID II kaudu on võimalik eraõiguslikku vastutust sisustada järgmiselt. Esiteks sisaldab MiFID II artikleid, mis nõuavad investeerimisühingult kindlaid tegevusi. Teiseks tuleneb MiFID II-st nii-öelda kirjutamata ehk kaudne hoolsuskohustus (*unwritten duty of care*).⁴² Mõlemad nõuded aitavad sisustada regulatiivset otset ja kaudset mõju, mida MiFID II-st saaks eraõiguslikesse suhetesse üle kanda.⁴³ MiFID II eraõiguslikku mõju on tunnustatud nii Hollandi kui Inglismaa kohtupraktikas ja seda nii lepingulise kui ka lepinguvälise vastutuse sisustamisel.⁴⁴ Saksamaa kohtupraktika on aga eraõiguslike põhimõtete rakendamisel MiFID II reguleerimisvaldkonda puutuvates vaidlustes pigem tagasihoidlik. Nimelt on Saksamaa kõrgeim kohus (saksa keeles *Bundesgerichtshof*) 2014. aastal olnud seisukohal, et finantsjärelevalve raamistikku allutatud investeerimisühingule kohalduvad

³⁹ Wallinga, M. Why MiFID & MiFID II Do (not) Matter to Private Law: Liability to Compensate for Investment Losses for Breach of Conduct of Business Rules. – European Review of Private Law 3-2019, lk 515–556, *idem* lk 526. – https://www.rug.nl/research/portal/files/101328091/ERPL2019027_1_.pdf (29.04.2020).

⁴⁰ EK on toonud lahendis EKo C-591/10, *Littlewoods Retail Ltd and Others versus Her Majesty's Commissioners for Revenue and Customs*, ECLI:EU:C:2012:478, punktis 27 ja EKo C-604/11, *Genil 48 SL, Comercial Hosteleria de Granes Vinos SL versus Bankinter SA, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, ECLI:EU:C:2013:344, punktis 57 välja, et võrdsuse ja tõhususe põhimõte tähendab seda, et tingimused ei või olla ebasoodsamad riigisisese õiguse sätetel põhinevatest sarnastest tingimustest ega olla kehtestatud viisil, mis muudaks liidu õiguskorra antud õiguste kasutamise praktiliselt võimatuks.

⁴¹ Busch, D. The private law effect of MiFID: the *Genil* case and beyond. – European Review of Contract Law, April 2017, Vol. 13 Issue 1. pp. 70–93, lk 13. – https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/busch_private_law_effect_mifid_ii_ercl_2017-1.pdf (29.04.2020).

⁴² Wallinga, M. Why MiFID & MiFID II Do (not) Matter to Private Law: Liability to Compensate for Investment Losses for Breach of Conduct of Business Rules, lk 520.

⁴³ *Ibidem* lk 520.

⁴⁴ *Ibidem* lk 528, *idem*, lk 531.

nõuded ei saa olla iseseisvaks kahju hüvitamise nõude aluseks lepingulise vastutuse kohaldamisel. Samas tõi kohus samas lahendis siiski välja käsitluse, mis võimaldab MiFID II põhimõtete alusel eraõiguslikus vaidluses sisustada investeerimisühingu käitumisele esitatavad nõuded.⁴⁵

Eeltoodu põhjal on võimalik järeldada, et MiFID II-st tulenevad ja investeerimisühingule kohalduvad põhimõtted ei too kaasa küll müügitehingu tühisust ega mõjuta kliendi ja panga vahelist lepingulist kehtivust, aga võivad aidata sisustada pangale lepingulisest suhtest tulenevat üldist hoolsuskohustust.⁴⁶

Otsides vastust küsimusele, kas kliendi väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõte peaks olema suunatud panga poolt kliendi väärtpaberitega tehtud müügitehingute tühisuse kaasatoomisele, eristab MiFID II termineid „kliendisuhe“ ning „klient“, mis viitab otseselt, et MiFID II reguleerib ennekõike investeerimisühingu ja kliendi vahelist lepingulist suhet. Kas MiFID II-s sätestatud hoidmise- ja kaitsmise põhimõte kohalduvad pangale ka pärast kliendisuhte lõpetamist, võttes arvesse, et investeerimisühingul on võimalik kliendi väärtpabereid hoiustada ka pärast lepingu ülesütlemist ning sellega tagada kliendi omandi säilimine ja kas see tähendaks ka väärtpaberite müügiõigust pärast kliendisuhte lõppemist?

Euroopa Väärtpaberiturujärelevalve (edaspidi ESMA) eesmärgiks on pakkuda investeerimisühingutele tehnilisi nõuandeid juhtimis- ja organisatoorse meetmete osas, mis puudutavad kliendi varade kaitsmist.⁴⁷ ESMA on avaldanud seisukoha, mille kohaselt on võimalik kliendi ja investeerimisühingu vahelist suhet käsitleda MiFID II-s regulatsiooni kohaldamisel kui jätkuvat kliendisuhet. Kliendisuhte olemasolu tuleb hinnata igal üksikjuhul eraldi, võttes arvesse kogu teenuse olemust. Pank peaks olema võimeline argumenteerima, kas ja millal on kliendiga kliendisuhe lõpetatud. Kliendisuhte olemasolu tõendab poolte vahel sõlmitud väärtpaberikonto leping. Kestev kliendisuhe peaks hõlmama ka olukorda, kus kliendil on avatud pangas väärtpaberikonto, millega on võimalik kaubelda või ülekandekorraldusi

⁴⁵ *Ibidem* 542, BGH, XI ZR 147/88 = NJW 2014, lk 14-15, p 35 ja p 37.

⁴⁶ *MiFID II*-st tuleneva investeerimisühingutele rakenduva hoolsuskohustuse sisustamisest eraõiguslikes vaidlustes loe täpsemalt ka Negra, F. D. Hart Studies in Commercial and Financial law. MiFID II and Private Law. Enforcing Eu Conduct of Business Rules. Oxford: Hart Publishing 2019.

⁴⁷ ESMA. Final Report. ESMA's Technical Advice to the Commission on MiFID II and MiFIR. 19.12.2014, lk 62. – https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2015/11/2014-1569_final_report_-_esmas_technical_advice_to_the_commission_on_mifid_ii_and_mifir.pdf (29.04.2020).

teha.⁴⁸ Kliendisuhe tuleks lugeda lõppenuks hetkest, mil lepingu lõpetamise teade jõuab teise pooleni ning teade sisaldab ühemõttelist tahet lõpetada kliendile väärtpaberite hoidmise ja koos sellega ka investeerimisteenuse pakkumine. Siiski peab pank hoidma edasi kliendi väärtpabereid. Enamikel juhtudel piiravad pangad peale lepingu ülesütlemist kliendi väärtpaberikonto käsutamist. Näiteks Swedbanki on investeerimisteenuste osutamise tingimustes välja toodud, et investeerimisteenuseid pakutakse edasi vaid osas, mis puudutab väärtpaberite ettenähtud tähtaja jooksul ära kandmist.⁴⁹ Pangad võtavad praktikas peale kliendisuhete lõpetamist vabatahtliku kohustuse kliendi väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtet järgida kuni teostatakse väärtpaberit müük.

Kuigi eeltoodu põhjal on võimalik järeldada, et MiFID II ei puuduta lepingujärgset võlasuhet, on võimalik, et pangale laieneb siiski VÕS § 626 lg 1 tulenevalt hoolsuskohustus lepingu lõpetamise järgselt olukorras, kus pank peab käsundi täitmiseks saadu kliendile tagasi andma. Väärtpaberite välja andmise kohustusele saaks laieneda VÕS § 76 lg 2, mis seab pangale ootuse tegutseda heas usus ja mõistlikkuse põhimõttest lähtuvalt, võttes arvesse tava ja praktikat. Autor leiab, et pangale kohalduvat väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtte laienemine kliendisuhete lõpetamise järgsele võlasuhtele saaks olla võimalik olukorras, kus pank ei ole leppinud kliendiga väärtpaberite müügiõigust kokku ning ei ole andnud kliendile ka aega väärtpabereid pangast vabatahtlikult ära kanda. Sellisel juhul oleks võimalik, et panga rikutud kohustust saaks sisustada MiFID II-st tuleneva väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõttega, et jõuda järeldusele, kas pank vastutab sellise kohustuse rikkumise ees.

Kokkuvõtvalt on võimalik jõuda järeldusele, et VPTS-ist ja MiFID II-st tulenev väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise kohustus ei too endaga kaasa TsÜS § 87 mõttes väärtpaberite müügitehingu tühisust, aga võib mõjutada panga ja kliendi vahelist lepingulist võlasuhet, aidates sisustades panga hoolsuskohustust lepingulise kohustuse rikkumisel. VPTS-ist ja MiFID II-st tuleneva väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise põhimõtte kasutamine võlasuhtest tulenevate kohustuste sisustamisel saaks teatud juhtudel kohalduda ka lepingu lõpetamise järgsele võlasuhtele. Eeltoodust on võimalik järeldada, et pangal on võimalik sätestada ka tüüptingimustes lepingu lõpetamise järgne väärtpaberite müügiõigus.

⁴⁸ ESMA. Questions and Answers On MiFID II and MiFIR investor protection and intermediaries topics. 18.02.2020, lk 119. – https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma35-43-349_mifid_ii_qas_on_investor_protection_topics.pdf (29.04.2020).

⁴⁹ Swedbank. Investeerimisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2019), p 12.6.

1.2. Väärtpaberikonto leping

Panga ja kliendi vahel sõlmitakse väärtpaberikonto avamisel väärtpaberikonto leping, millele kohalduvad investeerimisteenuste osutamise tingimused. Väärtpaberikonto lepingu alusel osutatakse kliendile investeerimisteenuseid. Näiteks on VPTS § 43 lg 1 p 1 järgi lepingu alusel pakutavaks investeerimisteenuseks väärtpaberiga seotud korralduse vastuvõtmine ja edastamine ning väärtpaberiga seotud korralduse täitmine kliendi nimel või arvel. VPTS § 44 p 1 tulenevalt lepingu alusel pakutud investeerimisteenuse kõrvalteenuseks väärtpaberite hoidmine ja haldamine kliendi jaoks ning nendega seotud tegevused, sealhulgas väärtpaberi ülekande- ja pandikorralduste, samuti muude finantstagatiste koormamisega seotud korralduste kliendilt vastuvõtmine, edastamine ja täitmine.

Väärtpaberikonto lepingu näol on tegemist käsunduslepingu tüüpi teenuse osutamise lepinguga, kus pooltevaheline kestva leping on suunatud kliendi poolt avatud väärtpaberikontol hoiustatud väärtpaberitele investeerimisteenuste kestva osutamisele. Teenust osutatakse panga poolt tüüptingimustes paika pandud viisil.⁵⁰ Pank pakub teenust kogu väärtpaberite hoidmise aja jooksul, mitte ei võlgne kliendile töövõtulepingu raames ühte teenust, mis on konkreetse tulemusega mõõdetav.⁵¹ Väärtpaberikonto leping ei kujuta endast ka hoiulepingu liiki võlasuhet VÕS § 883 mõttes. Seda esiteks põhjusel, et väärtpaberite väärtpaberikontol hoidmine on küll investeerimise kõrvalteenusena käsitletav lepingust tulenevate teenuste osutamise eeldusena, aga pank pakub investeerimisteenuseid või registriteenuseid kliendi korralduste alusel täites kliendi poolt jagatud käsundit. Lisaks kohaldub tulenevalt VÕS § 883 hoiulepingu tüüpi võlasuhe vaid vallasasjadele, elektroonilised väärtpaberid ei ole aga vallasasjad⁵². Teatud tegevused lepingu alusel võivad olla kvalifitseeritavad ka käsunduslepingu alaliikidena nagu komisjonileping (VÕS § 692 jj). Komisjonilepingu liiki võlasuhtele viitab kliendi võimalus esitada pangale väärtpaberite soetamiseks või müümiseks reguleeritud väärtpaberiturult ostu- või müügikorraldusi. Pank tegutseb sellisel juhul reguleeritud väärtpaberiturul oma nimel, aga kliendi arvel.

⁵⁰ Vt käsundus- ja töövõtulepingu tüüpi lepingute eristamise kohta lähemalt Kalamees, P. jt. *Lepinguõigus*. Tallinn: Juura 2017, lk 327.

⁵¹ *Ibidem*, lk 328.

⁵² Vt. täpsemalt töö ptk 4.2.

1.3. Väärtpaberite müügiõigusele tüüptingimuste regulatsiooni kohaldamine

Pangale on antud väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgne väärtpaberite müügiõigus väärtpaberikonto lepingule kohalduvates investeerimisteenuste osutamise tingimustes. Selleks, et pangal tekiks väärtpaberikonto lepingu alusel õigus peale lepingu ülesütlemist kliendi väärtpaberite müüa, on võimalik pangal sätestada müügiõigus kahel alusel: kliendi poolt antud korralduse või kliendi poolt antud volitusena. Mõlemad alused peaksid andma EVKS §34 lg 3 järgi võimaluse ka registris kandekorralduse tegemiseks. Järgnevalt on analüüsitud väärtpaberite müügiõigust reguleerivate tingimuste kehtivust tüüptingimuseks.

Tüüptingimuse kehtivust hinnatakse VÕS § 42 lg-s 1 välja toodud kriteeriume kogumina arvesse võttes. Müügiõigust reguleerivate tingimuste kehtivuse hindamiseks on aga esmalt vajalik jõuda seisukohale, kas müügiõiguse kui tüüptingimuste kehtivuse kontroll võiks olla välistatud põhjusel, et väärtpaberite lepingujärgse müügiõiguse näol on tegemist väärtpaberikonto lepingu põhilise esemega või hinna ja üleantu väärtust reguleeriva tingimusega VÕS § 42 lg 2 mõistes.

Autor näeb vajadust esmalt kontrollida, kas väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgne väärtpaberite müügiõigus panga poolt kasutatavas väärtpaberikonto lepingus võiks olla lepingu põhiline ese, millele tüüptingimuste regulatsiooni ei kohaldata. Nimelt ei loeta tüüptingimust VÕS § 42 lg 2 ja direktiivi 93/13/EU⁵³ artikkel 4 lg 2 kohaselt ebamõistlikult kahjustavaks, kui see puudutab lepingu põhilist eset või hinna ja üleantu väärtuse suhet.

Otsides vastust küsimusele, kas müügiõigus võiks olla käsitatav lepingu põhilise esemena, on võimalik esiteks tugineda Euroopa Kohtule, kes on kohtuasjas *Van Hove*, kus vaidluse all oli küsimus, kas kindlustustingimuse puhul, millega reguleeriti kindlustusmaksete tegemise eeldusi on lepingu põhiese või on tegemist tüüptingimuseksena kontrollitava tingimusega, leidnud, et iga tingimust tuleb hinnata, arvestades lepingu laadi, üldist ülesehitust ja tingimusi kogumis ning lepingu juriidilist ja faktilist konteksti.⁵⁴ EK leidis, et „././tingimused, millel on lepingulise suhte enda laadi määratlevate tingimustega võrreldes aktsessoorne iseloom, ei saa kuuluda

⁵³ 5. aprilli 1993. aasta Euroopa Nõukogu direktiiv 93/13/EMÜ ebamõistlike tüüptingimuste kohta tarbijalepingutes – ELT L 95, lk 288–293.

⁵⁴ EKo C-96/14, *Jean-Claude Van Hove versus CNP Assurances SA*, ECLI:EU:C:2015:262, p 37.

„lepingu põhiobjekti” mõiste alla kõnealuse sätte tähenduses/.../.“⁵⁵ Kokkuvõttes leidis EK viidatud kohtuasjas, et näiteks krediidilepingus, kus lepingu põhisooritus on seotud teatava tagasimakstava rahasummaga ja kus nähakse ette laenu andmise ja tagastamise vääring, on tagastamiskohustus seotud põhikohustuse olemusega ja kujutab endast seega ka krediidilepingu põhielementi.⁵⁶ Lahendis *Kásler ja Káslerne Rábai* on EK selgitanud, et: „/.../ tingimused, millel on lepingulise suhte enda laadi määratlevate tingimustega võrreldes täiendav iseloom, ei saa kuuluda lepingu põhiobjekti mõiste alla /.../.“⁵⁷ Näiteks on võimalik kohtu seisukohast tulenevalt käsitleda lepingu põhilise esemena vara väljaostumaksete tähtajalist tasumist, sest see puudutab lepingu esemena vara väljaostumakseid.⁵⁸

Võttes arvesse EK poolt välja toodud seisukohti, ei ole väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgne kliendi väärtpaberite müügiõiguse teostamine olemuselt väärtpaberikonto lepingu põhisooritus. Autor leiab, et lepingu lõpetamise järgse müügiõiguse reguleerimise näol ei ole võimalik ka tuvastada, et tegemist oleks kohustusega, mis kuuluks lepingu põhieseme hulga põhjusel, et on sellega olemuslikult seotud, sest väärtpaberikonto lepingu puhul saab põhiteenust osutada ka ilma reguleeritud müügiõiguseta, seega ei ole tegemist lepingu põhiesemega, mis kontrollile ei alluks. Otsides näiteid riigisisest kohtupraktikast, on Riigikohus toonud välja, et lepingu põhilise esemega saab tegemist olla näiteks juhul kui see puudutab lepingu alusel soorituse ja vastusoorituse tegemist.⁵⁹ Kliendi väärtpaberite müügiõigust puudutavad sätted reguleerivad aga lepingu lõpetamise järgset võlasuhet, kus alus soorituse tegemiseks tuleneb küll lepingust, aga see on suunatud lepingu lõpetamise järgsete tegevuste läbi viimiseks.

Teiseks näeb autor vajadust kontrollida, kas väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgne väärtpaberite müügiõigus panga poolt kasutatavas väärtpaberikonto lepingus saaks puudutada hinna ja üleantu väärtuse suhet. VÕS § 42 lg 2 ja direktiivi 93/13/EU artikkel 4 lg 2 kohaselt ei

⁵⁵ C-96/14, *Van Hove*, p 33. EK viitab siin ka otsustele EKo C-26/13, *Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai versus OTP OTP Jelzálogbank Zrt*, ECLI:EU:C:2014:282, p 50; EKo C-143/13, *Bogdan Matei, Ioana Ofelia Matei versus SC Volksbank România SA*, ECLI:EU:C:2015:127, p 54.

⁵⁶ EKo C-186/16, *Ruxandra Paula Andriuciuc jt versus Banca Românească SA*, ECLI:EU:C:2017:703, p 38; EKo C-186/16, *Ruxandra Paula Andriuciuc jt versus Banca Românească SA*, ECLI:EU:C:2017:313, kohtujurist N. Wahli ettepanek, p 46.

⁵⁷ C-26/13, *Kásler ja Káslerne Rábai*, p 50; C-143/13, *Matei*, p 676.

⁵⁸ HMKo 2-16-7418/14, lk 4.

⁵⁹ RKTko 3-2-1-123-13, p 20.

loeta ebamõistlikult kahjustavaks ka sellist tüüptingimust, mis puudutab hinna ja üleantu väärtuse suhet.

VÕS kommentaarid toovad välja, et hinna ja üleantu väärtuse suhe VÕS § 42 lg 2 mõistes kujutab endast olukorda, kus pooled lepivad kokku lepingulise kohustuse ja selle eest tasustatava hinna vahekorra.⁶⁰ Riigikohus on näiteks kindlustusriski määratlemisel lugenud kindlustusmaksete suuruse kujunemist üheks teguriks, mis võimaldab lugeda teenuse ja selle osutamise eest tasu maksmise kokkuleppe hinna ja üleantu väärtuse suhteks.⁶¹ Tuues sisse paralleele väärtpaberikonto lepinguga ei reguleeri pank lepingujärgset väärtpaberite müügiõigust hinna vahetõrja ehk ei tasusta väärtpaberite müügiõigust. Samuti ei ole võimalik väita, et väärtpaberite müügiõigus kujutab endast lepingulist kohustust kuivõrd olemuslikult on tegemist tingimusega, mis reguleerib lepingu lõpetamise järgseid tegevusi. Väärtpaberite müügiõiguse tingimused ei ole seotud lepingu põhiteenuse osutamisega. Samas seisukohal on olnud ka ringkonnakohus, kes on toonud välja, et VÕS § 42 lg 2 mõistes hinna ja üleantu väärtuse suhet reguleerival tüüptingimustel peab nähtuma „/.../ lepingu järgi üleantu, mille väärtust saaks tasutud hinnaga võrrelda.“ „Lisaks peaks VÕS § 42 lg 2 kontekstis tasumiskohustus üldjuhul lasuma poolel, kelle suhtes tüüptingimusi kasutatakse /.../.“⁶² Tuues sisse paralleele väärtpaberikonto lepinguga ei reguleeri pank lepingujärgset väärtpaberite müügiõigust hinna vahetõrja ehk ei tasusta väärtpaberite müügiõigust. Samuti ei ole võimalik väita, et väärtpaberite müügiõigus kujutab endast lepingulist kohustust kuivõrd olemuslikult on tegemist tingimusega, mis reguleerib lepingu lõpetamise järgseid tegevusi. Väärtpaberite müügiõiguse tingimused ei ole seotud lepingu põhiteenuse osutamisega.

Kokkuvõtvalt on võimalik välja tuua, et väärtpaberikonto lepingule kohalduvates tüüptingimustes välja toodud müügiõiguse teostamist reguleerivad tüüptingimused ei kujuta endast VÕS § 42 lg 2 mõttes lepingu põhilist eset ega hinna ja üleantu väärtuse suhet. Seega alluvad väärtpaberite müügiõigust reguleerivad tüüptingimused tüüptingimuste kehtivuse kontrollile ning nende tingimuste kehtivust hinnatakse edaspidi magistritöös.

⁶⁰ Kull, I., VÕSK § 42/4.5.1. – Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Komm vlj. Tallinn: Juura 2016.

⁶¹ RKTko 3-2-1-152-14, p 11; Luik, O.-J., Haavasalu, K. Kindlustusriski mõiste sisustamine ja kasutamine kindlustuslepingute tüüptingimustes. – Juridica 2008/III, lk 167.

⁶² TlnRnko 2-16-7799/106, p 43.

2. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIKORRALDUSE ANDMINE TÜÜPTINGIMUSTES

2.1. Korralduse andmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes

Väärtpaberite lepingujärgse müügiõiguse saamiseks on pangal võimalik võtta kliendilt tüüptingimuste alusel korraldus väärtpaberite müügiks ning vajalike registrikannete tegemiseks. Kliendi korraldust sellise õiguse andmiseks on võimalik käsitleda TsÜS § 67 lg 1 mõistes tahteavaldusena. Korraldusena sätestatud tahteavalduse näol on tegemist otsese tahteavaldusega TsÜS § 68 lg 2 mõttes, kus klient annab pangale korralduse väärtpaberite müügiks. Väärtpaberite müük saab olenevalt väärtpaberist toimuda kas reguleeritud väärtpaberiturul või väljas pool reguleeritud väärtpaberiturgu. Juhul kui väärtpaberid müüakse reguleeritud väärtpaberiturul, peaks kliendi poolt antud korraldus hõlmama endas ka väärtpaberitehingu arveldamiseks vajalikke korraldusi. Praktikas esitab klient kui EVKS § 34 lg 3 mõttes nii füüsilisest isikust väärtpaberikonto omaja kui ka juriidilisest isikust väärtpaberikonto omaja seadustest tulenev esindaja registrikande korralduse ehk käsutuse kas internetipangas või ka pangakontoris. Seega on registrikande tegemiseks vajalik, et tüüptingimuste alusel antud korraldus müügitehinguks saaks hõlmata endas ka väärtpaberikonto omaja korraldust EVKS § 34 lg 3 mõttes olukorras, kus pank müüb kliendi väärtpaberid korralduse alusel nii reguleeritud kui ka väljaspool reguleeritud väärtpaberiturgu.

Korralduse sätestamine ei pea olema sõnaselge, vaid avalduma selge tahtena tuua kaasa selline õiguslik tagajärg.⁶³ Autor ei välista, et sellisel moel antud tüüptingimust saaks käsitleda ka kaudse tahteavaldusena VÕS § 68 lg 3 mõttes. Erialakirjanduses sisustatakse kaudset tahteavaldust kui olukorda, kus: „/.../ isik järgib oma käitumisega vahetult küll muud eesmärki, aga väljendab kaudselt seejuures oma tehingu tahte soovi ja isiku käitumise põhjal on võimalik tema tehingu tahte üle otsustada.“⁶⁴ Näiteks saab korralduseks lugeda ka Luminor ja LHV investeerimisteenuste tingimustes välja toodud sõnastust, mis ütleb, kui pangal ei ole võimalik kliendi väärtpabereid kanda kliendi teise kontohalduri juures avatud väärtpaberikontole, siis

⁶³ Siinpuhul on pangal oluline tüüptingimustes ka teisi terminiga „korraldus“ seotud tingimusi arvesse võttes hinnata, kas „korraldus“ on mõistetav kui juhise andmine müügiõiguse teostamiseks või kasutatakse „korraldust“ kliendi tehingukorraldusena, mille peab sisestama klient isiklikult. On võimalik, et termini „korraldus“ kasutamine erinevas kontekstis võib olla osutuda kliendi jaoks arusaamatuks või üllatuslikuks VÕS § 37 lg 3 mõttes. Magistritöös kasutab autor siiski läbivalt terminit „korraldus“ eeldusega, et see ei kujuta endast tehnilist tehingukorraldust. Sobilikud võiksid olla ka näiteks terminid „käsund“ või „instruktsioon“.

⁶⁴ Brox, H. Allgemeiner Teil des BGB. 26., neubearb. Aufl. Köln, Berlin, Bonn, München 2002, lk 54 (viidatud: Hallik, L. Tahteavaldus tsiviilõiguses, juh Paul Varul. Magistritöö: 2005, lk 52).

müüb pank kliendi väärtpaberid ilma kliendi tehingukorralduseta.⁶⁵ Erialakirjanduses tuuakse välja, et tahteavalduse väljendamisel on oluline hinnata, kas tahteavalduse saaja oleks saanud tahteavalduse andja käitumisest või avaldusest üheselt järeldada, et tahteavalduse andja käitumine või viis väljendasid soovi teatud õigusliku tagajärje saabumiseks. Samuti on vajalik veenduda, et tõlgendus sellisele käitumisele tulenes objektiivselt tahteavalduse tegija avalduse pinnalt ja et selline avaldus väärrib tema tahte kaitsmist.⁶⁶ Luminori ja LHV tingimusi arvesse võttes lepatakse kliendiga tüüptingimustes kokku, et pank võib müüa väärtpaberid ilma eraldi sisestatud tehnilise tehingukorralduseta ning klient on andnud lepingu sõlmimisel tingimusele heakskiidu. Küll aga võib autori arvates tekkida selliste tingimuste sätestamisel probleem väärtpaberite müümisel, mis vajavad väljaspool reguleeritud turul müümise korral eraldi kandekorraldust ka registris. EVKS § 34 lg 3 ei too välja, et registrikannet saaks teha ilma korralduseta.

On vaieldav, kas korralduse tüüptingimustes sätestamisega, mille alusel klient annab nii väärtpaberite müümiseks kui ka registrikande tegemiseks nii selge korralduse kui ka lihtsalt nõusoleku, on pank saanud kliendilt korralduse registrikande tegemiseks EVKS § 34 lg 3 ja EVKS § 34 lg 1 mõttes. EVKS § 34 lõiked 1 ja 3 toovad välja, et korraldusi saavad esitada vaid nii füüsilisest isikust väärtpaberikonto omaja kui ka juriidilisest isikust väärtpaberikonto omaja seadustest tulenevat esindaja või nende nõuetekohaselt volitatud isik. Registritoiming peab EVKS § 34 lg 3 järgi olema otse registripidajale esitatav, seega tegemist peaks olema korraldusega, mis on esitatav kehtiva kohustus- ja käsutustehingu täitmiseks. EVKS § 34 lg 4 viitab, et korraldus peab olema õige ja peegeldama korralduse andja tahet. Tüüptingimustes antud väärtpaberikonto omaja korraldus ei saaks olla tehniliselt registrikandekõlbulik kuna ei anna otsest juhust kantavate väärtpaberite tunnuse, koguse ja liigi suhtes. Samuti ei ole teada, kellele ja milliseks tegevuseks on korraldus suunatud. Olenemata tüüptingimustes antud registrikande korraldusele peaks pank sisestama väärtpaberite müümise järgselt siiski eraldi registrikande korralduse ning saaks seda teha väärtpaberikonto omaja nimel. Autor leiab, et selline toiming kujutab endast ikkagi korralduse andmist käsundiandja ehk kliendi nimel ning vajab eraldi volitust EVKS § 34 lg 3 mõttes. Sellisel juhul on väärtpaberikonto lepingu kliendi poolt antud korralduse näol volituse sisesuhteks, kus klient on andnud juhise ja väljendanud

⁶⁵ LHV. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 01.01.2018), p 15.4; Luminor. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 18.05.2018), p 16.2.

⁶⁶ Schubert, C. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 1: §§ 1–240. Allgemeiner Teil. Verlag München: C.H. BECK. Aufl 2018, § 116/ 6–11.

tahet, mille pank peab esindussuhte raames ellu viima. Seega on autor seisukohal, et kui klient on andnud korralduse müügitehinguteks komisjonilepingu liiki võlasuhtena (täpsemalt analüüsitud töö punktis 2.2), siis registrikande tegemiseks on vaja pangal tüüptingimuste alusel eraldi volitust (täpsemalt analüüsitud töö 3. peatükis). Vastasel juhul ei ole välistatav, et pank rikub korralduse tegemisel kontohalduri kohustusi, mis võib tuua kontohaldurile kaasa tsiviilõigusliku vastutuse kliendi ees nii EVKS § 53 lg 1 alusel kui ka kontohalduri staatuse peatamise või tühistamise EVKS §-de 35 lg 1 ja 36 lg 1 alusel kuivõrd kontohaldur peab kontrollima EVKS § 34 lg 4 järgi registripidajale registritoimingu tegemiseks edastatud korralduste õigsuse ning korralduse andja tahte vastavuse eest nii väärtpaberikonto omaja, tema poolt volitatud isiku kui ka registripidaja ees.⁶⁷

Tüüptingimuste alusel võetud korraldus registrikande tegemiseks võib olenevalt lepingu sõlmimise ajast olla antud sellisel juhul ka varem. Selleks on oluline hinnata, millal hakkab tüüptingimustes sätestatud korraldus kehtima. TsÜS-i kommentaarid toovad välja, et kindlale isikule suunatud tahteavaldus on vastuvõtmist vajav tahteavaldus.⁶⁸ Kuna kliendi poolt antud korraldus on juba tüüptingimustes eelnevalt sätestatud, siis on võimalik jõuda järeldusele, et tahteavaldus hakkab kehtima siis, kui klient sõlmib väärtpaberikonto lepingu.

Müügitehinguks korralduse andmisel saaks tekkida ka küsimus VÕS § 37 lg 3 mõttes üllatusliku tingimuse kohta. Selline küsimus võib olla asjakohane olukorras, kus levinud praktika kohaselt allkirjastatakse internetipangas väärtpaberikonto leping, ent investeerimisteenuste osutamise tingimused, mille alusel korraldus antakse, loetakse lepingule vaikimisi kohalduvaks. Sellisel juhul ei pruugi klient olla kaitstud läbimõtlematu ja kiirustatud tehingu tegemise eest, ega pruugi endale tehingu tegemisel peale väärtpaberikonto avamise soovi samaaegselt teadvustada, et ta annab pangale korralduse lepingu lõpetamise järgselt enda arvel ja panga nimel väärtpaberite müügitehinguid teha. Kliendi teadlikkuse tõstmiseks võiks korralduse võtmise fakt olla kliendiga lepingu sõlmimisel näiteks internetipangas täiendavalt välja toodud.

VÕS § 43 lg 2 toob lisaks välja, et kui pank muudab tüüptingimusi, siis ei loeta tingimust ebamõistlikult kahjustavaks, kui tingimuste muutmine ei ole ebamõistlik ja finantsteenuse

⁶⁷ Autor toob välja, et eraldi vajaks analüüsimist, kas korralduse vastu võtmisega seotud kohustuste rikkumisel saaks kontohalduriga solidaarselt vastutada ka registripidaja – tõenäoliselt sõltub see asjaolust, kas registripidaja on kohustatud kontrollima korralduse tegemise alust, ent EVKS-i alusel on selline kohustus antud vaid kontohaldurile. Autor ei võta siinkohal ühest seisukohta võimaliku kontohalduri vastutuse määra ees.

⁶⁸ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 69/3.1.2. – Tsiviilseadustiku üldosa seadus Komm vlj. Tallinn: Juura 2010.

pakkuja on võtnud endale kohustuse muudatusest eelnevalt teatada ning annab võimaluse kliendile leping kohe lõpetada. On vaieldav, kas pangale välja toodud erand VÕS § 43 lg 2 alusel saaks kaitsta väärtpaberikonto lepingule kohalduvate investeerimisteenuste osutamise tingimuste uuendamisega müügitingimuste sätestamist. Juhul kui pank toimiks uue tingimuse sätestamisel korrektselt, võiks siiski tekkida küsimus, kas pank peaks kliendi väärtpaberite müügiõigust tekitava tahteavalduse osas küsima kliendilt eraldi nõusoleku. Autor leiab, et tingimuse sätestamisel võib osutuda määravaks, kas tegemist saaks olla tingimusega, mida klient saaks mõistlikult oodata. Lisaks, kas tegemist on sisult ebatavalise ja üllatusliku tingimusega VÕS § 37 lg 3 mõttes, ning muidugi ka asjaolu, kas pank on sellise korralduse tagajärgi kliendi jaoks lahti kirjutanud. Oluliseks võib osutuda ka asjaolu, kas tingimus sätestatakse tüüptingimustesse eraldi või tuuakse välja teiste muudatustega koos. Kobarmuudatuse puhul ei pruugi klient sellise korralduse õiguslikke tagajärgi mõista kuivõrd korralduse võtmine reguleeritakse tüüptingimustes näiteks vähetähtsa teksti sees ja on kliendile raskesti märgatav. Sellisel juhul võib selline tingimus olla kliendi jaoks üllatuslik ja seega VÕS § 37 lg 3 kohaselt mittesiduv.

Kokkuvõtvalt on võimalik jõuda järeldusele, et tüüptingimustes sätestatud korraldus väärtpaberite müügiks võib olla avaldatud nii sõnaselge korraldusena, mis kujutab endast üheselt mõistetavat sõnastust väärtpaberite müümiseks ja vajalike registrikannete tegemist, ent ka kaudse tahteavaldusena kinnitades nõustumist väärtpaberite müügiks. Tüüptingimustes antud korraldus registrikannete tegemiseks ei kujuta endast siiski EVKS § 34 lg 3 mõttes samaväärset kandekorraldust. EVKS § 34 lg 3 välja toodud kandekorralduse jaoks on vaja pangal sätestada, et klient volitab panka tegema kliendi nimel müügitehingu järgselt vajalikke registrikandeid.

2.2. Korralduse andmisest tekkiv komisjonilepingu tüüpi võlasuhe

Juhul kui pank võtab tüüptingimustes kliendilt korralduse väärtpaberite müügiks ning vajalike registrikannete tegemiseks, saaks kliendi ja panga vahel tekkida komisjonilepingu tüüpi võlasuhe. Sellisel juhul müüb pank kliendi väärtpaberid oma nimel ja kliendi arvel.

Selleks, et kindlaks teha, kas poolte tahe oli sõlmida komisjonileping, tuleb lepingut tõlgendada. VÕS § 29 lg 1 järgi tuleb lepingut tõlgendada poolte ühist tahet arvestades, kui ühist tahet ei ole võimalik kindlaks teha, siis tõlgendatakse lepingut VÕS § 29 lg-s 5 sätestatud

asjaolusid arvestades. Tüüptingimuste tõlgendamisel kohaldub aga VÕS § 39, mille lg 1 kohaselt tõlgendatakse kahtluse korral tingimust selle kasutaja kahjuks. Pangalepingud on reeglina tüüptingimustel sõlmitud lepingud, mistõttu peaks üldjuhul kohalduma VÕS § 39. Lepingu lõpetamise järgse väärtpaberite müügi puhul on reeglina tegemist olukorraga, kus initsiatiiv väärtpaberite müügiks tuleneb investeerimisühingult, mitte kliendilt. Sisuliselt ei saaks tegemist olla komisjonilepingu puhul olukorraga, kus klient kui komitent annaks pangale juhiseid VÕS § 621 mõttes ning pank peaks neid juhiseid järgima. Küll aga leiab autor, et komisjonilepingu tunnustega võlasuhte tingimused saaks pank reguleerida eelnevalt tüüptingimustes. Sellisel juhul annab klient neile heakskiidu väärtpaberikonto lepingu sõlmimisel.

Komisjonilepingule ei ole kehtestatud vorminõudeid, ent kui tehtavale tehingule on ette nähtud vorminõuded, siis peaks olema samas vormis ka komisjonileping.⁶⁹ Väärtpaberite müügitehingule vorminõudeid sätestatud ei ole⁷⁰ ja seega ei pea ka komisjonileping olema panga ja kliendi vahel kindlas vormis. Praktikas tekib sellist tüüpi võlasuhte kliendi ja panga vahel olukorras, kus klient soovib väärtpaberikonto lepingu alusel väärtpabereid osta või müüa reguleeritud väärtpaberiturult ning annab pangale vastava ostu- või müügiorderi.⁷¹ Kui poolte vahel ei ole komisjonimüügi tingimustes täpsemalt kokku lepitud, kohaldub lepingule tavaline seadusjärgne regulatsioon. Juhul kui pank reguleerib tüüptingimustes vaid kliendi korralduse väärtpaberite müümiseks, siis kohalduvad tekkivale võlasuhtele komisjonilepingu sätted VÕS §§-d 692 jj ning vajadusel käsunduslepingu sätted tulenevalt VÕS § 692 lg 2. Autor näeb võimalust, et pank saaks komisjonimüügile viidata ka tüüptingimustes, mis reguleerivad väärtpaberikonto lepingus tavapäraselt väärtpaberite ostu- ja müügiorderite täitmist.

VÕS-i kommentaarides on toodud välja, et „/.../ registreeritud väärtpaberite korral on väärtpaberi üleandmiskohustus täidetud komitendi väärtpaberikonto krediteerimisel ostetud väärtpaberitega /.../.“⁷² Seega eeldab väärtpaberite üleandmine, et väärtpaberite müümisel tehakse vajalikud registrikanded selle kohta, et kolmanda isiku väärtpaberikontole, kes on väärtpaberid ostanud, krediteeritaks väärtpaberid. Komisjonitüüpi võlasuhtes kliendi korraldust

⁶⁹ Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 692/3.3. – Võlaõigusseadus III. 8. ja 10. osa (§-d 619–916 ja 1005–1067). Komm vlj. Tallinn: Juura 2009.

⁷⁰ Loe registris registreeritud väärtpaberite ja nendega seotud tehingute vorminõuete kohta täpsemalt ka Alekand, A. Osauhingu osanikeregistri pidamine. – Juridica 2015/I, lk 10–15.

⁷¹ Order tähendab kliendi instruksiooni pangale osta või müüa kliendi arvel ning panga nimel reguleeritud turul kaubeldavaid väärtpabereid. Bannock, G., Manser, W. International dictionary of finance. UK: The Penguin 1995, lk 232.

⁷² Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 692/3.6.4.

täites ei saa pank aga üldjuhul ise väärtpaberite omanikuks, mistõttu toimub korralduse tegemine kliendi väärtpaberikontolt. Pank käsutab kliendi väärtpabereid sellisel juhul TsÜS § 114 lg 1 mõttes õigustamatu isikuna, ent kui klient on andnud eelneva korralduse väärtpaberikande tegemiseks, siis saaks seda lugeda eelnevaks nõusolekuks TsÜS § 114 lg 1 mõttes. VÕS-i kommentaarid ei välista samas komisjonieseme omandi ülekandmist komisjonäridele. Selleks lepatakse kokku juhul, kui komisjonär teeb komitendile ettemakse tulevikus saadava ostuhinna eest. Sellisel juhul oleks poolte õigused ja kohustused sarnased müügilepingu poolte põhikohustustega, ent tegemist oleks komisjonilepinguga, kui pooled sõlmivad kokkuleppe ka eseme edasimüümise kohta komitendi poolt määratud tingimustel.⁷³ Panga jaoks saaks väärtpaberite kui komisjonieseme omandi ülekandmine olla kasulik põhjusel, et sellisel juhul toimuks väärtpaberite ülekanne panga väärtpaberikontolt, mis võimaldab pangal mitte avalikustada klienti, kelle väärtpaberikontolt toimuks väärtpaberite ülekanne. Omandi üleminek eeldab aga panga ja kliendi vahel eraldi kokkuleppe sõlmimist. Autor leiab, et selliste tingimuste kokkuleppimine on lubatud ka tüüptingimustes.

VÕS § 692 lg 1 kohustab komisjonäri tegema tehing komitendi huvides ja arvel. Tulenevalt VÕS § 620 lg-te 1 ja 2 järgi lasub komisjonäril kohustus tegutseda komitendile lojaalselt ning vajaliku hoolsusega, täites komitendi korraldusi komitendi jaoks parima kasuga ning ära hoides kahju tekkimise komitendi varale. Riigikohus on toonud seejuures välja, et juhatuse liikme rollis on isikul kohustus tegutseda kõige otstarbekamal viisil, sealhulgas peaks isik olema hoolas ning mitte võtma põhjendamatuid riske.⁷⁴ Pangal on seega kohustus tegutseda kliendi huvides, võttes arvesse ka tema majanduslikke huve väärtpaberite müümisel. Autor näeb võimaliku riskina nt olukorda, kus kliendi väärtpaberikontol võivad olla tema äriühingu osad või aktsiad, mis kuuluvad ühe pere liikmetele. Sellisel juhul saaks kontrolli äriühingu üle kolmas isik, kelle huvi ei pruugi olla äriühingu tegevuse jätkamises või oleks tema mõju kahjulike tagajärgedega. Samas ei saa ostja isiku riski üldjuhul kanda üle pangale, sest väärtpaberite müügitehingust tulenevate kohustuste eesmärk ei kaitse üldjuhul selliseid huve. Ka VÕS-i kommentaarid viitavad sellele, et hüvitamisele kuulub pigem kahju, mis on tekkinud komisjonilepingu täitmisega tavaliselt seotud ohu realiseerumise või komitendi juhiste

⁷³ *Ibidem*, § 692/3.2.

⁷⁴ RKTKo 3-2-1-41-03, p 10.

järgimise tagajärjel.⁷⁵ Seega ei saaks olla kliendil õigus nõuda ka pangalt kahju hüvitamist kuna selline kahju ei oleks kooskõlas normi eesmärgiga.

VÕS § 693 lg 2 paneb pangale kohustuse järgida müügi puhul komitendi määratud hinda. Väärtpaberite hinda on enne väärtpaberikonto lepingu ülesütlemit võimatu määrata, sest pangale ega ka kliendile ei ole väärtpaberikonto lepingu sõlmimisel ette teada, millised väärtpaberid kliendi kontole lepingu lõppedes jäävad. VÕS § 697 lg 2 näeb täiendavalt ette, et kui väärtpaberid on kaubeldavad reguleeritud väärtpaberiturul või neil on turuhind, siis ei tohi komitent, väärtpabereid müües, arvestada komitendile ebasoodsamat hinda kui ametlikult fikseeritud väärtpaberituru või turuväline hind. Seega ei tekiks üldjuhul pangal probleemi reguleeritud väärtpaberiturul kaubeldavate väärtpaberite müügiga, sest regulatsioon sätestab müügihinna selged juhised. Küll aga pakub regulatsioon vähem õiguskindlust väärtpaberite müümisel olukorras, kus kliendi väärtpaberikontole jäänud väärtpaberitel ei ole fikseeritud turuhinda ning need ei ole reguleeritud väärtpaberiturul kaubeldavad. Samas on VÕS-i kommentaarides toodud välja, et VÕS § 693 lg 2 on olemuselt dispositiivne säte, mis lubaks ka panga ja kliendi vahelist vastutust juhiste rikkumisel piirata või välistada.⁷⁶ Autor leiab, et pangal võiks olla võimalus kokku leppida, et tema vastutus on väärtpaberite müümisel hinna kokku leppimisel ja ka selle kujundamisel piiratud.

Võib eeldada, et kliendi huvi on väärtpaberite müümine panga poolt parima võimaliku hinnaga. Seega peab pank oma lepingust tuleneva hoolsus- ja lojaalsuskohustuse täitmiseks vältima olukorda, kus ostuhuvilisega läbirääkimisi pidades lepitakse kokku ebamõistlikult madalas väärtpaberite hinnas. Samas on Riigikohus toonud välja, et tüüptingimus, mille kohaselt on komisjonäril õigus hinda alandada, ei ole vastuolus seadusega ega seega tühine, täpsustades, et allahindlused komisjonmüügi puhul on komisjonilepingule omased.⁷⁷ Seega on võimalik, et pank saaks tüüptingimustes sätestada, et täidab müügikorralduse hoolikalt ja kliendi huve silmas pidades. Kuna eesmärgiks on ka väheväärtuslike väärtpaberite hoidmisest vabanemine, siis võib tüüptingimuste ette näha, et pangal on õigus hinnaläbirääkimistel vajaduse korral kokkulepitud hinnast kõrvale kalduda (anda hinnas alla). Autor leiab, et investeerimisühing peaks tüüptingimustes lubama, et järgib noteeritud väärtpaberite müügi puhul kliendi korralduse parima täitmise reegleid ka pärast lepingu ülesütlemit.

⁷⁵ Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 692/3.6.7.4.

⁷⁶ *Ibidem*, VÕSK § 693/4.

⁷⁷ RKTKo 3-2-1-26-15, p 9.

Komisjonileping on tasuline leping tulenevalt VÕS § 692 lg 1 teisest lausest, mille kohaselt kohustub komitent komisjonärile maksma komisjonitasu. Küsimusi võib tekitada, kas sellises tasus peaks kokku leppima juba tüüptingimuste allkirjastamisel. Praktikas ei pruugi olla panga huviks lepingu lõpetamise järgselt kliendilt tema väärtpaberite müümisel tasu küsida, sest eesmärgiks on kliendiga igasugune võlasuhe lõpetada. Lisaks ei pruugi kliendil olla komisjonitasu arvelduskontolt krediteerimiseks ka raha. Riigikohus on toonud välja, isegi kui komisjonilepingu oluliseks tingimuseks on komisjonitasu maksmise kohustus, siis sätestab VÕS § 701 lg 1 siiski, et „/.../ kui komisjonitasu suurust ei ole kokku lepitud, loetakse selleks kohalik tavaline komisjonitasu, selle puudumisel aga mõistlik tasu /.../.“⁷⁸ Seega ei pea poolte vahel olema sõnaselget kokkulepet komisjonitasu suuruse kohta, aga eelduslikult peaks olema komisjonitasu kokkulepe kajastatud. Komisjonitasule viitamiseks saaks autori arvates lugeda näiteks SEB väärtpaberikonto- ja tehingute tingimustes välja toodud tüüptingimust, mis sätestab, et väärtpaberite müügi kulud katab klient ning ka Luminori investeerimisteenuste osutamise tingimused, milles tuuakse välja, et müügist saadud summadest arvutatakse maha panga või muu õigustatud isiku nõuded kliendi vastu.⁷⁹ Samas ei viita Luminori tingimused otseselt komisjonimüügitasu kokkuleppele, sest kajastatud nõuded võivad olla seotud ka kliendi varasemate võlgnevustega. Fikseeritud summa kokkuleppimine tüüptingimuste allkirjastamisel võib endast kujutada hinna ja väärtuse suhte kujunemist VÕS § 42 lg 2 mõttes, kuivõrd pank peaks komisjonitasu sellisel juhul tüüptingimustes enne lepingu sõlmimist hinnastama. Sellisel juhul välistaks tüüptingimus ebaõigluse kontrolli VÕS § 42 lg 1 mõttes.

Kuna komisjonileping kujutab endast tehingu tegemist komitendi arvel, siis tuleb VÕS § 626 lg 1 järgi komisjonilepingu täitmise tulemusena saada kliendile välja anda. Pangad on oma tüüptingimustes näinud ette, et väärtpaberite müügist saadud raha kantakse kliendi arvelduskontole.⁸⁰ Selleks saab olla nii arvelduskonto, mis on avatud kliendi poolt mõne teise teenusepakkuja juures või pangas, kus tema väärtpaberid on hoiustatud. VÕS-i kommentaarides on toodud välja, et lisaks kasu saamisele kannab komitent ka tehinguga kaasnevaid riske ja kahju.⁸¹ Kui pank teeb kõik endast oleneva, et müük saaks toimuda kliendi huve müügihetkel parimal moel, siis ei peaks pank kandma riisikot kliendi investeeringu eest, olgugi, et tehing

⁷⁸ RKTKo 3-2-1-128-15, 10.

⁷⁹ SEB. Väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019), p 197; Luminor. Investeerimisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 18.05.2018), p 16.2.

⁸⁰ LHV. Investeerimisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 01.01.2018), p 15.4; SEB. Väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019), p 197; Luminor. Investeerimisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 18.05.2018), p 16.2.

⁸¹ Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 692/3.4.1.

võib kliendi jaoks osutada kahjumlikuks. Autori arvates on VÕS § 626 lg-s 1 sätestatud kohustus anda välja lepingu alusel saadu problemaatiline olukorras, kus kliendisuhete lõpetamisel suletakse ka kliendi arvelduskonto ja pangal puuduvad muud võimalused kliendile saadu üle andmiseks. Tulenevalt kliendiga kliendisuhete ülesütlemise põhjustest võib tekitada komplikatsioone ka olukord, kus kliendi arvelduskonto on blokeeritud ja temaga on kliendisuhete üles öeldud põhjusel, et tegemist on panga jaoks kõrge riskiprofiiliga kliendiga. Sellisel juhul küsivad pangad praktikas kliendilt enne saadu väljamaksmist lisadokumentatsiooni kliendi andmete kohta. Juhul kui kliendil ei ole dokumente esitada, ei ole pangal ka õigust üldjuhul saadut välja anda. Selline hoolsusmeetmete järgimise kohustus võib takistada VÕS § 626 lg-st 1 tuleneva käsundisaaja kohustuse täitmist.

Kokkuvõtlikult võib jõuda järeldusele, et kliendi poolt antud korralduse alusel väärtpaberite müügiks saab tekkida poolte vahel komisjonilepingu liiki võlasuhe, kus pank müüb kliendi huve arvesse võttes kliendi väärtpaberid enda nimel ja kliendi arvel. Pangal on võimalik tüüptingimustes seadusest tulenevaid nõudeid arvesse võttes sätestada väärtpaberite müügiprotsess, millele klient annab nõusoleku väärtpaberikonto lepingut allkirjastades. Sellisel juhul tegutseb pank kliendi väärtpabereid müües kliendiga kokkulepitud korralduste alusel. Komisjonimüük võib pangale olla problemaatiline osas, mis puudutab müügist saadu kliendile üleandmist olukorras, kus kliendil on uuendamata isikuandmed või esitamata nõutud lisadokumentatsioon. Samas on võimalik, et komisjonimüügist saadud raha krediteerimine kliendi arvelduskontole on piisav, et lugeda kohustus täidetuks.

2.3. Korralduse tagasivõtmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes

Korralduse kui tahteavalduse tagasivõtmist reguleerib TsÜS § 72, mis toob välja, et tahteavaldust ei loeta tehtuks, kui enne tahteavaldust või sellega ühel ajal jõuab tahteavalduse saajani tahteavaldust tagasivõttev tahteavaldus. Seega on kliendil võimalik korralduse andmisest loobuda seni kuni ta allkirjastab väärtpaberikonto lepingu. Seadusandja ei ole loonud tahteavalduse esitajale küll hilisemat tahteavaldusest taganemise võimalust, ent võib olla küsitav, kas pank võib tüüptingimustes sätestatud korralduse siduda sõltuvaks investeerimisteenuste osutamisega. Sellisel juhul on justkui piiratud kliendi vaba tahe otsustada korralduse andmise üle. Turuosalistest on LHV, SEB ja Swedbank näinud oma tingimustes ette

selge võimaluse teatud juhtudel kliendi poolt antud korraldus tagasi võtta⁸². Küll aga ei ole võimalik üheselt mõista, kas kliendi poolt tüüptingimuste alusel antud nõusolek tahte avaldamiseks on tagasi võetav samadel tingimustel kui kliendisuhete jooksul antud korraldused. Turuosalised peaksid nägema sellisel juhul ette selge viite ka müügiõigust andva korralduse tagasivõtmise võimalustele.

Samas on turuosalised andnud kliendile võimaluse oma väärtpaberid vabatahtlikult kliendisuhete lõppedes ära kanda, mis viitab asjaolule, et tüüptingimustes võetud korraldusest on kliendil võimalik oma hoolsa käitumisega hoiduda. Mõnevõrra problemaatilisem võib olla olukord, kus kliendil on väärtpaberite ära kandmine võimatu majandusliku võimatuse korral.⁸³ Pangad peaksid andma kliendile võimaluse korraldus näiteks panga nõusolekut tagasi võtta ning mitte siduma sellise korralduse võtmist lepingu põhilise teenuse osutamisega.

2.4. Väärtpaberite müügi korralduseks vajaliku tahteavalduse asendamine kohtulahendiga

2.4.1. Tahteavalduse asendamine lepingust tuleneva kohustuse täitmisena

Tahteavalduse asendamist kohtulahendiga on võimalik pangal nõuda sooritushagina⁸⁴ olukorras, kus klient on võtnud tüüptingimuste alusel kohustuse anda väärtpaberikonto lepingu lõpetamise müügi korraldus väärtpaberite müügiks ja vajalike registrikannete tegemiseks, ent ta ei tee seda ette nähtud ajal. Võimalus tahteavalduse asendamiseks kohtulahendiga tuleneb TsÜS § 68 lg-st 5, mis näeb ette, et kui isik on kohustatud tegema kindla sisuga tahteavalduse, asendab tahteavaldust jõustunud või viivitamata täitmisele kuuluv kohtulahend, millega isikut kohustatakse sellist tahteavaldust andma.⁸⁵ Tegemist on sisuliselt kohustuse täitmise nõudega. Jõustunud kohtuotsusega loetakse, et isik on vajaliku tahteavalduse andnud.

⁸² SEB. Väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019), p 126–127.; LHV. Üldtingimused (kehtivad alates 13.01.2018), p 8.17.; Swedbank. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2020), p 8.3.1.

⁸³ Vt selle kohta täpsemalt magistritöö p 2.2.3.

⁸⁴ Tahteavalduse asendamist tuleb hageda Riigikohtu järjekindla praktika kohaselt sooritushagiga, vt lähemalt RKTko 3-2-1-13-17, p 13.

⁸⁵ TsÜS § 68 lg 5 lisati TsÜS-i 2003. aastal TsÜS-i täiendamise, sest praktikas puudus ühtne seisukoht, millisele materiaalsoiguslikule normile tuginedes võiks kohtuotsus asendada isiku tahteavalduse. Vt selle kohta lähemalt Seletuskiri võlaõigusseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse 85 SE eelnõule, lk 8. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/10a94366-f067-371c-bc92-96c797ca0726/V%C3%B5la%C3%B5igusseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus> (29.04.2020).

Riigikohus on toonud välja, et tahteavaldused, milleks võlgnik on näiteks lepingu alusel kohustatud, saab asendada kohtulahendiga.⁸⁶ Tahteavaldus peab lepingus olema sätestatud täpse sisuga, et sellele oleks võimalik tahteavalduse asendamisel tugineda.⁸⁷ Tahteavalduse kohtulahendiga asendatuks lugemiseks peavad olema täidetud kõik TsÜS § 68 lg-s 5 välja toodud eeldused. Sealhulgas peab esmalt olema isikul seadusest või õiguslikust alusest tulenev kohustus teha tahteavaldus. Teiseks peab tahteavaldusel olema kindel sisu, mida on võimalik tuvastada seaduse või lepingu alusel. Kolmandaks peab kohtuotsus kohustama isikut tahteavaldust tegema.⁸⁸

Kuna kohustus saab olla sätestatud tüüptingimustes, siis on oluline, et tegemist oleks kehtiva tüüptingimusega.⁸⁹ Sellise kohustuse tüüptingimusena on väärtpaberikonto lepingus kliendile ette näinud näiteks SEB, kes on väärtpaberikonto- ja tehingute tingimuste punktis 197 toonud välja järgmise sõnastuse: “Juhul kui pank on klienti teavitanud, et ta lõpetab teenuse osutamise mõne kontrol hoitava väärtpaberi suhtes, peab klient andma pangale korralduse need väärtpaberid ära kanda või müüa panga teatatud mõistliku tähtaja jooksul.”⁹⁰ Ka Swedbank on tingimustes toonud välja, et kui pank lõpetab kliendi kontrol hoitava väärtpaberi suhtes teenuse osutamise, siis on kliendil kohustus 20 päeva jooksul esitada pangale korraldus väärtpaberite ülekandmiseks või müümiseks.⁹¹ Tegemist on tingimustega, mis kohustavad klienti andma pangale mõistliku aja jooksul korraldus väärtpaberite ära kandmiseks või väärtpaberite müügitehingu tegemiseks. Kui klient mõistliku aja jooksul pangale korraldust ei anna, siis saaks pank pöörduda kohtusse ja nõuda vastava tahteavalduse asendamist kohtulahendiga. Juhul kui kohustuse täitmise aega ei ole kindlaks määratud, siis arvestatakse selleks VÕS § 82 lg 4 järgi mõistlikku aega, võttes arvesse täitmise kohta, viisi ja olemust. Sellisel juhul hinnatakse kohustus sissenõutavaks muutumist VÕS § 82 lg 7 järgi. Mõistliku aja täiendavat hindamist kohtumenetluses saaks välistada panga poolt tingimustesse lisatud fikseeritud ajavahemik, peale mida saaks tekkida pangal automaatselt nõudeõigus tahteavalduse asendamiseks.

⁸⁶ RKTko 3-2-1-13-06, p 27–28.

⁸⁷ RKTko 3-2-1-89-14, p 35.

⁸⁸ RKTko 2-17-9986/48, p 13.

⁸⁹ Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 76/4.2.2.

⁹⁰ SEB väärtpaberikonto- ja tehingute tingimuste (kehtivad alates 01.08.2019) punktis 196 välja toodud lause ei anna üheselt mõista, kas tegemist saaks olla olukorraga, kus pank soovib lõpetada kliendi väärtpaberikontrol oleva väärtpaberi hoiustamist või üles öelda väärtpaberikonto lepingu ja müüa sellisel juhul väärtpaber kliendi poolt antud korralduse alusel. Seega toob autor SEB poolt sätestatud sõnastuse analoogilise näitena, milline saaks olla palutav korraldus, mille alusel saaks pank kohtule nõude esitada tahteavalduse asendamiseks kohtulahendiga.

⁹¹ Swedbank. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2019), p 6.4.

Ei ole välistatud, et tahteavalduse asendamine kohtulahendiga saaks laieneda lisaks korralduse andmise kohustusele Eestis ka volituse andmise kohustusele, sest ka volitus põhineb tahteavaldusel. Näiteks on Saksa õiguses toodud välja, et tahteavaldust saab kohtulahendiga asendada ka volituse puhul.⁹² Eestis ei ole turuosalused siiski volituse andmise kohustust seni tüüptingimustes ette näinud.

Õiguslik alus tahteavalduse asendamiseks väärtpaberite müümiseks lepingu lõpetamise järgselt saaks tuleneda pooltevahelisest väärtpaberikonto lepingust. Täpsemalt peaks sellisel juhul investeerimisteenuste osutamise tingimustes olema panga ja kliendi vahel selgesõnaliselt kokku lepitud, et lepingu lõppedes on kliendil kohustus anda korraldus väärtpaberite ära kandmiseks või kui kandmine ei ole võimalik, siis väärtpaberite müügiks. Kohustus tahteavalduse andmiseks tuleks pangal formuleerida võimalikult üldiselt, et see kataks nii korralduse kui volituse andmiseks vajalikku tahteavaldust, pangal ega ka kliendil ei ole võimalik ette näha, millise tahteavalduse andmise vajadus tulevikus tekib.

Autor möönab, et juhul kui klient ei ole ette nähtud tähtaja jooksul oma kohustust täitnud, on pangal võimalik esitada ka VÕS § 108 lg 1 alusel lepingust tuleneva kohustuse täitmise nõue. Samas on toodud VÕS-i kommentaarides välja, et kui kohustuse näol on tegemist kõrvalkohustusega ehk nn kaitsekohustusega, siis ei saa teine pool kohustuse täitmist nõuda, küll aga nõuda õiguskaitsevahendite kohaldamist, eelkõige kahju hüvitamist.⁹³ Müügiõiguse reguleerimise näol saaks tegemist olla lepingulise kõrvalkohustusega kuivõrd lepingu põhikohustusena on käsitletavad ennekõike investeerimisteenuste pakkumine ja nende eest tasumine lähtuvalt väärtpaberikonto lepingu tingimustest. Samas ei saaks sellist tüüpi kõrvalkohustuse puhul mõistlikult eeldada, et panga huvi on nõuda kahju hüvitist, sest ka kahju hüvitise nõudmisel hoiustaks pank väärtpabereid endiselt edasi. Kui klient on kohustuse täitmisest keeldunud, siis näib efektiivsem nõuda läbi kohtu kliendi tahteavalduse asendamist, et pangal tekiks selle alusel võimalus teostada väärtpaberite müük.

Kokkuvõtvalt leiab autor, et tahteavalduse asendamiseks kohtulahendiga peaks pank sätestama tüüptingimustes kliendile kohustuse anda väärtpaberikonto lepingu ülesütlemisel tahteavaldus väärtpaberite müümiseks ning vajalike registrikannete tegemiseks. Oluline on eristada, et

⁹² Krüger, W., Rauscher, T. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung (ZPO). Band 2. §§§ 335–945b. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl 2016, § 894/2.

⁹³ Varul, P., jt. (koost), VÕSK § 76/4.1.

tegemist ei ole tahteavaldusega, mille pank tüüptingimuste alusel saab, vaid kohustustega, mille klient endale lepingu lõpetamisel võtab. Samuti leiab autor, et pank peaks tooma tüüptingimustes kliendile välja fikseeritud tähtaja väärtpaberite üle kandmiseks või müümiseks. Vastasel juhul võib pangal olla keeruline tugineda kindlale sissenõutavaks muutunud nõudele.

2.4.2. Tahteavalduse nõudmine hea usu põhimõttele tuginedes

Tahteavalduse asendamist kohtulahendiga saaks pank nõuda ka VÕS § 6 lg 1 alusel hea usu põhimõttele tuginedes. Selline vajadus võiks tekkida juhul, kui pank ei ole tüüptingimustes ette näinud korralduse andmise kohustust, aga soovib lepingu lõpetamise järgselt siiski väärtpaberite hoidmise kohustusest vabaneda.

Tulenevalt VÕS-i kommentaaridest täidab hea usu põhimõte lepingulistest kohustustest õiguste konkretiseerimise ning täiendamise funktsiooni, mistõttu on hea usu põhimõttele tuginedes täiendada lepingut õiguste ja kohustustega, milles pooled ise kokku leppinud ei ole.⁹⁴ Hea usu põhimõttest võib tuletada ka kliendisuhete lõpetamise järgseid vastastikuseid kohustusi. Kohustuse tuletamiseks ei ole aga vaja tugineda VÕS-i üldsättele, kuna hea usu põhimõtet täpsustava VÕS § 23 lg-s 2 on sätestatud poolte kohustus teha teise poolega koostööd, mis on vajalik kohustuste täitmiseks.⁹⁵ VÕS § 626 lg 1 kohaselt kohustub pank andma lepingu ülesütlemisel kliendile välja selle, mis ta seoses käsundi täitmisega on saanud või selle, mis ta on käsundi täitmiseks saanud. Panga poolt saaduks tuleb lugeda väärtpabereid ja nendest saadud viljasid (näiteks dividendid). Kohustuse täitmine on aga võimatu ilma kliendi korralduseta, mis on vajalik koostöö pangaga VÕS § 23 lg 2 mõttes.

Kui tegemist ei ole kohustusega, mida saaks lugeda koostöökohustuseks VÕS § 23 lg 2 mõttes, võib tahteavalduse andmise kohustuse tuletada ka VÕS § 6 lg-st 1. Riigikohus on hea usu põhimõttele tuginedes leidnud, et osanik kahjustaks ühingu, kui ta ei hääletaks ning ühingu kahjustamise vältimise eesmärgil on ta kohustatud hea usu põhimõttest tulenevalt hääletama vajalike otsuste poolt.⁹⁶ Seega viitab hea usu põhimõtte rakendamine pigem olukorrale, kus eesmärgiks on tagada millegi huvid ning vältida, et tahteavalduse mitte andmine viiks

⁹⁴ Kohustuste konkretiseerimise kohta vt Kull, VÕSK § 6/4.2.2.3.a. Hea usu põhimõtte alusel tahteavalduse asendamist kohtulahendiga on käsitletud ka näiteks ühinguõiguslikes suhetes Maris Vutt, vt lähemalt Vutt, M. Osaniku ja aktsionäri hääletamiskohustus kui hääle kohtulahendiga asendamise eeldus. – Juridica 2017/VI, lk 395–397.

⁹⁵ Vt täpsemalt koostöökohustuse kohta Kull, VÕSK § 23/4.4.

⁹⁶ RKTko 3-2-1-97-11, p 35.

olukorrani, kus tagajärjeks oleks näiteks ettevõtte tegutsemisevõime piiramine.⁹⁷ Hea usu põhimõttele tuginemine toetaks ennekõike panga huve. Tõenäoliselt ei ole võimalik argumenteerida, et kliendi väärtpaberite jätkuv hoidmine saaks kahjustada panga tegutsemisvõimet, aga väärtpaberite jätkuv hoidmine võib tuua pangale kaasa olulisi kulutusi ning ebaproportsionaalse halduskoormuse, sealhulgas tõsta järelevalve riski. See tähendaks, et võimalik on väita, et ka kliendi tegevus või tegevuse tegemata jätmine võib kahjustada teatud juhtudel panga huve. Oluline on hea usu põhimõtet analüüsides lähtuda mõlema poole huvide kaalumise, hindamise,⁹⁸ milline on panga huvi kliendilt korraldus saada ja kliendi huvi korralduse andmisest keelduda.

Näiteks on kohus toonud välja, et tahteavalduse asendamisel on vajalik hinnata potentsiaalset majanduslikku ebamõistlikkust, tahteavalduse andmisega seonduvaid kasutuspiiranguid ja ka alternatiivseid võimalusi tahteavalduse asendamiseks nagu näiteks kahju hüvitamise nõue.⁹⁹ Nii on võimalik teostada ka panga ja kliendi huvide analüüs, võttes arvesse ka näiteks mõlema poole mõistlikke võimalusi, huve, objektiivseid võimalusi ja majanduslikku efektiivsust.

On argumenteeritav, kas näiteks hea usu põhimõttele tuginemist mõjutaks asjaolu, et kliendil ei ole võimalik pangaga koostööd lepinguliste kohustuste täitmiseks teha põhjusel, et kliendile ei avata teiste turuosaliste poolt väärtpaberikontot.¹⁰⁰ Sellisel juhul on oluline hinnata, kas subjektiivne õigus, millega isik oma käitumist põhjendab, saaks olla õiguste kuritarvitamine.¹⁰¹

Samas on Riigikohus välja toonud, et käitumist ei saa lugeda hea usu põhimõttega vastuolus olevaks ainuüksi põhjusel, et teatud kindla tegevuse/toiminguga on varasemalt nõustunud, kui sellise tegevusega kaasnevad tagajärjed ei ole olnud kliendile piisavalt selgelt ettenähtavad.¹⁰²

⁹⁷ Nii on tõlgendatud ka Riigikohtu praktika ülevaates, vt Aavik, M., Krillo, K., Möller, K. Riigikohtu praktika tsiviilasjades september–detsember 2014. Tartu: Riigikohus 2015, lk 8. – https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/ylevaated/2014/riigikohtu_praktika_ylevaade_tsiviilasjad_2014_3.pdf (29.04.2020).

⁹⁸ RKTko 3-2-1-34-16, p 27, RKTko 3-2-1-35-07, p 19 ja RKTko 3-2-1-12-11, p 31.

⁹⁹ RKTko 3-2-1-12-11, p 31–32.

¹⁰⁰ Autor näeb võimalust edasiseks diskussiooniks, kas teiste turuosaliste otsus kliendiga kliendisuhet mitte alustada võib puudutada absoluutse lepinguvabaduse piiramisega seonduvaid küsimusi, kus inimesele jääks teatud investeerimisteenused kättesaamatuks. Näiteks on Riigikohus lahendis 3-2-1-164-09, p 30 toonud välja, et isikuga lepingu sõlmimisest keeldumine või keeldumine mõistlikel tingimustel saaks olla keelatud, kui leping on isikule hädavajalik ja tal ei ole alternatiivseid võimalusi lepingu sõlmimiseks ehk tegemist saaks olla hea usu põhimõttega lubamatu vastuoluga TsÜS § 138 ning VÕS § 6 mõttes. Käesoleva magistratöö mõjualasse ei kuulu täpselt analüüs investeerimisteenuste vastavusest hädavajaliku lepingu olemusele ning samuti see, kuidas näiteks RahaPTS-ist tulenevad nõuded saaksid lepinguvabaduse põhimõtet piirata.

¹⁰¹ RKTko 3-2-1-35-07, p 18.

¹⁰² RKTko 3-2-1-12-11, p 29.

Kohustuse rikkumise negatiivseid tagajärgi, mis on küll põhjuslikus seoses lepingu rikkumisega, on võimalik jätta tähelepanuta olukorras, kus need tagajärjed on „/.../ mõistliku inimese seisukohalt vaadates erakordsed /.../“.¹⁰³ Kahju ettenähtavuse tuvastamisel tuleb eristada, kas lepingut rikkunud pool pidi kahju ette nägema, ent samas majandus- ja kutsetegevuses lepingut rikkunud poole puhul saab lähtuda ka sellest, mida pidi ette nägema sellel majandus- ja kutsealal tegutsev keskmine mõistlik isik.¹⁰⁴ On võimalik argumenteerida, kas füüsilisest isikust kliendi ja juriidilisest isikust kliendi puhul saaks hea usu põhimõtet sisustada erinevalt ning milliste kriteeriumite alusel teha mõlema isiku puhul vahet nende võimekusel sellist kohustust ette näha.

Alternatiivselt saaks pank pöörduda kohtusse ka deliktiõigusliku nõudega. Sellist võimalust on Riigikohus kinnitanud kahes lahendis. Esimesel juhul kasutas Riigikohus sellist kontseptsiooni samastades lepingu sõlmimisest keeldumist VÕS § 1043 järgi isikule õigusvastaselt kahju tekitamisega. Sellist kontseptsiooni sisustas kohus VÕS § 1045 lg 1 p 8 järgi heade kommete vastase tahtliku käitumisega. Alternatiivina on sealhulgas Riigikohus toonud võimalusena ka VÕS § 1055 lg 1 rakendamise keelamaks õigusvastase kahju tekitamist.¹⁰⁵ Kahju hüvitamise nõue VÕS § 136 lg 5 alusel oleks asjakohane juhul kui mitterahalise hüvitisena saaks nõuda näiteks korralduse andmist. Riigikohus on selgitanud, et „Kahju hüvitamise kohustuse olemasolul võib rahalise hüvitise asemel tulla VÕS § 136 lg 5 järgi kõne alla kahju hüvitamine muul viisil kui rahalise hüvitise maksmisega, nt naturaalistitutsiooniga, st lepingut sõlmima kohustamisega ja lepingu sõlmimise tahteavalduse asendamisega. Alternatiivselt võimaldab lepingu sõlmimist hageda VÕS § 1055 lg 1, mille järgi võib kannatanu mh nõuda kahju tekitava käitumise lõpetamist. Lepingu sõlmimise tahteavalduse võib kohtulahendiga asendada mõistagi vaid juhul, kui lepingutingimused on piisavalt selged.“¹⁰⁶ VÕS-i kommentaarides on toodud välja, et selline naturaalistitutsiooni olukord saaks sisuliselt kujutada kahjustatud isiku endise olukorra taastamist. Samas sisustatakse ka VÕS § 136 lg 5 olukorda VÕS § 108 lg-s 2 sätestatud täitmisenõudega.¹⁰⁷ Endise olukorra taastamiseks saaks olla lepingu sõlmimise eelne positsioon, kus pank ei hoiustanud kliendi väärtpabereid. Samas võib osutada õigusteoorias vaieldavaks,

¹⁰³ RKTko 3-2-1-53-06, p 13

¹⁰⁴ RKTko 3-2-1-178-13, p 12.

¹⁰⁵ Lahendites RKTko 3-2-1-164-09, p 31 ja RKTko 3-2-1-12-11 p 29–32 leidis Riigikohus, et vajaliku nõusoleku andmisest keeldumist võib lugeda õigusvastaseks kahju tekitamiseks VÕS § 1043 ja VÕS § 1045 lg 1 p 5 mõttes, mis panga jaoks ei saaks kõne alla tulla, kuivõrd omandi rikkumist kliendile ette heita ei saa.

¹⁰⁶ RKTko 3-2-1-164-09, p 31.

¹⁰⁷ Sein, VÕSK § 136/4.2.

kas ja kuivõrd saaks hoiustatud väärtabereid oma olemuselt käsitleda kahjuna ning millisel moel teha vahet endisel ja uuel olukorral.

Viimaks on oluline tuua välja, et tahteavalduse asendamine nii lepingust tuleneva kohustuse täitmise nõudena kui ka hea usu põhimõttele tuginedes eeldaks pangalt suurt haldusvõimekust. Pank peaks olema aktiivne osapool kohtumenetluses ja lähenema igale kliendile isikupõhiselt. Selliste sooritushagide esitamine kohtusse kliendipõhiselt võib osutada panga jaoks äärmiselt kulukaks kuivõrd panga eesmärk on järelevalve riski vähendamine ja edasise konto haldamise ära hoidmine. Lahendus võib osutada ka panga jaoks halduskoormuslikult kõrgeks, mis eeldaks lisatööjõudu. Arvestades klientide suurt hulka oleks sellise lahenduse rakendamine koormav ka Eesti kohtusüsteemile.

Kokkuvõtvalt saab jõuda järeldusele, et tahteavalduse asendamine kohtulahendiga hea usu põhimõttele tuginedes ei nõua tüüptingimustes eelnevalt sätestatud kokkulepet kindla toimingute tegemiseks, ent laiendab lepingust tulenevaid kohustusi, mida pooled ei ole ilmtingimata kokku leppinud. Selliseks laiendatud kohustuseks saaks olla üldine koostöökohustus tulenevalt VÕS § 23 lg 1, mis kohustaks klienti tegema pangaga koostööd panga lepinguliste kohustuste täitmisel või VÕS § 6 lg 1. Hea usu põhimõtte rakendamine eeldaks siiski põhjalikku kliendi ja panga huvide analüüsi, mis võib tekitada põhimõttele tuginemisel oluliselt vähem õiguskindlust.

3. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIVOLITUSE ANDMINE TÜÜPTINGIMUSTES

3.1. Volituse andmise reguleerimine tüüptingimustes

Järgnevas alapeatükis soovib autor jõuda selgusele, kas ja millisena saab pank tüüptingimustes näha ette kliendile volituse andmise väärtpaberite müügiõiguseks lepingu lõpetamise järgselt. Autor uurib lähemalt volituse andmise, lõppemise ja lõpetamise reguleerimist tüüptingimustes. Kui vastus on jah, siis soovib autor selgusele jõuda, kas pank saab kontohalduri rollis sellist volitust EVKS § 34 lg 3 EVKS § 15 lg 1 välja toodud nõudeid järgides aktsepteerida.

Väärtpaberikonto lepingule kohalduvas investeerimisteenuste osutamise tingimustes võib ette näha volituse andmise lepingu lõpetamise järgselt väärtpaberite müügiks. Volituse andmise puhul tüüptingimustes tekib kliendi ja panga vahel esindussuhe. Esindussuhte raames saab pank müüa kliendi väärtpabereid kliendi esindajana, tegutsedes kliendi nimel ja arvel. Esindussuhte raames ei saa pank müüa kliendi väärtpabereid reguleeritud väärtpaberiturul, sest tulenevalt VPTS § 151 lg 3 ja VPTS § 7 lg 1 p 2 saab reguleeritud väärtpaberituru liige olla vaid väärtpaberituru kutseline osaline. Seega saab volituse alusel müüa pank väärtpaberid väärtpaberituru välise müügitehinguga. Kui praktikas esitab klient kui EVKS § 34 lg 3 mõttes nii füüsilisest isikust väärtpaberikonto omaja või juriidilisest isikust väärtpaberikonto omaja seadustest tulenevat esindaja korralduse väärtpaberite ülekandeks, siis volituse alusel¹⁰⁸ saaks pank anda registrikande korraldusi EVKS § 34 lg 3 mõttes väärtpaberikonto omaja poolt volitatud isikuna. Seega on registrikande tegemiseks vajalik, et tüüptingimuste alusel antud volitus müügitehinguks saaks hõlmata endas ka väärtpaberikonto omaja volitust EVKS § 34 lg 3 ja EVKS § 15 lg 1 järgi olukorras, kus pank müüb kliendi väärtpaberid väljaspool reguleeritud väärtpaberiturgu.

Väärtpaberikonto leping kui käsundusleping moodustab volituse andmisel esinduse sisesuhte. Väärtpaberikonto lepingu tüüptingimused näevad sellisel juhul ka ette, mida peab tegema ja mida võib pank esindajana esindussuhte raames teha. Väärtpaberite müümisel sõlmib sellisel juhul pank müügilepingu kolmanda isikuga kliendi esindajana. Esindusõiguse alusel väärtpaberite müük on seega võimalik väärtpaberite puhul, mis ei ole kaubeldavad reguleeritud väärtpaberiturul. Selleks võivad olla näiteks lihtsalt registris registreeritud väärtpaberid või ka

¹⁰⁸ Juriidilise isiku väärtpaberikonto korralduste andmiseks õigustatud seaduslik esindaja annaks sellisel juhul pangale TsÜS § 119 lg 2 mõttes edasivolituse tehingute tegemiseks ja registrikannete tegemiseks.

osaühingu osad. See tähendab, et peab leidma sobiva ostuhuvilise, pidama läbirääkimisi väärtpaberite hinnas ning sõlmima müügilepingu kliendi nimel ja arvel.

TsÜS § 115 lg 1 annab võimaluse tehingu tegemiseks ka esindaja kaudu.¹⁰⁹ Volitus saab tekkida TsÜS § 117 lg 2 tulenevalt nii tehinguga kui ka seadusest.

Volituse andmine toimub tulenevalt TsÜS § 118 lg 1 ühepoolse tahteavaldusega esindajale, kellele tehingu tegemiseks volitus antakse, või avalikkusele. TsÜS-i kommentaarides on toodud välja, et volituse andmisel ei ole terminite „volitus“ ja „esindusõigus“ kasutamine küll vajalik, ent tahteavaldusest peab tulenema selgelt soov anda teisele isikule õigus isiku nimel ja huvides tehinguid teha.¹¹⁰ Sellel põhjusel näeb autor, et pangad peaksid investeerimisteenuste osutamise tingimustes eristama selgelt korraldust väärtpaberite müügiks volitusest väärtpaberite müügiks, sest korralduse andmisel saab tekkida panga ja kliendi vahel komisjonilepingu laadne võlasuhe. Volituse andmisel on aga kliendi sooviks anda pangale õigus sõlmida kliendi nimel ning arvel väärtpaberite müügitehing. Sellisel juhul annab klient pangale ka volituse registrikande tegemiseks, mis kujutab endast EVKS § 34 lg 3 mõttes väärtpaberikonto omaja poolt volitatud isiku korraldust.¹¹¹

Üldjuhul määrab TsÜS § 120 lg 2 järgi volituse ulatuse esindatav. Volituse andmine ehk ühepoolne tehing on vormivaba tahteavalduse tegemine.¹¹² Kui TsÜS § 118 lg 3 tulenevalt on seaduses ette nähtud tehingu tegemiseks kindel vorm, siis tuleb seda järgida ka volituse andmisel. Volitus võib tekkida ka vaikimise või tegevusetuse tagajärjel, aga seda vaid seaduses sätestatud juhul.¹¹³ TsÜS § 68 lg 4 tulenevalt saaks vaikimine või tegevusetus olla tahteavalduseks ka juhul kui pooled on selle varasemalt kokku leppinud või tegemist on pooltevahelise praktikaga. Tahteavaldust ei ole võimalik teisiti kui otse väljendada juhtudel, kus vorminõue on seadusega ette nähtud.¹¹⁴

Otsides vastust küsimusele, kas volitus saab tekkida ka muudel juhtudel kui otsese tahteavaldusena, on näiteks Riigikohus toonud välja, et liisingulepingu sõlmimisel kinnisasja

¹⁰⁹ Tehingulise volituse kohta vt ka Kingo, M. Tehinguline esindus. Magistritöö. Juhendaja Paul Varul. Tartu Ülikool 2007 (käsikiri TÜ Iuridicum teabekeskuses).

¹¹⁰ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 118/3.1.1.

¹¹¹ Kuna väärtpaberite müügikeskkonna valik ja meetod võivad oluliselt sõltuda väärtpaberikontole jäänud väärtpaberitega seotud iseloomust, siis saab pank võtta tüüptingimustes vajadusel müügitehingu tegemiseks nii korralduse kui volituse ja tuua eraldi välja volituse võtmise registrikannete tegemiseks.

¹¹² Varul, P. jt. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn: Juura 2012, lk 191.

¹¹³ *Ibidem*, lk 191.

¹¹⁴ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 68/3.1.

kohta on võimalik „/.../ kõne alla tulla volituse antuks lugemine nii TsÜS § 118 lg 2 kui ka TsÜS § 121 järgi liisingulepingust tulenevate õiguste ja kohustuste täitmiseks /.../.”¹¹⁵ Riigikohtu seisukoht toetab võimalust, et volitus saaks tekkida ka pooltevahelisest lepingulisest suhtest ning ei pea olema tingimata eraldi ühepoolne tehing volikirja vormis otsese tahteavaldusena.

Otsese tahteavalduse puhul eeldab seadus, et tegemist on sõnaselge tahtega tuua kaasa õiguslik tagajärg, mis väljendatakse suuliselt või kirjalikult.¹¹⁶ Samas ei ole vahet, kas tahteavaldus on tehtud otse või kaudselt, sest seadusandja jaoks on mõlema tahteavalduse tegemise viisil samaväärne tähendus. Seega kui klient avab väärtpaberikonto lepingu ja talle on tüüptingimused tutvumiseks kättesaadavad, siis saab lugeda otsese tahteavalduse andmiseks ka veebilehel kliki tegemist või nupu vajutamist.¹¹⁷ Sellisel juhul on selgelt aru saada, et klient, olles tarbija rollis, võtab endale tüüptingimustest tulenevad kohustused, väljendades seda otsese tahteavaldusega, allkirjastades väärtpaberikonto leping. On mõistlik eeldada, et hoolas klient tutvub enne konto avamist tüüptingimustega.

Õiguslikku ebakindlust saab tekitada aga olukord, kus võrdlemisi pika kliendisuhte jooksul täiendab pank oma investeerimisteenuste osutamise tüüptingimusi, nähes tingimustes ette volituse andmise kohustuse, kindla volituse vormi või müües juba kehtestatud volituse vorminõudeid. Praktikas kohaldatakse tüüptingimuste muudatused vaikimisi ja kui klient ei lõpeta väärtpaberikonto lepingut, siis hakkavad uuendatud tüüptingimused tema suhtes kehtima.

Nii nagu autor tõi välja töö punktis 2.1 korralduse andmise puhul tüüptingimustes, on ka volituse puhul võimalik välja tuua küsimuse üllatusliku tingimuse kohta VÕS § 37 lg 3 ehk olukorra, kus väärtpaberikonto leping allkirjastatakse internetipangas, ent investeerimisteenuste osutamise tingimused loetakse vaikimisi kohalduvaks. Sellisel juhul ei pruugi klient olla kaitstud läbimõtlematu ja kiirustatud tehingu tegemise eest, ega pruugi endale tehingu tegemisel peale väärtpaberikonto avamise soovi samaaegselt teadvustada, et ta annab pangale volituse lepingu lõpetamise järgselt enda nimel ja arvel väärtpaberite müügitehinguid

¹¹⁵ RKTko 3-2-1-32-06, p 17.

¹¹⁶ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 68/3.2.

¹¹⁷ Varul, P. Tsiviilõiguse üldosa, lk 87.

teha. Kliendi teadlikkuse tõstmiseks võiks sarnaselt korraldusele olla ka volituse võtmise fakt kliendiga lepingu sõlmimisel näiteks internetipangas täiendavalt välja toodud.

Sarnaselt korraldusele on ka volituse puhul võimalik argumenteerida, kas pangale antud erand VÕS § 43 lg 2 alusel saaks kaitsta väärtpaberikonto lepingule kohalduvate investeerimisteenuste osutamise tingimuste uuendamisega müügitingimuste sätestamist. Juhul kui pank toimiks uue tingimuse sätestamisel korrektselt, võiks siiski tekkida küsimus, kas pank peaks kliendi väärtpaberite müügiõigust tekitava tahteavalduse osas küsima kliendilt eraldi nõusoleku. Autor jääb siinkohal samale seisukohale nagu punktis 2.1.

Tahteavalduse tegemisel on oluline määrata ka volituse sisu ning ulatus.¹¹⁸ Seega on vaja tüüptingimustes välja tuua ka volituse ulatus. Autor leiab, et kuivõrd volituse andmise eesmärgiks on võõrandada kliendi väärtpaberid, siis peaks volituse andmisel olema konkreetselt määratletud milliste tingimuste realiseerumisel on pangal võimalik kliendi nimel tehinguid teha. Sellisteks tingimusteks saaks olla (a) kehtiv lepingu ülesütlemise teade ja (b) kliendile antud tähtaja saabumine väärtpaberite ära kandmiseks. Lisaks on oluline eristada, kas volitus antakse mitmeteks müügitehinguteks või üheks kindlaks müügitehinguks – sellest oleneb volituse ulatus. Püstitades eelduse, et nii kliendil kui pangal ei ole võimalik ette teada, millist tüüpi väärtpabereid pank peale lepingu ülesütlemist hoidma jääb, siis ei ole võimalik pangalt oodata väärtpaberite müümiseks kindlat meetodit. Näiteks reguleeritud väärtpaberiturul kaubeldavaid väärtpabereid saab pank müüa vaid enda nimel ning volitust kasutada ei ole võimalik. Seega on tegemist liigivolitusega¹¹⁹, mis kujutab endast tulevikus teatud liiki tehingute tegemist. Liigivolitus annaks pangale võimaluse sõnastada volitus võimalikult laialt.

Järgmisena uurib autor, kas tüüptingimuses antud volitus vastab ka EVKS § 34 lg 3 ja lg 1 tulenevatele volitust reguleerivatele nõuetele.

Ka esindusõiguse alusel teostatavale müügitehingule ei ole ette nähtud seadusest tulenevaid vorminõudeid. Küll aga on vorminõue ette nähtud registrikande tegemiseks peale väärtpaberite müügiks vajaliku kohustus- ja käsutustehingu sõlmimist. EVKS § 34 lg 3 toob välja, et kontohalduril on keelatud edastada registripidajale korraldusi registritoimingu tegemiseks ilma väärtpaberikonto omaja või tema poolt nõuetekohaselt volitatud isiku vastavasisulise

¹¹⁸ Varul, P. Tsiviilõiguse üldosa, lk 197; Varul, P., jt. (koost), TsÜSK §120/3.1.

¹¹⁹ Liigivolituse kohta vt täpsemalt Varul, P. Tsiviilõiguse üldosa, lk 197.

korraldusest, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Tulenevalt EVKS § 34 lg 1 on kontohaldur kohustatud tuvastama ja kontrollima temale registritoimingu tegemiseks korralduse andnud isiku isikusamasust ning isiku õiguseid vastaval väärtpaberikontol registreeritud väärtpaberite käsutamisel. Kui registritoimingu tegemiseks ei anna korraldust füüsilisest isikust väärtpaberikonto omaja või juriidilisest isikust väärtpaberikonto omaja seadustest tulenev esindaja isiklikult peab nõuetekohane volitus EVKS § 34 lg 1 mõistes olema notariaalselt kinnitatud või muus vormis ja viisil antud volitus, mida kontohaldur aktsepteerib.

Kuna seadus ei piira volituse vorminõuet, siis põhimõtteliselt võib pank kehtestada vorminõude omal valikul. LHV, SEB ja Swedbank on näinud oma üldtingimustes ette, et pank võib nõuda, et esindusõigust tõendav dokument, mis on vormistatud väljaspool panka, oleks notariaalselt või sellega samaväärselt tõestatud.¹²⁰ On võimalik, et üldtingimustes välja toodud notariaalse tõestamise nõue saaks olla VÕS § 42 lg 3 p 6 järgi ebamõistlikult kahjustav, aga samas on kõik pangad jätnud endale ka võimaluse aktsepteerida volitust pangale sobivas vormis ja viisil. Nii on näiteks sätestanud ka Luminor, tuues välja, et kliendi volitatud esindaja on kohustatud esitama pangale volitust tõendava panga poolt aktsepteeritavas vormis ja sisus dokumendi.¹²¹ Samas on oluline välja tuua, et mõned pangad toovad lisatingimuseks välja, et pangad ei ole kohustatud aktsepteerima esindusõigust tõendavat dokumenti, milles esindusõigus ei ole väljendatud üheselt ja arusaadavalt.¹²² See tähendab, et juhul kui EVKS § 34 lg 3 näeb ette, et volitatud isiku volitus peab olema esitatud kas notariaalselt kinnitatud või kontohaldurile sobivas viisis ja vormis, aga pank nõuab notariaalselt tõestatud vorminõuet, siis peaks juhtumipõhiselt hindama, mis on sellise vorminõude eesmärk ja kas see on mõistlikult täidetav või kahjustaks kliendi. Kuna sellise vorminõude esitaks pank endale kui kontohaldurile, siis on võimalik eeldada, et tüüptingimused võimaldavad pangal kontohaldurina aktsepteerida ka talle sobivat vormi ja viisi volituse tõestamiseks. Samas võib see olla problemaatiline olukorras, kus pangal ei ole võimalik oma sisesuhtest tulenevat volitust välissuhtes tõendada tüüptingimuste alusel. Kuivõrd praktikas sisustatakse pangale sobivat vormi ja viisi panga enda koostatud esindusõiguse ankeedi täitmisena, siis on võimalik ka pangal, täites samaaegselt kahte erinevat rolli, esitada volitus endale sobival dokumendil. See aga nõuaks kliendilt teatud tegevust, mis ei pruugi lepingu lõppemise järgselt olla võimalik. Sellisel juhul on võimalik, et

¹²⁰ SEB. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2020), p 31; LHV. Üldtingimused (kehtivad alates 13.01.2018), p 2.2.5; Swedbank. Üldtingimused (kehtivad alates 01.06.2018), p 2.2.5.

¹²¹ Luminor. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2019), p 22.

¹²² Swedbank. Üldtingimused (kehtivad alates 01.06.2018), p 2.2.4; LHV. Üldtingimused (kehtivad alates 13.01.2018), p 2.2.3; SEB. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2020), p 32.

väärtpaberikontot avades peaks klient täitma esindusõigust kinnitava ankeedi, kus annab pangale tagasivõtmatu volituse tema nimel väärtpaberikonto sulgemisel väärtpaberite müümiseks ja selle müügiõiguse teostamiseks vajalike korralduste tegemiseks.

Eelneva põhjal saab järeldada, et pangal on võimalik investeerimisteenuste osutamise tingimustes sätestada kliendi poolt antud volituse lepingu lõpetamise järgseks väärtpaberite müümiseks. Selline tingimus peab olema aga selgelt määratletud sisu ja ulatusega. Siiski on võimalik, et olenemata VÕS § 43 lg 2 pankadele välja toodud erandit, saab tüüptingimus osutada VÕS § 37 lg 3 mõttes üllatuslikuks tüüptingimuseks. Panga poolt kliendil antud volitus võib olla piisavaks volituseks sisesuhtes, ent välissuhtes võib olla vaja kliendi ja panga vahel sõlmitud volituse kohta täiendavat tõendit. Lisaks leiab autor, et kliendil võiks olla võimalik anda pangale tagasivõtmatu volitus näiteks panga poolt ette nähtud esindusõiguse blanketil, mis täidetakse väärtpaberikontot avamisel.

3.2. Volituse lõppemine ja selle reguleerimine tüüptingimustes

Järgmisena uurib autor kuidas saaks tüüptingimuste alusel antud volitus lõppeda ning kas ja kuidas tuleks sellist volituse lõppemist tüüptingimustes reguleerida.

Kliendi poolt tüüptingimuste alusel antud volitus saab lõppeda esiteks TsÜS § 125 lg 2 välja toodud esindusõiguse lõppemise alustel. Tegemist on lahtise loeteluga. Lisaks on võimalik, et volitus lõpeb juhul kui klient võtab volituse tulenevalt TsÜS § 126 lg 1 tagasi. Kuna tegemist on tüüptingimustega antud volitusega, on võimalik, et klient vaidlustab tüüptingimuse kehtivuse ning tüüptingimus on võimalik tühistada tulenevalt VÕS-is välja toodud tüüptingimuste regulatsioonile.

Järgnevalt analüüsib autor TsÜS § 125 lg-s 2 välja toodud volituse lõppemise aluseid.

TsÜS § 125 lg 2 p 1 sätestab, et volitus lõpeb juhul kui esindaja on teinud tehingu, milleks volitus oli antud. Tegemist on volituse lõppemise alusega, mida saab käsitleda kui kõige sobivamat alust kliendi poolt tüüptingimuste alusel pangale antud väärtpaberiülekannetega seonduva volituse lõppemiseks. Kuna eelneva analüüsi käigus selgus, et tehinguid võib olla sellise volituse raames vaja teha mitu, siis on oluline, et pank tooks tüüptingimustes välja tehingute paljususe asjaolu. Samas saab tekkida küsimus, kas TsÜS § 125 lg 2 p 1 järgi on

piisav kui pank sätestab, et volitus on antud vajaliku eesmärgi saavutamiseks mitme tehingu tegemiseks või on oluline tuua välja kindlad tehingud. Pangal ei ole üldjuhul võimalik ette ära määrata tehingute mahtu, kuivõrd ei ole etteulatuvalt võimalik hinnata, millist tüüpi väärtpaberid kliendi väärtpaberikontole võivad lepingu ülesütlemisel jääda. Piisav on autori arvates volituse sõnastus, mis tooks selgelt välja eesmärgi käsutada kliendi väärtpabereid selliselt, et pangal oleks võimalik nende hoidmine lõpetada. Konkreetseid tehinguid selle eesmärgi täitmiseks ei pea eelnevalt kirjeldama. Nagu ka autor magistr töö punktis 2.3.1 välja tõi, on tegemist sellisel juhul n-ö liigivolituse andmisega.

TsÜS § 125 lg 1 p 2 kohaselt lõpeb volitus juhul kui tehingu tegemine on muutunud võimatuks. TsÜS-i kommentaarides on toodud välja, et tegemist peaks olema objektiivse võimatusega, kus volitus lõpeb sellisel juhul volituse eesmärgi täitmise tõttu.¹²³ Juhul kui registris registreeritud väärtpaberitele ei ole oma väärtusetuse tõttu võimalik leida ostuhuvilisi, siis võiks tegemist olla majandusliku võimatusega, mis võiks olla võrdsustatud objektiivse võimatusega. Tõenäoliselt ei saaks õiguslikus mõttes objektiivne võimatus sellisel juhul kohalduda, kuivõrd müüki oleks väärtpaberite puhul võimalik rakendada, ent kuna väärtpaberite majanduslik väärtus on vähenenud miinimumini, siis ei ole neile võimalik ostjaid leida. s on toodud välja, et subjektiivset majanduslikku võimatust saaks jaatada ka olukorras, VÕS-i kommentaaride järgi peaks kohustuse täitmiseks kandma selliseid kulutusi või tegema selliseid pingutusi, mida ei saaks asjaolusid arvesse võttes oodatavaks pidada.¹²⁴ Praktikas ei pruugi pangal olla huvi majanduslikule võimatusele tugineda kuivõrd panga eesmärgiks on väärtpaberite hoidmisest vabanemine ning pigem peab pank leidma ostuhuvilise ka väheväärtuslikele väärtpaberitele.

Erialakirjanduses on toodud välja, et sisesuhte sõltumatus välissuhtest ei ole absoluutne.¹²⁵ TsÜS § 15 lg 2 p 8 järgi toob reeglina sisesuhte lõppemine ehk pooltevahelise lepingu lõpetamine endaga kaasa ka esindusõiguse aluseks oleva volituse lõppemise. Siiski tuuakse TsÜS-i kommentaarides välja, et volitus lõpeb automaatselt juhul kui see oli antud lepingust tuleneva kohustuse täitmiseks.¹²⁶ Esindusõiguse alusel teostatav väärtpaberite müügiõigus on reguleeritud küll lepingus, aga see ei ole olemuslikult seotud lepingulise kohustuse täitmisega vaid on suunatud lepingu lõpetamise järgsetele tegevustele. Selleks et tagada volituse kehtima

¹²³ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 125/ 3.2.1.

¹²⁴ Kõve, VÕSK § 108/7.2 ja 7.3.

¹²⁵ Käerdi, M. Sise- ja välissuhte eristamine esindusõiguse teostamisel. – Juridica 2010/VII, lk 520.

¹²⁶ Varul, P., jt. (koost), TsÜSK § 125/3.2.5.

jäämine, oleks pangal mõistlik sätestada tüüptingimustes, et volitus kehtib peale lepingu ühepoolset ülesütlemist edasi kuniks volituse aluseks olevad müügitehingud ja registrikanded on tehtud.

Kokkuvõtlikult on võimalik järeldada, et volitus lõpeb kliendi ja panga vahelises esindussuhtes kui tehingud, milleks volitus anti, saavad tehtud. Seega on vaja pangal sätestada volitus, mis hõlmaks endas nii müügitehingute, käsutustehingute kui ka vajalike kandekorralduste tegemist. Sellisel juhul garanteerib pank, et lepingu lõppedes on tal piisavalt lai volitus kliendi nimel tehingu tegemiseks. Volitus saaks lõppeda ka olukorras, kus tehingute tegemist piirab objektiivne või subjektiivne majanduslik võimatus ehk isegi kui väärtpabereid oleks võimalik müüa, siis ei ole võimalik pangal leida minimaalse väärtusega väärtpaberitele ostuhuvilist või osutub väärtpaberite müügiprotseduur ebaproportsionaalselt kulukaks. Praktikas ei pruugi pangal olla huvi majanduslikule võimatusele tugineda.

3.3. Volituse tagasivõtmine ja selle reguleerimine tüüptingimustes

Järgnevalt analüüsib autor, kas kliendil on võimalik tüüptingimustes antud volitust ka tagasi võtta. Kui vastus on jah, siis on vajalik jõuda selgusele, kas seda on vaja tüüptingimustes ka eraldi reguleerida.

TsÜS § 125 lg 2 p 5 ja TsÜS § 126 lg 1 annavad esindajale võimaluse igal ajal volitus tagasi võtta. Volituse tagasivõtmiseks on vajalik tahteavalduse tegemine esindajale või kolmandale isikule, kellega tehingu tegemiseks oli volitus antud, või avalikkusele. TsÜS § 126 lg 2 näeb ette võimaluse, et klient võib panga huvides oleva tehingu tegemiseks määrata, et volitus on tagasivõtmatu. Tagasivõtmatu volituse puhul eeldatakse, et tegemist on volitusega, mis on välja antud vaid esindatava huvides oleva tehingu tegemiseks.¹²⁷ Siiski on võimalik tulenevalt TsÜS § 126 lg 3 ka tagasivõtmatu volitust tagasi võtta juhul kui tegemist on mõjuva põhjusega. „Tagasivõetud volitus lõpeb üksnes tuleviku suhtes /.../.“¹²⁸, seega ei saaks volituse tagasivõtmine mõjutada juba panga poolt kliendi nimel tehtud tehinguid.

¹²⁷ *Ibidem*, § 126/3.3.

¹²⁸ *Ibidem*, § 78/3.1.

Riigikohus on sedastanud, et juhul kui esindajale antud volitus ei ole üldtingimuste järgi lepingu sõlmimise eelduseks, ei ole võimalik ka eeldada, et klient andis volituse tagasivõtmata.¹²⁹ Seega ei saa pank tüüptingimuste alusel volitust võttes eeldada, et tegemist on tagasivõtmata volitusega. Tagasivõtmata volitusena saaks volitusega olla tegemist siis kui pank on sätestanud, et volitus on lepingu sõlmimise eelduseks. Seega peaks pank soovi korral pigem tooma välja selgesõnaliselt, et volitus on tagasivõtmata.

Riigikohus on seisukohal, et „Volituse tagasivõtmise õiguse kokkuleppel piiramine ja selle aluseks oleva kokkuleppe ühepoolse lõpetamise õiguse välistamine või piiramine võrreldes seaduses sätestatuga on kolleegiumi arvates tarbijat vähemalt tüüptingimusena ebamõistlikult kahjustav ja seega VÕS § 42 lg 1 järgi tühine.”¹³⁰ Seega peaks kliendil igal juhul säilima õigus volitus tagasi võtta tulenevalt kas TsÜS § 126 lg 1 või tagasivõtmata volituse puhul tulenevalt TsÜS § 126 lg 3, mis annab võimaluse tagasivõtmata volituse mõjuval siiski põhjusel tagasi võtta. Pangal on seega võimalik tüüptingimuste sätestada, et kliendi poolt antud volitus on tagasivõtmata, ent ei tohi näiteks piirata kliendil volituse tagasi võtmist vaid juhul kui pank on andnud selleks nõusoleku.

Kokkuvõtvalt võib jõuda seisukohale, et pangal on võimalik tuua tüüptingimustes välja, et kliendi poolt antud volitus on tagasivõtmata. Siiski ei ole võimalik pangal tüüptingimustes volituse tagasivõtmist kokkuleppel piirata või välistada selle ühepoolset tagasivõtmist rangemalt kui seadus ette näeb. Sellised piirangud tooksid endaga kaasa VÕS § 42 lg 1 järgi tüüptingimuse tühisuse.

¹²⁹ RKTko 2-17-284/42, p 27.4.

¹³⁰ *Ibidem*, p 27.3.

4. VÄÄRTPABERITE MÜÜGIÕIGUSE TEKKIMINE VASTUVÕTUVIIVITUSE OLUKORRAS

4.1. Vastuvõtuviivituse sätete kohaldumine väärtpaberikonto lepingule

Tulenevalt VÕS § 119 satub võlgnik vastuvõtuviivitusse, kui ta ei saa täita oma kohustust võlausaldajast tuleneva asjaolu tõttu, eelkõige, kui võlausaldaja ei võta õigustamatult vastu talle tegelikult pakutud kohustuse kohast täitmist või keeldub õigustamatult kohustuse täitmisest, millela võlgnik ei saa oma kohustust täita, või ei tee võlgniku kohustuse täitmiseks vajalikku muud tegu või koostööd võlgnikuga. Vastuvõtuviivitus annab õiguse eseme käsutamiseks selle müümisel või hoiustamisel tulenevalt VÕS § 120 jj.¹³¹

Riigikohus on välja toonud, et VÕS § 119 lg 1 toodud loetelu vastuvõtuviivitusega seotud eeldusest ei ole ammendav.¹³² Vastuvõtuviivituseks saaks lugeda olukorda, kus klient ei tee vajalikku korraldust väärtpaberite ära kandmiseks või müümiseks, et pank saaks täita VÕS § 626 lg-s 1 sätestatud kohustust lõpetada kliendi väärtpaberite hoidmine ja sulgeda väärtpaberikonto. Tegemist on võlausaldajast tuleneva asjaoluga, millest sõltub võlgniku võimalus kohustust.¹³³ Vastuvõtuviivitus saaks kohalduda olukorras, kus väärtpaberikonto lepingus ei ole väärtpaberite lepingujärgset müügiõigust kokku lepitud või ka olukorras, kus näiteks tüüptingimustes välja toodud kokkulepe osutub tingimusena tühiseks.

Panga ja kliendi vahelise väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgselt soovib pank väärtpaberite hoidmisest vabaneda. Pangal on võimalik vastuvõtuviivituse kontseptsiooni kasutada juhul, kui kohustuse täitmine on takistatud võlausaldajast sõltuvast asjaolust. Vastuvõtuviivituse kontseptsiooni kohaldamisel peaks väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgselt käsitlema võlausaldajana klienti. Pangal lasub võlgnikuna tulenevalt VÕS § 626 lg 1 käsunduslepingu lõppemisel kohustus välja anda käsundi täitmiseks saadu, milleks on kliendi poolt hoidmiseks antud väärtpabereid. Väljaandmiskohustusega on kaetud eelduslikult ka väärtpaberitest tulenevad viljad nagu korporatiivsete sündmuste kaudu laekunud raha või väärtpaberid.¹³⁴ Kuna elektroonilise väärtpaberi puhul on tegemist VPTS § 2 lg 1 tulenevalt

¹³¹ Kull, VÕSK § 119/3.

¹³² RKTko 3-2-1-67-09, p 18 ja RKTko 3-2-1-68-09, p 21.

¹³³ Võlgniku kohustuse täitmise sõltuvusest võlausaldajast tulenevast asjaolust vt täpsemalt Kull, VÕSK § 119/4.2.

¹³⁴ Näiteks ka *Principles of European Contract Law* (edaspidi *PECL*) art 7:110 on toodud välja, et vastuvõtuviivituse kontseptsiooni käsitletakse olukorras, kus pooltevaheline leping on kehtivalt üles öeldud.

varalise õigusega, mitte vallasasjaga, siis peab pank VÕS § 626 lg 1 alusel välja andma varalise õiguse. Väljaandmisena tuleks sellisel juhul käsitleda panga kohustust anda kliendile väärtpaberite üle täielik käsutusõigus nii, et pank lõpetaks väärtpaberite hoidmise ja kliendil tekiks vabadus määrata väärtpaberite saatust. Kuna vaid klient saab väärtpaberite omanikuna realiseerida oma väärtpaberite saatust, siis peaks tema andma ka pangale juhised ülekande või müügiõiguse teostamiseks, et pank saaks omakorda täita enda väljaandmiskohustust.

Õiguskirjanduses ei tooda välja, et kliendil lasuks kohustust VÕS § 626 lg-st 1 võtta panga poolt üleantu üle või tagasi. Seega sisuliselt puudub regulatsioon, mis sätestaks selgelt kliendi kohustuse üleantu vastu võtta. Sellises olukorras on võimalik pangal tugineda VÕS § 23 lg-st 2 tulenevale koostöökohustusele, mille kohta autor on täpsemalt kirjutanud ka töö punktis 2.3.2. Küll aga tuuakse VÕS-i kommentaarides välja, et üldiselt on koostöökohustus suunatud lepingu sõlmimisel soovitud eesmärgi saavutamiseks.¹³⁵ Autor leiab, et koostöökohustus saaks laieneda ka pooltevahelise lepingu lõpetamise järgsete toimingute tegemiseks. Koostöö tegemisest keeldumist on vastuvõtuviivituse tekke eeldusena sedastanud ka Riigikohus.¹³⁶

Kuna koostöökohustust on võimalik sisustada ka hea usu põhimõtte alusel, millest on võimalik tuletada käitumiskohustusi, mis oma olemuselt kujutavad koostöökohustust¹³⁷, siis leiab autor, et pangal on võimalik tugineda hea usu põhimõttele ja koostöökohustusele tulenevalt VÕS § 23 lg 2 ja VÕS § 6 lg 1 koosmõjus sisustades kliendi käitumist ka hea usu põhimõtte kaudu.¹³⁸ Sellisel juhul on vajalik hinnata ka kliendi võimalikke koostööst keeldumise aluseid, võttes arvesse mõlema poole õiguslikke ja majanduslikke huve.

VÕS-i kommentaarides viidatakse, et võlausaldaja keeldumist koostööst ei õigusta võlausaldajast sõltumatute asjaolude esinemine, küll aga saaks vastuvõtust keeldumist või vajaliku teo tegemata jätmist õigustada objektiivsed asjaolud.¹³⁹ Seega on oluline hinnata, kas

Tulenevalt *PECL* art 9:308 peab lepingupool, kes on lepingu alusel midagi saanud, lepingu ülesütle misel selle tagastama. Kui teine lepingupool keeldub asja tagasi võtmisest, kohaldub *PECL* art 7:110. Sealhulgas ei pea *PECL* art 7:110 oluliseks seda, kas keeldumise näol on tegemist lepingust tuleneva kohustuse rikkumisega või mitte. O. Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International 2000, lk 352.

¹³⁵ Kull, VÕSK § 23/4.4.

¹³⁶ RKTko 3-2-1-67-09, p 18.

¹³⁷ Kull, VÕSK § 23/4.4.

¹³⁸ Sätete koosmõju on käsitletud ka VÕS-i kommentaarides, kus koostöökohustuse sisustamisel on võimalik muute sätete puudumisel sisustada kohustus hea usu põhimõttest lähtuvalt. Kull, VÕSK § 23/4.4.

¹³⁹ *Ibidem*, § 119/4.4.

kliendi poolt korralduse esitamata jätmise väärtpaberite ülekandeks või müümiseks saaks olla põhjendatud objektiivsete asjaoludega.

Toomata välja kõiki võimalikke objektiivseid asjaolusid, millele klient saaks tugineda, võib olulisemaks vaidluskohaks osutuda asjaolu, et juhul kui kliendi väärtpaberikontole on jäänud väärtusetud väärtpaberid, siis registris registreeritud väärtpaberitele ei ole oma väärtusetuse tõttu võimalik leida ostuhuvilisi. Sellisel juhul võiks tegemist olla majandusliku võimatusega, mis võiks olla võrdsustatud objektiivse võimatusega, nagu autor ka töö punktis 3.2 on pikemalt analüüsinud. Sellises olukorras ei ole kliendil võimalik teha muud kui väärtpaberid uue teenusepakkuja juurde kanda. Kui aga kliendisuhe on lõpetatud näiteks panga riskiisu tõttu, siis võttes arvesse kliendi kõrgendatud riskiga majandustegevust, ei pruugi ka teised teenusepakkujad oma riskiisust lähtuvalt soovida kliendiga kliendisuhet alustada. Pelgalt raskendatud võimalus leida väärtpaberitele müügiks ostuhuviline ei saaks õigustada kohustuse täitmata jätmist või koostööst keeldumist. Kliendi isikust tulenevad probleemid tema tegevusega seotud riskide pinnalt saaksid olla aga koostööst keeldumise vabandamisel subjektiivsed põhjused. Seega ei ole eelpool toodud asjaolud autori arvates käsitletavad õigustatud alustena koostööst keeldumiseks.

Saksa õiguses eristatakse vastuvõtuviivituse puhul õigustatud keeldumist läbi kahe erineva teooria. Ühe teooria (saksa keeles *Abstrahierungsformel*) kohaselt abstraheritakse koostöökohustus vastuvõtuviivitusest ning kontrollitakse, kas võlgnikul oleks olnud võimalik oma kohustus täita sõltumatult sellest, et võlausaldaja oma koostöökohustust ei täitnud. Selle teooria kohaselt tuleks seega esmalt eeldada, et klient keeldub pangaga koostöö tegemisest ja seejärel hinnata, millised võimalused saaksid olla kliendil väärtpaberite ülekandmiseks. Kliendi kaitseks on sellisel juhul lubatud vastuväited, mis õigustavad koostööst keeldumist.¹⁴⁰

Teise teooria ehk täitmisteooria (saksa keeles *Leistungstheorie*) kohaselt saab võlausaldaja koostöökohustuse täitmata jätmise esile kutsuda vaid objektiivselt takistav asjaolu. Sellest tulenevalt tehakse vahet, kas võlausaldajast tulenev põhjus toob esile oma kohustuse täitmise võimatuse või on tegemist vaid kohustuse hilinevad täitmisega. Kui täitmise takistus on vaid ajutine, loetakse võlausaldaja vastuvõtmiskohustuse täitmisega viivitanuks, püsiva takistuse korral oleks tegemist täitmise võimatusega.¹⁴¹ Autor leiab, et täitmisteooria alusel on võimalik

¹⁴⁰ Säcker, F. J., jt. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 2: §§ 393–304. Verlag C.H. BECK München. Aufl. 2019, § 293/9.

¹⁴¹ *Ibidem*.

argumenteerida, et kliendi või pangaga kontakti mittesaamine ja kummagi tegevusetus saaksid olla käsitletavad ajutise takistusena. Võttes arvesse kliendi huve, siis ei ole võimalik praktikas hinnata, kas kliendipoolne kohustuse täitmata jätmine oleks saanud tekkida püsiva takistuse tõttu, sest kui kliendiga ei ole võimalik ühendust saada, siis ei ole võimalik eeldada ka kliendipoolset objektiivset takistust väärtpaberite ära kandmiseks. Hinnates aga olukorda panga positsiooni arvestades, on võimalik väita, et panga poolt ette antud tähtaja jooksul väärtpaberite kandmata jätmine kliendi poolt saaks pangale tähendada püsivat takistust, sest pole teada, kas ja millal klient otsustaks väärtpaberid pangast ära kanda.

Riigikohus on toonud täiendavalt välja, et „kui võlausaldaja ei ole koostööd teinud, siis ei ole tal õigus ka VÕS § 101 lg 3 kohaselt tugineda võlgnikupoolsele kohustuse rikkumisele ega rakendada sellest tulenevalt õiguskaitsevahendeid“.¹⁴² Seega juhul kui vastuvõtuviivitus tuleneb kliendist, ei saa klient panga vastu hilisemalt õiguskaitsevahendeid kasutada. Õiguskaitsevahendite kohaldamise välistamine maandab ka panga jaoks riske, et klient saaks nõuda pangalt näiteks kahju hüvitamist, mis saaks olla autori arvates kõige tõenäolisem nõue kliendi poolt.

Peale võlausaldajast tuleneva takistava asjaolu on vastuvõtuviivituse kohaldamiseks vajalik, et võlausaldaja kohustus muutuks sissenõutavaks või täidetavaks.¹⁴³ Juhul kui kliendi ja panga vahel ei ole lepingus ülesütlemistähtaja esitamise järgset väärtpaberite ära kandmise või müümise tähtaega kokku lepitud, siis tõlgendatakse kohustuse täitmise aega VÕS § 82 lg 3 järgi mõistliku ajana ülesütlemisest, võttes arvesse kohustuse täitmise kohta, viisi ja olemust. Kohustuse sissenõutavaks muutumist hinnatakse sellisel juhul VÕS § 82 lg 7 järgi. Kuna üldjuhul pank kliendiga ühendust ei saa, ning praktikas saadetakse kliendile mitu teadet kliendisuhete lõpetamise kohta koos ettepanekuga väärtpaberid ära kanda, siis tuleks sellisel juhul pangal selguse huvides ülesütlemise avalduses välja tuua kohustuse sissenõutavaks muutumise kuupäev, millest pank lähtub.

Kokkuvõtvalt on võimalik jõuda seisukohale, kliendile ei tulene seadusest otsest kohustust võlgniku poolt üleantu vastu võtta. Küll aga kohaldub kliendi ja panga vahelises võlasuhtes vastuvõtuviivituse regulatsioon, mis võimaldab kliendile omistada kohustus teha pangaga VÕS § 23 lg 2 tuginedes koostööd. Koostöökohustuse täitmine on vajalik, et pangal oleks võimalik

¹⁴² RKTko 3-2-1-69-08, p 21.

¹⁴³ Kull, VÕSK, § 119/6.2.

täita VÕS § 626 lg-st 1 tulenev kohustus lepingu ülesütlemlisel üleantu tagastada. Koostöökohustust on võimalik sellisel juhul sisustada ka hea usu põhimõttega VÕS § 6 lg 1 järgi. Vastuvõtuviivituse kohaldamiseks on vajalik, et kohustus muutuks sissenõutavaks või täidetavaks.

4.2. Väärtpaberite müük vastuvõtuviivituse sätete alusel

Jõudes järeldusele, et kliendipoolse väärtpaberite vastuvõtuviivituse korral kohalduvad VÕS § 119 lg 1 tulenevalt vastuvõtuviivituse sätteid, annab VÕS § 120 lg 1 võimaluse võlgnetavad väärtpaberid hoiustada. VÕS-i kommentaaridest tulenevalt saab müügiõigus tekkida juhul kui tegemist on vastuvõtuviivitusega, kui võlausaldaja isik ei ole teada või kui vallasasja üleandmine võlausaldajale ei ole võimalik võlgnikust mitteoleneval põhjusel. Kui esineb üks välja toodud eeldustest ja võlgnik on selle tõendanud, võib võlgnik asja müüa vaid juhul kui esineb vähemalt üks VÕS § 125 lg 1 p-des 1–5 välja toodud eeldustest ning müük on õigustatud ja eelduslikult võlausaldaja huvides.¹⁴⁴ Autor toob järgnevalt välja peamised sätte kohaldamise eeldused ning analüüsib nende kohaldamisel tekkida võivaid probleeme.

VÕS §125 l 1 näol on tegemist seadusest tuleneva alusega müügiõiguse tekkimiseks, seega ei pea poolte vahel olema sellise müügiõiguse teostamiseks eraldi sõlmitud kokkulepet. VÕS-i kommentaarid nimetavad sätte eesmärgiks vabastada võlgnik kohustuse täitmisest ning vältida sellega viivitusse sattumist.¹⁴⁵ Pangal on võimalik tugineda üldjuhul kliendi viivitusele või võimatusele kliendile väärtpaberid üle anda pangast mitteoleneval põhjusel.

Elektrooniliste väärtpaberite müügiõigust säte selgesõnaliselt ei võimalda. VÕS § 125 lg 1 toob välja, et võlgnik võib võlausaldaja viivituse korral müüa ainult vallasasju. VÕS-i kommentaarid toovad välja, et Riigikohus on laiendanud analoogiat ka näiteks kinnisasjadele, eeldusel, et selle hoiustamine ei ole võimalik.¹⁴⁶ Selge viite väärtpaberitele saaks esmalt anda grammatilise tõlgendusena VÕS § 125 lg-s 4 toodud viide reguleeritud väärtpaberiturule (väärtpaberibörsi) hinnale, mis saab potentsiaalselt kirjeldada reguleeritud väärtpaberiturul noteeritud väärtpaberite hinda. Samas toob TsÜS § 49 lg 2 välja, et vaid seaduses sätestatud juhtudel kohaldatakse õigusele asja kohta sätestatud, kuivõrd TsÜS § 49 lg 1 järgi peetakse asjaks kehalist eset. Väärtpaberid ei ole kehalised esemed vaid varalised õigused, millele viitab ka

¹⁴⁴ *Ibidem*, § 125/4.1.

¹⁴⁵ *Ibidem*, § 125/1.

¹⁴⁶ *Ibidem*, §125/4.1; RKTKo 3-2-1-30-09, p 13.

VPTS § 2 lg 1. Ka Riigikohus on mitmel korral välja toonud, et väärtpaberid VÕS § 917 lg 2 mõttes ehk registris registreeritud väärtpaberid ei ole TsÜS § 49 lg 1 mõttes kehalised esemed vaid kehatud õigused¹⁴⁷ ning neil ei saa tuvastada ka asjaõiguslikku omandit asjaõigusseaduse¹⁴⁸ (edaspidi AÕS) § 68 lg 1 mõttes.¹⁴⁹ Seega teeb töö autor järelduse, et VÕS §125 lg-s 1 sätestatud õigus võlgnetava vallasja müügiks ei kehti väärtpaberikontol hoiustatud elektroonilistele väärtpaberitele, ent seadusandja jätab tõlgenduspõhiselt lahtiseks, millistele esemetele on mõeldud VÕS § 125 lg 4 mõttes väljakujunenud reguleeritud väärtpaberituru hind.

Eelneva osas leiab kinnitust ka Saksa õigusest, mis sätestab põhimõtte, et raha, väärtpaberid ja muud dokumendid, mida on võimalik hoiustada, ei kuulu müümisele.¹⁵⁰ Täpsemalt on hoiustatavate väärtpaberite näol on tegemist dokumentidega, mis tõendavad õiguseid, enamasti paber kandja vormis.¹⁵¹ Samas viidatakse ka Saksa õiguses müügiõiguse puhul selgelt reguleeritud väärtpaberiturule ning reguleeritud väärtpaberiturgu reguleerivale seadusele, kusjuures väärtpabereid võib müüa vaid autoriseeritud maakler või isik, kes on volitatud avalike enampakkumiste korraldamiseks.¹⁵² Saksamaa kohtupraktikas on ka välja toodud, et autoriseeritud reguleeritud väärtpaberituru maakleri kasutamine aitab ennekõike kaitsta vähemalt keskmise turuhinna tagamist müügiõiguse korral.¹⁵³ Seega on autori arvates võimalik tuletada, et teatud juhtudel on võimalik Saksa õiguses argumenteerida, et elektroonilised väärtpaberid ei kuulu hoiustamisele ja neile laieneb siiski müügiõigus tulenevalt BGB § 383 lg 1. Autor leiab Saksa õiguse näitel, et ka Eestis tuleks VÕS §-i 125 tõlgendada sarnaselt Saksamaa kohtupraktikale.

Järeldades, et VÕS § 125 on analoogia korras kohaldatav ka elektrooniliste väärtpaberite müügile, on asjakohane analüüsida ka teisi sätte kohaldamise eelduseid. VÕS § 125 lg 3 lubab võlgnikul vallasasi müüa, kui see on selgelt võlausaldaja huvides. Üldjuhul saaks olla müük

¹⁴⁷ RKTko 3-2-1-37-14, p 12 ja RKTko 3-2-1-96-13, p 17.

¹⁴⁸ Asjaõigusseadus, RT I, 22.02.2019, 11.

¹⁴⁹ RKTko 3-2-1-96-13, p 17. Sama seisukohta on väljendanud ka IX Riigikogu Istungijärgul Eesti Väärtpaberite Keskreistri seaduse eelnõu (221 SE) esimesel lugemisel Märt Rask, rõhutades, et elektrooniline väärtpaber on oma olemuselt õigus, mitte asi ning, väärtpaberi suhtes ei kehti seega AÕS. Riigikogu. 221 SE Eesti Väärtpaberite Keskreistri seadus. IX Riigikogu stenogramm, II istungijärk, 116.11.2000. – <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199911161000> (29.04.2020).

¹⁵⁰ H. G. Bamberger. H. Roth. W. Wau. R. Poseck. BeckOK BGB 52. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2019, § 383/1.

¹⁵¹ *Ibidem*, § 372/11.

¹⁵² Krüger, W. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 3. Schuldrecht – Allgemeiner Teil II. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2019, § 385/1–4.

¹⁵³ OLG Köln, 19 U 150/99 = NJW-RR 1995, 52, p 54.

võlausaldaja huvides juhul kui sellega vähendatakse võlausaldaja kahju, mis saaks tuleneda hinnamuutustest.¹⁵⁴ Küsimusi võib tekitada, kas ja kuidas saaks pank jõuda selgusele, kas kõnealuste väärtpaberite müük on selgelt kliendi huvides. Autor leiab, et kliendi huvi saaks eeldada ennekõike olukorras, kus tegemist on väärtpaberiga, mis on oma olemuselt „kiiresti riknev“. VÕS-i kommentaarides ollakse seisukohal, et näiteks üleandmistakistustega veose võib müüa juhul, kui tegemist on oma olemuselt kiiresti rikneva veosega, kui veose seisund nõuab seda, või kui muude abinõude rakendamisel ei oleks tekkivad kulutused mõistlikus suhtes veose väärtusega.¹⁵⁵ Eelnevalt väljatoodu valguses saaks ka väärtpaber kui varaline õigus kanda „kiiresti rikneva“ õiguse tunnust. Väärtpaberi „kiiresti riknevust“ saaks käsitleda näiteks võrdluses finantsturu olukorraga – kas turuhinnad tõusevad või langevad ehk kas väärtpaberi väärtus kukub kiiresti või kasvab. Abiks võib olla ka klienti poolt hoitud väärtpaberi liik – kas tegemist on osaühingu osaga või kaubeldava aktsiaga. Pangal on üldjuhul võimalik hinnata ka ettevõtete väärtust, ent tegemist võib olla lisaressursse nõudva tegevusega, mis ei pruugi olla proportsionaalne saavutatava eesmärgiga.

Leides eeltoodu põhjal, et VÕS § 125 lg 1 võiks anda võimaluse ka elektrooniliste väärtpaberite müügiks, jääb üheselt selgusetuks, millises ostukeskkonnas ja tingimustel peaks elektrooniliste väärtpaberite müük toimuma. VÕS § 125 lg 2 toob välja, et asja võib müüa kohustuse täitmise kohas ning kui kohustuse täitmise kohas ei saaks mõistlikku tulemust loota, siis võib asja müüa ka muus sobivas kohas. VÕS-i kommentaarides on toodud välja, et müügikeskkonna valikul on oluliseks kriteeriumiks garantii, et võlgniku poolt teostatav müük peaks rahuldama võlausaldaja kohustuse täitmise nõude ehk peaks olema eelduslikult lepingust loodetule maksimaalselt lähedane.¹⁵⁶

Elektroonilisi väärtpabereid tuleb müüa VÕS § 125 lg 2 järgi kohustuse täitmise kohas, milleks on võimalik lugeda VÕS §-le 85 lg 2 ja analoogia korras VÕS §-le 91 lg 3 väärtpaberikontot.

VÕS § 125 lg 4 annab lisaks juhised, et asi tuleb müüa enampakkumisel. Näiteks Swedbank on toonud välja, et „väärtpaberid võõrandatakse viisil, mis väärtpaberite liiki ja kogust arvesse võttes tagab panga hinnangul kliendi jaoks parima tulemuse väärtpaberite võõrandamise hetkel.“¹⁵⁷ SEB on sätestanud, et „pank võib müüa väärtpaberid parima võimaliku hinnaga, mis

¹⁵⁴ Kull, VÕSK § 125/4.1

¹⁵⁵ *Ibidem*, § 125/4.1.

¹⁵⁶ *Ibidem*, § 125/4.2.1.

¹⁵⁷ Swedbank. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2019), p 12.7.

tema hinnangul vastavate väärtpaberite eest on sel hetkel mõistlikult võimalik saada.¹⁵⁸ On ka turuosalisi, kes investeerimisteenuste osutamise tingimustes väärtpaberite müügikeskkonda ei täpsusta.

Kui oma olemuselt on tegemist kiiresti rikneva asjaga või asjal on kujunenud reguleeritud väärtpaberituru- või turuväline hind või kui enampakkumisel loodetav hind oleks ebamõistlikult madal võrreldes enampakkumise korraldamise kuludega, siis võib võlgnik müüa asja enampakkumise asemel ka muul mõistlikul viisil. Reguleeritud väärtpaberiturul noteeritud väärtpaberite müük võiks toimuda näiteks panga maaklerosakondade vahendusel, kus professionaalne reguleeritud väärtpaberituru maakler väärtpaberitega kaupleb, nii nagu ka eelnevalt viidatud Saksa õiguses on ette nähtud.¹⁵⁹ Samas tuleb arvestada ka asjaoluga, et suure osa mitteaktiivsete klientide väärtpaberitest, kellega leping üles öeldakse, võivad moodustada mitteaktiivsete ja ka pankrotis olevate osaühingute osad ning muud reguleeritud väärtpaberiturul mittekaubeldavad väärtpaberid, mille puhul müük on takistatud. Sellisel juhul on vajalik väärtpaberid võõrandada läbirääkimiste vahendusel, kus pank otsib ostuhuvilise ja esitab fikseeritud hinnaga pakkumise, millele ostja esitab nõustumuse või nõustub pakkumisega, aga määrab oma hinna. Sellist võimalust toetaks ka eelnevalt mainitud VÕS § 125 lg-s 4 välja toodud muu mõistlik viis, kuivõrd väheväärtuslike või väärtusetute väärtpaberite puhul oleks avaliku enampakkumise korraldamine panga jaoks ebaproportsionaalselt kulukas. Müügikeskkonna valikul on kokkuvõttes vaja arvesse võtta võlausaldaja eelduslikud huvid väärtpaberite suhtes. Samas ei peaks pank kandma riski vaatest, mis puudutab väärtpabereid kui pikaajalist kliendi investeeringut, sest ka pangal ei ole võimalik väärtpaberi kasumlikkust ette hinnata. Seega ei peaks panga poolt olema hüvitatav saamata jäänud tulu VÕS § 128 lg 2 mõttes. Saamata jäänud tulu hüvitamise välistamise kokkulepped on kehtivad VÕS § 106 ja VÕS § 42 lg 3 p 1 toodud piirides.¹⁶⁰ Pangad on saamata jäänud tulu hüvitamise oma üldtingimustes ka välistanud.¹⁶¹

VÕS § 125 lg 5 toob välja, et võlgnik peab võlausaldajale enne asja müümist oma kavatsusest võlausaldajale teada andma. Samas vabastab sama sätte teine lause võlgniku

¹⁵⁸ SEB. väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019), p 197.

¹⁵⁹ Elektrooniliste väärtpaberite müügi on ette näinud väärtpaberite puhul ka Riigivaraseadus, RT I, 29.06.2018, 44, mille § 39 lg 2 p 1 sätestab, et väärtpaberite võõrandamise puhul nähakse ette avalik pakkumine või müük reguleeritud väärtpaberiturul.

¹⁶⁰ Sein, VÕSK § 128/4.2.

¹⁶¹ Swedbank. Üldtingimused (kehtivad alates 01.06.2018), p 12.6; Luminor. Üldtingimused (01.01.2019), p 70; SEB. Väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019), p 203; LHV Üldtingimused (kehtivad alates 13.01.2018), p 13.3.4.

teatamiskohustusest, kui asi on kiiresti riknev või teatamine ei ole võimalik. Kui lähtuda seisukohast, et väärtpaberid ei ole oma olemuselt kiiresti riknevad, ei näe autor võimalust, et pank vabastaks eelnevast teatamiskohustusest asjaolu, et kliendiga puudub ühendus ning müügiteade ei pruugi adressaadini jõuda. Seega on oluline, et pank teeks kõik endast oleneva, et müügiprotseduur oleks läbipaistev ja klienti oleks vastavalt informeeritud.

VÕS § 126 lg 6 eeldab, et võlausaldaja kannaks asja müümisega seonduvad mõistlikud kulud ning võlgnik saab need asja müümisest saadud rahast maha kanda. Ülejäänud raha peab võlgnik maksma võlausaldajale välja. Riigikohus on toonud välja, et asja müümise mõistlikud kulud kannab võlausaldaja ning need arvatakse asja müümisest saadud rahast maha.¹⁶² Riigikohtu seisukoht viitab asjaolule, et võlausaldaja peab kandma vaid müümisega seotud mõistlikud kulud, ent praktikas on keeruline teha vahet mõistlikel ja mitte mõistlikel kuludel. Mõistlikku müümiskulu ületava osa tagastamist võlausaldajale näevad ette ka VÕS-i kommentaarid.¹⁶³ Kui kliendi väärtpaberid on väärtusetud, siis ei ole eluliselt võimalik, et nende müümisest saaks teenida lisatulu, mida kliendile üle anda, ent samas on võimalik jõuda seisukohale, et väärtpaberite müümine on igal juhul mõistlikum kui asjaolu, et pank peaks neid edaspidi oma kuludega hoidma või mujal hoiustama. Mõistliku kulu hindamisel on määrav roll siiski ka sobiva müügiviisi ning väärtpaberite hinna kujunemisel.

Riigikohus on leidnud, et kui teadaolev võlausaldaja ei ole nõuet rahale esitanud, siis peab võlgnik tema raha TsÜS § 43 lg 2 tulenevalt hoiustama.¹⁶⁴ Pangal on võimalik kliendile kuuluvat raha hoiustada arvelduskontol. Juhul kui pank lõpetab kliendisuhte, on eesmärgiks ka sulgeda ka arvelduskonto. Väärtpaberite müügist võib tekkida ka olukord, kus pank on kulutanud kliendi väärtpaberite müümiseks rohkem raha kui seda on väärtpaberite väärtus, seega tekib kliendil hüpoteetiliselt panga ees võlgnevus. Praktikas on pangad toonud välja, et tüüptingimustes nähakse ette arvelduskontol oleva rahaga tasaarvestamise võimalus, ent kui kliendil puudub arvelduskontol piisav krediit, siis ei ole võimalik seda nõuet ka rahuldada.¹⁶⁵ Samas leiab autor, et kuna sellised ostukeskkonna kulud ei saa olla panga jaoks märkimisväärsed kulud, siis võiks pank olla valmis väärtpaberite- ja konto haldamiskuludest vabanemise eesmärgil kandma need kulud ise.

¹⁶² RKTko 3-2-1-30-09, p 13.

¹⁶³ Kull, VÕSK § 125/4.3.

¹⁶⁴ RKTko 3-2-1-30-09, p 13.

¹⁶⁵ Näiteks Luminor. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 18.05.2018), p 16.2; SEB. Väärtpaberikonto- ja tehingute tingimused (01.08.2019), p 197.

VÕS § 126 lg 7 järgi säilivad võlausaldajal kohustuse mittekohasest täitmisest tulenevad õigused. Seega olukorras, kus pangal kliendiga kontakt puudub, on vajalik järgida müügiõiguse teostamisel siiski kõiki autori poolt eelnevalt VÕS §-s 125 välja toodud nõudeid, et välistada kliendipoolseid nõudeid väärtpaberite müümisõiguse rikkumisel.

Ka VÕS § 125 alusel väärtpaberite müümine kas reguleeritud väärtpaberiturul või väljaspool reguleeritud väärtpaberiturgu eeldab vastavaid registrikandeid. Kui reguleeritud väärtpaberituru puhul on registrikanded üldjuhul kliendi poolt antud müügikorraldusega hõlmatud, siis väljaspool reguleeritud väärtpaberiturgu väärtpaberite müümise järgselt on vajalik siiski teostada väärtpaberiülekanne, et väärtpaberite omand üle anda. EVKS § 34 lg 3 näeb ette, et kontohalduril on keelatud edastada registripidajale korraldusi registritoimingu tegemiseks ilma väärtpaberikonto omaja või tema poolt nõuetekohaselt volitatud isiku vastavasisulise korralduseta, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Kõnealuse sätte kohta ei ole seaduseandaja seadusloome käigus täiendavaid selgitusi esitanud. Tõlgendades sätet grammatiliselt on võimalik järeldada, et seaduses peab olema selgelt välja toodud erand, mis sätestab korralduse andmise võimaluse muul moel kui väärtpaberikonto omaja või tema poolt volitatud isiku korraldusel. Autor, leiab, et sellise erandina saaks käsitleda näiteks notariaadimäärustiku § 31 lg-t 2, mis toob välja, et hoiustatud väärtpaberid kantakse üle notari poolt kontohaldurile tehtud korralduse alusel. Küll aga ei ole regulatsioonis välja toodud sarnaseid erisusi pangale. See võib tähendada, et EVKS-is välja toodud kolmas alternatiiv ei ole mõeldud VÕS § 125 alusel väärtpaberite müümiseks. Samas näeb autor, et selline võimalus peaks siiski olema regulatsiooniga hõlmatud.

Eeltoodu põhjal on võimalik järeldada, et VÕS § 125 lg 1 järgi on müügiõigus lubatud küll vaid vallasasjadele, ent autori arvates peaks olema võimalik VÕ § 125 lg 1 alusel müüki ka elektroonilistele väärtpaberitele. VÕS § 125 lg 4 järgi võiks elektrooniliste väärtpaberite puhul olla kohane nii väärtpaberite müük reguleeritud väärtpaberiturul kui ka kokkuleppeliselt väljaspool väärtpaberiturgu. Autor leiab, et võttes näitena Saksa õiguse, peaks ka Eestis toimuma väärtpaberite müük maaklerosakonna kaudu, tagades sellega vähemalt keskmine turuhind. Väärtpaberite müümisel VÕS § 125 alusel võib osutuda problemaatiliseks registrikande tegemine kuivõrd regulatsioon ei too selget viidet, et VÕS § 125 lg 1 alusel

väärtpaberite müümine on hõlmatud EVKS § 34 lg 3 järgi välja toodud erandiga, mis lubab korraldusi esitada ka seaduses sätestatud erandiga.

4.3. Hoiustamine vastuvõtuviivituse sätete alusel müügiõiguse puudumisel

Vastuvõtuviivituse kontseptsiooni rakendamisel on võimalik lisaks võlgnetava vallasasja müügile VÕS §125 lg 1 alusel hoiustada ka VÕS § 120 tulenevalt raha, väärtpabereid, muid dokumentide ja väärtasju. Juhul kui VÕS § 125 lg 1 alusel ei ole võimalik pangal väärtpaberid müüa, siis on asjakohane analüüsida, kas seadusandja tahe on suunatud vastuvõtuviivituse kohaldumisel väärtpaberite müügi asemel nende hoiustamisele. Panga puhul on asjakohane analüüsida VÕS § 122 lg 1 tulenevalt tagasivõtmise õigusega hoiustamist, kus tagasivõtmise õigusega hoiustamise korral loetakse, et hoiustamisega on võlgnik kohustuse täitnud hoiustamise ajal. VÕS § 120 kohaldamise eeldusteks on vastuvõtuviivitus ja ebaselgus võlausaldaja isikus. Seega on asjakohane analüüsida, kas pangal on võimalus vastuvõtuviivituse kohaldumisel hoiustada kliendi väärtpabereid ka notari juures.

Magistritöö valimis olevad pangad ei ole investeerimisteenuste osutamise tingimustes väärtpaberite notari juures hoiustamise võimalusi eraldi reguleerinud. Saksa õigusest tulenevalt on võimalik notari juures hoiustada vaid materiaalseid väärtpabereid¹⁶⁶, ent Eesti õigus lubab notaritel hoiustada ka elektroonilisi väärtpabereid, mida hoiustatakse notari väärtpaberikontol¹⁶⁷, mille notar on avanud pangas eriliigilise väärtpaberikontona.¹⁶⁸

Tulenevalt notariaadiseaduse¹⁶⁹ (edaspidi NotS) § 32 lg 3 p-st 8 on raha, väärtpaberite, dokumentide ja muude esemete hoiule võtmine ametiteenus, kui see ei ole ametitoiming ega sellega kaasnev ametikohustus. Erialakirjanduses ja ka NotS § 35 lg-s 3 on välja toodud, et kui notari juures toimub hoiustamine VÕS § 120 alusel ehk võlausaldaja vastuvõtuviivituse

¹⁶⁶ H. G. Bamberger. H. Roth. W. Wau. R. Poseck. BeckOK BGB 52. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2019, § 372/11.

¹⁶⁷ Krüger, W. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 3. Schuldrecht – Allgemeiner Teil II. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2019, § 372/3.

¹⁶⁸ Notari väärtpaberikonto kohta vt lähemalt notariaadimäärustik, RT I, 25.09.2019, 3, § 29. Tulenevalt Nasdaq CSD eeskirjadest võib notar avada enda nimel väärtpaberite eriotstarbelise väärtpaberikonto väärtpaberite deponeerimiseks Eesti arveldussüsteemi või sellega seoses notariaadiseaduse või teise notari tegevust käsitlevate seaduste kohaselt. Nasdaq CSD SE. Nasdaq väärtpaberite keskdepositooriumi eeskirjad. II peatükk. Sätted Eesti Arveldussüsteemi kohta, jõust. 18.09.2017, uuend. 01.01.2019, lk 4 . –https://nasdaqcsd.com/wp-content/uploads/Nasdaq_CSD_Eeskirjad_Chapter_II_Rulebook_Approved_14.09.2017_amended_21.12.2018.pdf (29.04.2020).

¹⁶⁹ Notariaadiseadus, RT I, 19.03.2019, 73.

kohaselt, on tegemist ametitoiminguga, mis on igale notarile kohustuslik¹⁷⁰, sealhulgas peab notar lähtuma sellise toimingu tegemisel notari tasu seaduses toodud teenuste hindadest. Hoiule võtmise aluseks saaks sellisel juhul olla NotS § 35 lg 1 järgi notariaalselt kinnitatud avaldus, mille peaks esitama pank kui väärtpaberite hoiule võtmist taotlev isik.

VÕS § 120 lg 1 kohaldamiseks ei ole üldjuhul täidetud teine sätte kohaldamise alternatiiv ehk ebaselgus võlausaldaja isikus. Kliendile on pangas avatud väärtpaberikonto omajad teada ning seega võlausaldaja isikus ebaselgust ei esine. Küll aga võib esineda ebaselgus võlausaldaja kontaktandmete osas, mida teise eelduse täitmiseks erialakirjandus siiski ei toeta. Seega saaks pank tugineda üldjuhul vaid VÕS §120 alusel vastuvõtuviivituse olukorrale, et hoiustada väärtpabereid notaritoimingul alusel.

Oluline on välja tuua, et juhul kui notar hoiustab notariaadimäärustiku § 29 lg 1 kohaselt eraldi avatud väärtpaberikontol panga klientide väärtpabereid, siis ei ole tal kohustust sama sätte lg 3 järgi hoiule võetud väärtpabereid valitseda. Hoiustatud väärtpaberid kantakse NotS § 31 lg 2 alusel üle notari poolt kontohaldurile tehtud korralduse alusel. Seega on võimalik eeldada, et sellisel juhul ei ole vajalik EVKS § 34 lg 3 tulenevalt kliendi vastukorraldust ja tegemist saaks olla eelneva alapeatüki lõpus analüüsitud EVKS § 34 lg 3 mõistes seaduses sätestatud erandiga, kus kontohaldur saab võtta korralduse aluseks seaduses sätestatud aluse.

Juhul kui vastuvõtuviivituse sätted võlasuhtes ei kohaldu, on pangal siiski võimalik hoiustada väärtpabereid ka NotS § 35 lg 3 järgi. Sellisel juhul ei ole tegemist notari ametitoiminguga, vaid NotS § 32 lg 3 p-st 8 järgi ametiteenusena. Siiski on pangal võimalik ka ametiteenuse puhul rakendada VÕS § 122 lg 1 alusel tagasivõtmise õigusega hoiustamist, mille korral täidab pank kohustuse väärtpaberid võlasuhte lõpus tagastada hoiustamisele andmisega. Seda on kinnitanud mitmes lahendis ka Riigikohus.¹⁷¹

Väärtpaberite hoiustamine notari juures ametiteenusena on notarile vabatahtlik, mis tähendab, et notaril ei ole kohustust sellist ametiteenust pakkuda. Tulenevalt NotS § 41 lg 2 on notaril hoiustamise taotluse saamisel õigus otsustada, kas ta on pädev seda tööd vastu võtma ning kas

¹⁷⁰ Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna. – Juridica 2011/VI, lk 455; Seletuskiri notariaadiseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. 411 SE I. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e1d7a685-d554-b7e8-2aa8-ca4ba88322ad/Notariaadiseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus> (29.04.2020).

¹⁷¹ RKTko 3-2-1-130-13, p 12 ja RKTko 2-15-8579/48, p 28.

tasus jõutakse kokkuleppele. Teenuse hinnastamise osas alam- ning ülempiire välja toodud ei ole, seega võivad need tasukokkulepped põhineda näiteks ajakulul, olla kindla summana kokku lepitud või tuluosapõhised.¹⁷² Siiski ei ole seaduses reguleeritud, et notar saaks hoiulepingust igal hetkel loobuda, mis tähendab, et sellisel juhul oleks panga ja notari vahelises lepingus reguleeritud ka notari võimalused hoiuleping ühepoolset üles öelda, mis omakorda vähendaks panga õiguskindlust väärtpaberite pikaajalisel hoiustamisel. Täpsemalt toob NotS § 41 lg 3 välja, et juhul kui notar on nõustunud ametiteenust osutama, siis võib ta loobuda teenuse osutamisest hiljem vaid üksnes siis, kui ilmneb tõestamisseaduse¹⁷³ §-s 4 loetletud asjaolu või muu mõjuv põhjus. Erialakirjanduses ei ole NotS § 41 lg 3 valguses “muud põhjust” sisustatud, ent selleks saaks olla näiteks notari õigus keelduda klientide väärtpaberite hoiustamisest, kui see oma olemuselt ei käi kokku ametiteenuse olemusega ning kui määramata ajaks hoiustamine osutub koormavaks.

Ametiteenuse puhul ei ole notaril kohustust lähtuda notari tasu seaduse hindadest.¹⁷⁴ Notaril ja pangal on võimalik teenuse summas eraldi kokku leppida ning tulenevalt teenuse iseloomust võib ametiteenusena osutada väärtpaberite hoiustamine pangale kallimaks. Kuna ametiteenuse puhul on tingimused ja hoiustamise eesmärk vaja eelnevalt kokku leppida, siis võib tekkida sellise teenuse pakkumisel ka tõrkeid notari valmidusel pikaajaliseks hoiustamiseks. Seadusandja ei ole küll piiritlenud, mis eesmärkidel väärtpaberite hoiustamine ametiteenusena saaks toimuda, ent erialakirjanduses on hoiustamist ette nähtud peamiselt tehingute tegemise tagamisel, näiteks ajutise deposiidina või nõusolekute hoiustamisel.¹⁷⁵ NotS seletuskirjas on välja toodud, et sellise hoiustamisena saaks näiteks kõne alla tulla olukord, kus isikud ei ole notariaalse tehingu osapooled, aga neil on vaja hoiustada raha näiteks kohtuvaidluse korral.¹⁷⁶ See viitab senisele praktikale tuginedes pigem asjaolule, et notariaalse hoiustamise puhul ei ole mõeldud seadusandja poolt notarit kui igavest hoiustajat, kellele eraettevõtjana tegutsev pank saaks kliendisuhete lõpul anda hoiustada mittelikviidseid varasid, millele ei leidu ostuhuvilisi.

Seega võib pangale tekkida esiteks väärtpaberite hoiustamisel õiguslikku ebakindlust võimalused notari ametiteenuse pakkumisel ja valmisolek n-ö pikaajaliseks hoiustamiseks eeldusel, et klient, kes ei ole väärtpaberite vastu tundnud huvi varem, ei kavatse VÕS § 122 lg-

¹⁷² Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna. – Juridica 2011/VI, lk 454.

¹⁷³ Tõestamisseadus, RT I, 22.02.2019, 3.

¹⁷⁴ Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna. – Juridica 2011/VI, lk 455.

¹⁷⁵ *Ibidem*, lk 455.

¹⁷⁶ Seletuskiri notariaadiseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. 411 SE I, lk 14.

s 4 välja toodud seitsme aasta jooksul tõenäoliselt teatada soovist hoiustatu vastu võtta.¹⁷⁷ Võimalik on ka olukord, kus pikaajalise hoiustamistähtajaga väärtpaberite puhul on klient üldjuhul kaotanud väärtpaberite tagasivõtmise nõude. Sellisel juhul tekib õiguslik ebakindlus, kuivõrd VÕS § 122 lg 4 annab pangale õiguse, ent mitte kohustuse väärtpaberid tagasi võtta. Riigikohus on seisukohale, et sellistel juhtudel lasub notaril kohustus poolte tahe välja selgitada, millise tähenduse annab hoiustaja hoiustamise tagasivõtmise õigusetusele, et vältida hilisemaid vaidlusi.¹⁷⁸

Seega on pangal vajalik notariga enne tagasivõtmise õiguseta hoiustamist jõuda kokkuleppele, kas seitsme aasta möödudes võtab pank kliendi väärtpaberid tagasi või jätkab notar nende tähtajatut hoiustamist. Juhul kui notar võtab endale õiguse väärtpaberite tähtajalise hoiustamise lõpus väärtpaberid pangale kui võlgnikule tagasi anda, siis peab pank väärtpaberid vastu võtma. Hoiustamise lõppemisel võib olla pangale väärtpaberite tagasi võtmine raskendatud. Ennekõike võib põhjustada probleeme nii väärtpaberite pangas hoidmine, nende raamatupidamislik arvele võtmine ja kliendi omandi tagamine. Notari juures väärtpaberite hoiustamise ajal on olnud pangal võimalik kliendi väärtpaberikonto sulgeda, seega suletakse väärtpaberikonto nii pangas kui ka registris. Seega ei ole pangal võimalik väärtpabereid kliendi väärtpaberikontole tagasi kanda. Sellisel juhul peaks väärtpaberite tagasi kandmisel hoiustama väärtpaberid panga väärtpaberikontol ning väärtpaberite omanikuks saaks registri vaatest pank. Eraldi võlaõiguslikke kokkuleppeid ei saaks pank kliendiga sõlmida, sest sellisel juhul hoiaks pank kliendi väärtpabereid koos panga väärtpaberitega. See on aga keelatud VPTS § 88 lg 1 alusel, mis ei luba pangal kui investeerimisühingul hoida enda ja kliendi vara koos. Kui pank avaks pangasiseselt väärtpaberikonto, kus ta hoiaks vaid klientide vara, kellega leping on lõpetatud, siis registri vaatest on ikkagi pank saanud selliste väärtpaberite omanikuks. Panga jaoks võib tekitada nii raamatupidamise kui ka järelevalve vaatest edasisi probleeme väärtpaberite alternatiivne arvele võtmine ning ka kliendiga eraldi lepingute sõlmimine väärtpaberite panga poolt avatud väärtpaberikontol hoidmiseks. Sisuliselt ei järgiks selline meetod registripidamise põhimõtteid. Olulisi praktilisi probleeme tekitaks endiste klientide väärtpaberite hoidmiseks ka esindajakonto avamine EVKS § 6 lg 1 mõttes, kus hoidmiseks on vaja kliendi käsundit. Sisuliselt seisab pank peale notariaalset hoiustamist taas sama probleemi ees, ehk peab jätkama

¹⁷⁷ Kull, I., VÕSK § 120/4.4. tuuakse välja, et seitsmeaastane tähtaeg kehtib vaid juhul kui seitsme aasta jooksul ei ole võlausaldaja avaldanud tahet hoiustatu tagasi võtmiseks. Seega on võimalik, et hoiustamise aegumistähtaeg on ka pikem kui 7 aastat.

¹⁷⁸ RKTko 3-2-1-130-13, p 14 ja RKTko 2-15-8579, p 31.

endise kliendi väärtpaberite hoidmist. Lisaks on pangal keeruline kui mitte võimatu tagada ka kliendi omandi säilimine registri vaatest.¹⁷⁹

Eelnevalt välja toodud õiguslikud ja praktilised probleemid notari poolse hoiustamisel lõpetamisel võivad tähendada, et notaril ei pruugi olla huvi väärtpabereid näiteks ametiteenusena hoiustada. Sellisel juhul saab notar pangale teenuse pakkumisest keelduda NotS § 41 lg 2 alusel ja ei pea seda pangale põhjendama. Kui tegemist on ametitoiminguga, siis saab notar hoiustamisest keelduda NotS § 41 lg 1 järgi vaid seaduses sätestatud alustel, põhjendades oma keeldumist.

Väärtusetutele väärtpaberitele ostuhuvilise leidmine ning väärtpaberite pikaajaline hoiustamine notari vahendusel ei pruugi olla pangale lõpplahendust andvad võimalused kliendi väärtpaberite hoiustamisest vabanemiseks kuivõrd esimesel juhul jätkuks väärtpaberite hoiustamine samal moel edasi, ehk väärtusetud väärtpaberid oleksid endiselt hoiul kas mõne teise turuosalise juures või ka samas pangas uue kliendi arvel. Teisel juhul kannaks pank pikaajaliselt väärtpaberite notari juures hoiustamisel endiselt hoiustamisest tekkivaid kulusid ning on võimalik, et kui panga ja kliendi vahelisele suhtele vastuvõtuviivitus ei kohaldu, siis ei ole notaril ka huvi ametiteenusena sellist hoiustamist pakkuda.

Otsides lahendusi näiteks Anglo-Ameerika õigussüsteemist, praktiseeritakse Ameerika Ühendriikides¹⁸⁰ väärtpaberite hoiustamiseks protseduuri nimega „*the Escheatment process*“¹⁸¹. Kui klient ei ole oma väärtpaberikontot teatud aja jooksul kasutanud ehk on kaotanud pangas aktiivse kliendi staatuse, siis antakse sellise kliendi väärtpaberikontolt väärtpaberite haldamisõigus riigile.¹⁸² Ameerika Ühendriikides on protseduur reguleeritud osariikide põhiseadusega. Kõik osariigid ei ole protseduuri väärtpaberitele laiendanud.¹⁸³ Erialakirjanduses tuuakse välja, et kui kliendi väärtpaberikontol olevad väärtpaberid antakse

¹⁷⁹ Magistritöös ei analüüsita kliendisuhte lõpetamise järgselt väärtpaberite panga väärtpaberikontol või esindajakontol, lähtudes töö alguses loodud eeldusest, et pank ei soovi väärtpaberite hoiustamist pangas jätkata.

¹⁸⁰ Riigistamise protseduur on kasutusel ka näiteks Inglismaal ja mujal Anglo-Ameerika õigussüsteemides, ent autor annab ülevaate käsitlusest Ameerika Ühendriikide näitel põhjusel, et materjalide leidmisel oli võimalik kasutada prof. Marshall Lesteri kasulikke näpunäiteid.

¹⁸¹ Eesti keeles puudub sellele protseduurile ametlik tõlge, ent tulenevalt terminist „*escheat*“, on tegemist riigi omandusse mineva varaga ehk riigistamise protseduuriga, kus investimisühing annab kliendi väärtpaberid üle riigikassasse. Vt lähemalt U.S. Securities Exchange Commission. Escheatment Process. Accounts – Abandoned or Unclaimed. 25.06.2007. – <https://www.sec.gov/fast-answers/answersescheat.htm> (29.04.2020).

¹⁸² Kelly-Green, Diane. Unclaimed Property: An Ancient Concept Creating Modern Liabilities. – Franchise Law Journal vol. 32, no.1, Summer 2012, lk 41–42.

¹⁸³ King, William S. A Bridge Too Far: Due Process Considerations in State Unclaimed-Property Law Enforcement. – Suffolk University Law Review 45, no. 4. 2012, lk 1256–1257.

panga poolt riigile üle, siis hoiustab riik vara enda nimelisel väärtpaberikontol teatud aja jooksul edasi. Selle aja jooksul on kliendil esitada riigile nõue vara tagasi saamiseks. Enamiku riigi poolt hoiustatud vara vastu omanikud siiski kunagi huvi ei tunne.¹⁸⁴ Mõnedes osariikides on välja toodud, et riigile võib hoiustamiseks anda vaid likviidset vara. Näiteks on sätestatud miinimumväärtus, millest alates vara vastu võetakse.¹⁸⁵ Kuna panga jaoks on problemaatiline pigem väärtusetu vara müümine ning hoiustamine, siis ei pruugi varale miinimumväärtuse piirangu seadmine probleemi lahenduskäigule kaasa aidata. Autor leiab, et müügiõiguse asemel saaks riik algetada enda nimelisel väärtpaberikontol, mis oleks avatud registris, väärtusetute väärtpaberite puhul väärtpaberite registrist kustutamise protseduuri. Seda muidugi juhul kui omanikud oma vara vastu enam huvi ei tunne.¹⁸⁶ Oluline on siiski välja tuua, et registrist algetamise protseduur puudutaks vaid Eesti väärtpaberite registris registreeritud väärtpabereid. Kui kliendil on välismaa registris registreeritud väärtpaberid, siis võivad ka riigil olla piiratud võimalused väärtpaberite kustutamiseks või müümiseks.

Registripidajal on õigus avada Eesti Vabariigi valitsusasutusele või Eestis asutatud avalik-õiguslikule juriidilisele isikule väärtpaberikonto ka EVKS § 11 lg 2 p 3 alusel otse registris, seega võimaldaks regulatsioon sisuliselt riigi väärtpaberikonto hoidmist registris. Sellise kontseptsiooni vajalikkuse üle hindamine võib olla küll õiguspoliitiline otsus, aga lahendaks Eesti õiguse vaatest investeerimisühingute jaoks probleemi varade hoiustamise osas väärtpaberikonto lepingu lõpetamisel ja kaitseks paralleelselt rohkem ka klienti tema vara säilimisel. Kindlasti eeldaks selline otsustus ka registripidamise kontseptsiooni muutmist, eriti osas, mis puudutaks registri võimekust välismaa registrites registreeritud väärtpaberite hoidmisel.

Kokkuvõtvalt leiab autor, et juhul kui panga ja kliendi vahelises võlasuhtes kohaldub vastuvõtuviivitus, saab pank VÕS § 120 lg 1 alusel hoiustada väärtpabereid notari juures. Notar pakub sellist hoiustamise võimalust ametitoiminguna. Kui vastuvõtuviivitus ei kohaldu, saaks pank hoiustada väärtpabereid notari juures juhul kui notar pakub vastavat ametiteenust. Mõlemal juhul saaks pank rakendada VÕS § 122 lg 1 mõttes tagasivõtmise õiguseta hoiustamist. Tagasivõtmise õiguseta hoiustamise puhul on notaril kohustus pangaga enne

¹⁸⁴ Kelly-Green, Diane. Unclaimed Property: An Ancient Concept Creating Modern Liabilities. – Franchise Law Journal vol. 32, no.1, Summer 2012, lk 41.

¹⁸⁵ Biek, John A. Should a State's Right to Claim Custody of Abandoned Property Dovetail with the Owner's Rights in that Property? – Journal of Passthrough Entities, vol. 17, no. 3, May-June 2014, lk 34.

¹⁸⁶ Võimaluse väärtpaberite registrist kustutamiseks annab ka EVKS § 18 lg 4, vt ka töö sissejuhatus.

hoiustamist välja selgitada tagasivõtmise õiguseta hoiustamise tähendus. Sellest tulenevalt leidis autor, et kui isegi tagasivõtmise õigusetuse puhul ei soovi pank peale seitsme aasta möödumist väärtpabereid siiski VÕS § 122 lg 4 järgi tagasi võtta, eeldaks see, et väärtpaberite hoiustajaks jääks määramatuks ajaks notar. Sellisel eesmärgil ei pruugi notar tahta ametiteenusena hoiustamisfunktsiooni rakendada võib teenuse osutamisest keelduda. Ametitoimingu puhul peab notari olema keeldumiseks seaduslik alus. Kokkuvõttes võib osutada notari ametiteenusena hoiustamine panga jaoks kulukamaks põhjusel, notari ametiteenustel ei ole ette nähtud fikseeritud hinda. Notar võib ametiteenuse osutamisest loobuda ka NotS § 41 lg 3 järgi hiljem ehk peale lepingu sõlmimist. Viimase peatüki kokkuvõttes tõi autor välja ka ettepaneku väärtpaberite hoiustamiseks riigi poolt registris avatud väärtpaberikontol eesmärgiga võimaldada pangal väärtpaberite hoiustamisest lepingu lõpetamise järgselt vabaneda ning väärtusetud ja omanikuta või pankrotistunud väärtpaberid registrist järgemisi kustutada.

KOKKUVÕTE

Väärtpaberikonto lepingu ülesütlemisel lõpetab pank väärtpaberikonto lepingu alusel kokku lepitud investeerimisteenuste osutamise. Kliendile antakse panga poolt väärtpaberikonto lepingu ülesütlemisavalduse välja saatmisel tähtaeg lepingu alusel üleantu ehk väärtpaberite tagasi võtmiseks. Kliendil on võimalik kanda väärtpaberid teise teenusepakkuja juurde või ära müüa. Juhul kui klient ette antud tähtaja jooksul eelnevalt nimetatud toiminguid ei tee, puudub pangal õiguskindlus väärtpabereid ilma kliendi nõusolekuta väärtpaberikonto lepingu lõpetamise järgselt käsutada. Pank ei saa seega kliendi väärtpaberikontot sulgeda ja jätkab väärtpaberite hoidmist. Juhul kui kliendi arvelduskontol lõppevad vabad rahalised vahendid, peab pank katma omal kulul kliendi väärtpaberite hoidmisega kaasnevad kulud. Samuti peab pank haldama endiselt kliendi väärtpabereid ja väärtpaberikontot. Pangal puudub kontohaldurina võimalus algetada ettepanek väärtpaberite registrist kustutamiseks, et selle kaudu vabaneda väärtpaberite hoidmisest.

Magistritöös otsiti vastust küsimusele, millistel õiguslikel alustel võib pank pärast lepingulise suhte lõppemist väärtpaberikontol hoiustatud kliendi väärtpaberid võõrandada. Selleks uuriti esiteks käsutusõigust andvate kokkulepete reguleerimist panga tüüptingimuses ning võrreldi neid pankade poolt väljatöötatud vastavate tüüptingimustega. Teiseks analüüsiti seaduses sätestatud võimalusi väärtpaberikonto lepingu lõppemisel väärtpaberite müümiseks või müügiõiguse võimatuse korral nende hoiustamiseks. Töös esitatud uurimisküsimustele vastamise eesmärgiks oli hinnata, kuivõrd on kehtiva regulatsiooni raames võimalik anda pangale nii väärtpaberite müügi kui ka registrikande tegemise õigus, seahulgas tagada kliendi huvide kaitse ning kas selleks oleks vajalik kehtivate seaduste täiendamine või kohtupraktika muutmine.

Töös on ümber lükatud esimene hüpotees, et seaduses eksisteerivad imperatiivsed keelunormid, millede järgimata jätmine tooks kaasa väärtpaberite müügitehingu tühisuse. Autori jõudis analüüsi käigus seisukohale, et VPTS-ist ja MiFID II-st tulenev väärtpaberite hoidmise ja kaitsmise kohustus ei too endaga kaasa TsÜS § 87 mõttes väärtpaberite müügitehingu tühisust. Samas võivad VPTS ja MiFID II mõjutada panga ja kliendi vahelist lepingulist võlasuhet, aidades sisustada panga hoolsuskohustust lepingulise kohustuse rikkumisel. Väärtpaberikonto lepingule kohalduvates tüüptingimustes välja toodud müügiõiguse teostamist reguleerivad tüüptingimused ei kujuta endast VÕS § 42 lg 2 mõttes lepingu põhilist eset ega hinna ja üleantu

väärtuse suhet. Seega alluvad väärtpaberite müügiõigust reguleerivad tüüptingimused tüüptingimuste kehtivuse kontrollile.

Teise peatüki analüüsi käigus sai kinnitust hüpotees, et pangal on võimalik teostada müügiõigus, võttes kliendilt tüüptingimuste alusel eelneva korralduse kliendi väärtpaberite müümiseks. Autor jõudis järelduse, et tüüptingimustes sätestatud korraldus väärtpaberite müügiks võib olla avaldatud nii sõnaselge korraldusena, mis kujutab endast üheselt mõistetavat sõnastust väärtpaberite müümiseks ja vajalike registrikannete tegemist, ent ka kaudse tahteavaldusena kinnitades nõustumist väärtpaberite müügiks. Tüüptingimustes antud korraldus registrikannete tegemiseks ei kujuta endast siiski EVKS § 34 lg 3 mõttes samaväärset kandekorraldust. EVKS § 34 lg 3 välja toodud kandekorralduse jaoks on vaja pangal sätestada, et klient volitab panka tegema kliendi nimel müügitehingu jaoks vajalikke registrikandeid.

Lisaks saaks kliendi poolt tüüptingimustes korralduse alusel tekkida poolte vahel komisjonilepingu liiki võlasuhe VÕS § 692 lg 1 mõttes, kus pank peab kliendi huve arvesse võttes müüma kliendi väärtpaberid enda nimel ja kliendi arvel. Sellisel juhul tegutseb pank kliendi väärtpabereid müües kliendiga kokkulepitud korralduste alusel. Komisjonimüük võib pangale olla problemaatiline osas, mis puudutab müügist saadu kliendile üleandmist. Samas on võimalik, et komisjonimüügist saadud raha krediteerimine kliendi arvelduskontole on piisav, et lugeda lepinguline kohustus täidetuks.

Kinnitust leidis hüpotees, et pangal on võimalik esitada kliendi vastu nõue tahteavalduse asendamiseks kohtulahendiga. Tahteavalduse asendamiseks kohtulahendiga peaks pank sätestama tüüptingimustes kliendile kohustuse anda väärtpaberikonto lepingu ülesütlemisel tahteavaldus väärtpaberite müümiseks ning vajalike registrikannete tegemiseks. Pank peaks sätestama kliendil väärtpaberite ära kandmiseks või müümiseks kindla tähtaja, sest vastasel juhul nõude sissenõutavaks muutumist analüüsida VÕS § 82 lg 2 ja VÕS § 82 lg 7 alusel.

Tahteavalduse asendamine kohtulahendiga hea usu põhimõttele tuginedes ei nõua tüüptingimustes eelnevalt sätestatud kokkulepet kindla toimingute tegemiseks, ent laiendab lepingust tulenevaid kohustusi, mida pooled ei ole ilmtingimata kokku leppinud. Selliseks laiendatud kohustuseks saaks olla üldine koostöökohustus tulenevalt VÕS § 23 lg 1, mis kohustaks klienti tegema pangaga koostööd panga lepinguliste kohustuste täitmisel või VÕS § 6 lg 1.

Kolmandas peatükis jõuti järeldusele, et lepingule kohalduvas investeerimisteenuste osutamise tingimustes võib ette näha volituse andmise lepingu lõpetamise järgselt väärtpaberite müügiks. Pank peab tüüptingimustes selgelt määratlema, mis on volituse sisu ja millises ulatuses volitus pangale antakse. Tüüptingimuste muutmisel peab pank kandma aga riski, et lepingulise suhte jooksul tingimustesse toodud muudatus müügivolituse tekkimise kohta võib olla olenemata VÕS-s § 43 lg 2 pangale antud erandile siiski käsitletav VÕS § 37 lg 3 mõttes üllatusliku tingimusena ja muutuda mittesiduvaks. Kliendi poolt tüüptingimustes pangale antud volitus moodustab volituse sisesuhte, aga välissuhtes võib vaja minna kliendi ja panga vahel sõlmitud volituse kohta täiendavat tõendit juhuks kui allkirjastatud väärtpaberikonto leping, millele kohalduvad investeerimisteenuste osutamise tingimused, kus on sätestatud kliendi ja panga vaheline volituse sisesuhe, ei pruugi olla piisav volitust kinnitav dokument. Kliendil võiks olla lisaks tüüptingimustele võimalik anda tagasivõtmatu volitus pangale näiteks panga poolt ette nähtud esindusõiguse blanketil, mille ta täidab väärtpaberikontot avades.

Volitus lõppeb kliendi ja panga vahelises esindussuhtes kui tehingud, milleks volitus anti, saavad tehtud. Seega on oluline panga jaoks sätestada võimalikult üldine volitus, mis hõlmaks endas volitust nii kohustustehingute, käsutustehingute kui ka vajalike kandekorralduste tegemiseks. Selleks, et volitus kehtiks ka peale lepingu ülesütlemist, peaks pank viitama tüüptingimustes, et volitust andev tüüptingimus jääb kehtima ka peale lepingu ülesütlemist. Volitus saab lõppeda ka olukorras, kus tehingute tegemist piirab objektiivne või subjektiivne majanduslik võimatus ehk isegi kui väärtpabereid oleks võimalik müüa, siis ei ole võimalik pangal leida minimaalse väärtusega väärtpaberitele ostuhuvilist või osutub väärtpaberite müügiprotseduur ebaproportsionaalselt kulukaks. Pangal on võimalik tuua tüüptingimustes välja, et kliendi poolt antud volitus on tagasivõtmatu. Siiski ei ole võimalik pangal tüüptingimustes volituse tagasivõtmist piirata või seda välistada rangemalt kui seadus võimaldab.

Magistritöö neljandas peatükis leidis kinnitust hüpotees, et vastuvõtuviivituse kontseptsiooni kohaldamiseks elektrooniliste väärtpaberite müügiks on regulatsioon puudulik. Elektrooniliste väärtpaberite müük VÕS § 125 lg 1 alusel peaks olema siiski võimalik. Pangal on võimalik hoiustada väärtpabereid notari juures. Küll aga oleneb notariaalse hoiustamise liik vastuvõtuviivituse kohaldumisest.

VÕS §-st 125 ei selgu, millises müügikeskkonnas peaks elektroonilisi väärtpabereid müüma. VÕS § 125 lg 4 järgi võiks elektrooniliste väärtpaberite puhul olla kohane nii väärtpaberite müük reguleeritud väärtpaberiturul kui ka väljaspool väärtpaberiturgu. Võttes näitena Saksa õiguse, peaks ka Eestis toimuma väärtpaberite müük maaklerosakonna kaudu, tagades sellega vähemalt keskmine turuhind. Väärtpaberite müümisel VÕS § 125 alusel võib osutuda problemaatiliseks registrikande tegemine kuivõrd regulatsioon ei too selget viidet, et VÕS § 125 lg 1 alusel väärtpaberite müümine on hõlmatud EVKS § 34 lg 3 järgi välja toodud erandiga, mis lubab korraldusi esitada ka seaduses sätestatud alustel.

Juhul kui panga ja kliendi vahelises võlasuhtes kohaldub vastuvõtuviivitus, saab pank VÕS § 120 lg 1 alusel hoiustada väärtpabereid notari juures, notar pakub sellist hoiustamise võimalust ametitoiminguna. Kui vastuvõtuviivitus ei kohaldu, siis saaks pank väärtpabereid hoiustada notari juures ka juhul kui notar pakub vastavat ametiteenust. Mõlemal juhul saaks pank rakendada VÕS § 122 lg 1 mõttes tagasivõtmise õiguseta hoiustamist, kuid panga jaoks kaasnevad mõlema hoiustamise alternatiiviga kulud. Autor tõi välja ka ettepaneku väärtpaberite hoiustamiseks riigi poolt registris avatud väärtpaberikontol eesmärgiga väärtusetud väärtpaberid registrist kustutada.

Finantsturuosaliste vahel võiks jätkuda diskussioon, kas Eesti vajaks riigi nimel registris avatud väärtpaberikontot, kuhu oleks turuosalistel võimalik loovutada kliendisuhete lõpetamise järgselt panka hoiule jäetud väärtpaberid, millele on raskendatud leida ostuhuvilisi ning mis võivad tekitada pangale pikaaegselt hoidmisel komplikatsioone nii halduslikult, majanduslikult kui ka järelevalve riski vähendamisel.

Töös tehtud järeldused võimaldavad turuosalistel valida erinevate magistritöös analüüsitud võimaluste vahel saavutamaks nii panga kui kliendi jaoks õiguslikult ja majanduslikult sobivaim lahendus väärtpaberite müügiks ning seadusandjal valida probleemide lahendamiseks regulatsioon, mis tagab panga kliendi huvide kaitse ja finantsturu usaldusväärsuse.

BANK'S RIGHT TO SELL CLIENT'S SECURITIES UPON CANCELLATION OF SECURITIES ACCOUNT AGREEMENT

Abstract

In a situation where after the cancellation of the securities account contract, the securities held in the client's securities account remain in the account, the bank must have legal basis to dispose of the securities. According to the principles of contractual freedom, the bank has the right to determine the grounds for cancellation of the securities account contract and to cancel the contract ordinarily or extraordinarily. The cancellation can be based on, for example, the client's failure to fulfill its obligations to the bank, including non-payment of debts or due to the bank's risk assessment.

Upon the cancellation of the securities account contract, the bank shall stop providing the services agreed upon in the securities account contract. The client is given a reasonable time by the bank to take back the securities was received based on the contract. The client can either transfer the securities to another service provider or sell them. However, the client have usually lost contact with the bank primarily because the client does not update his/her contact information. Often, a client also does not have the opportunity to enter into a client relationship with other market participants and open a securities account for personal reasons. More so, the client loses all interest in transferring or selling securities the moment they become worthless. More so, it is nearly impossible for a client to find a buyer interested in worthless securities.

If the client does not perform the aforementioned actions within the given time, the bank lacks legal certainty to dispose of the securities without the client's consent after the cancellation of the securities account contract. The bank is therefore unable to fully close the securities account and will continue to hold the securities for indefinite time. If the client's securities account runs out of funds, the bank must cover the costs of holding the client's securities at its own expense. The bank must also continue to manage the client's securities and securities account, among other things, receive and store dividends received by the client both in cash and in the form of securities. As an account operator, banks lack the right to initiate a proposal to delete securities from the register to free themselves from holding problematic securities.

The long-term holding of securities after the end of the client relationship may cause problems for the bank in complying both with Estonian and foreign regulations to which the bank is a subject. Limited possibilities to terminate the deposit of the client's securities when necessary have created a situation where the bank has terminated the client's relationship several years ago, but still holds the client's securities.

The master's thesis examines the rights and obligations arising from the restitution obligations between the client and the bank providing the investment service after the cancellation of the securities account contract by the bank. The master's thesis seeks answers to the question on what legal bases may the bank, after the cancellation of the contractual relationship, sell the client's securities deposited in the securities account. For this, the author first examines how to regulate the right of disposal in standard bank terms and looks for examples of relevant standard terms developed by banks. Secondly, the possibilities provided by law for selling or depositing securities upon cancellation of a securities account contract are analyzed. The aim of answering the research questions presented in the work is also to assess the extent to which the protection of the client's interests can be ensured within the framework of the current regulation and whether it would be necessary to amend the existing laws or court practice.

In the master's thesis it was hypothesized that there are mandatory prohibitory norms in the law, which non-compliance with will result in the nullity of the sales transaction of securities. Bank can exercise the right of sale by taking a prior instruction or prior authorization from the client by adding it to the standard terms when signing the securities account contract. The bank can also file a claim against the client to replace the declaration of intent with a court decision. As the Law of Obligations Act (hereinafter LOA) interprets securities only as a document or tangible asset according to § 917 (1) of LOA, the regulation is insufficient to be applied to the concept of delay in acceptance for the sale of electronic securities, but the bank could deposit securities to be held by a notary.

To answer the research questions, the thesis was divided into three chapters. The analysis of the work was based on a systematic and teleological method of interpretation. The first chapter of the master's thesis examined whether and how the principle of protection and safekeeping of securities arising from legislative obligations affects the sales transactions with a client's securities. Also, it was examined whether the right to sell after the cancellation of the contract is subject to the regulation of standard terms and whether the standard terms are subject to

validation. In the course of the analysis, the author concluded that the obligation to hold and protect securities arising from Markets in Financial Instruments Directive II (hereinafter MiFID II) does not entail the nullity of a securities sales transaction according to § 87 of the General Part of the Civil Code Act. At the same time, MiFID II may affect the contractual relationship between the bank and the client by helping to fulfill the bank's duty of diligence in breach of the contractual obligation. The first chapter ended with the conclusion that the standard terms governing the exercise of the right of sale set out in the standard terms applicable to a securities account contract do not constitute the main object of the contract or the relationship between price and transferred value within the § 42 (2) of LOA. Thus, the standard terms governing the right to sell securities are subject to verification of the validity of the standard terms.

The second and third chapters of the thesis examined the possible regulation of contracts to grant the right of disposal in the banks' standard terms and looked for examples of the corresponding standard terms developed by banks. It was analyzed whether and under what conditions the standard terms of the securities account contract allows the bank to be given, firstly, a sales instruction and, secondly, a sales authorization and which obligations arise from both statements of intent. Analyzing the sales order, the author also considered the replacement of declaration of intent for sale with a court decision to fulfill an obligation arising from the contract and the requirement to replace a declaration of intent with a court decision based on the principle of good faith in a situation where no obligation to issue a sales order arises from the contract.

The analysis of the second chapter confirmed the hypothesis that the bank can exercise the right of sale by taking a prior instruction from the client to sell the client's securities based on standard terms. The author concluded that the instruction for the sale of securities provided in the standard terms can be published as an explicit instruction, which is an unambiguous wording for the sale of securities and making the necessary registry entries, but also as an implicit declaration of intent confirming acceptance of the sale of securities. However, an instruction issued in the standard terms for making registry entries does not constitute an equivalent entry order within the meaning of § 34 (3) of the Securities Register Maintenance Act (hereinafter SRMA). For the transfer order set out in § 34 (3) of SRMA, the bank must provide that the client authorizes the bank to make the registry entries necessary for the sales transaction on behalf of the client.

Also, the client and the bank could, based on an instruction in standard terms, form a commission contract between the parties within the meaning of § 692 (1) of LOA, where the bank will sell the client's securities in its name and at the client's expense. In this case, the bank acts by selling the client's securities based on instructions agreed with the client. Commission sales can be problematic to the bank in terms of transferring the proceeds of the sale to the client. However, it is possible that the crediting of the proceeds from the commission sale to the client's bank account is sufficient enough to consider the contractual obligation fulfilled.

The hypothesis that the bank can file a claim against the client to replace the declaration of intent with a court decision was confirmed. To replace a statement of intent with a court decision, the bank should provide in the standard terms for the client to give a statement of intent to sell securities and make the necessary registry entries upon cancellation of the securities account contract. The bank should set a specific deadline for the client to transfer or sell the securities. Otherwise, it may be difficult for the bank to rely on a specific claim that has fallen due.

Replacing a declaration of intent with a court decision based on the principle of good faith does not require an contract made in advance in the standard terms for a specific act, but it extends the obligations arising from the contract, which are not necessarily agreed upon by the parties. Such an extended obligation could be a general obligation to co-operate according to § 23 (1) or § 6 (1) of LOA.

The third chapter concluded that the terms for the provision of investment services applicable to the contract could provide for the authorization to sell securities after the cancellation of the contract. The bank must clearly define in the standard terms what the content of the authorization is and to what extent the authorization is granted. However, upon amending the standard terms, the bank must bear the risk that the change in the terms of the sales authorization entered into during the contractual relationship may nevertheless be considered an unintelligible term within the meaning of § 37 (3) of LOA and not deemed to be part of the contract. The authorization given to the bank by the client in the standard terms constitutes an internal relationship of the authorization, but in external relations additional proof of authorization between the client and the bank is required in case a signed securities account contract subject

to investment services may not be a sufficient proof of authority. In addition to standard terms, the client could give an irrevocable authorization to the bank for example in the form of the right of representation provided by the bank, which he/she fills in when opening a securities account.

The authorization is terminated when the transactions for which the authorization was granted are completed. Therefore the bank needs to have the widest possible authorizations, including the power to enter into commitment transactions, disposal transactions, and the necessary transfer orders. In order for the authorization to be valid even after the cancellation of the contract, the bank should indicate in the standard terms that the standard term granting the authorization remains valid even after the termination of the contract. The authorization can also be terminated in a situation where the transactions are limited by objective or subjective economic impossibility, i.e. in the case when even if the securities could be sold, the bank cannot find an interested party to buy the securities or the securities sale procedure is disproportionately expensive. The Bank may state in the standard terms that the authorization given by the client is irrevocable. However, a bank cannot restrict or exclude the revocation of an authorization in standard terms more strictly than permitted by law.

In the fourth chapter of the thesis, the author sought an answer to the question whether the delay in acceptance arising from § 119 of LOA applies to the relationship after cancellation of the securities account contract and whether the bank can sell the securities or deposit them with a notary based on § 120 (1) of the LOA. The hypothesis was confirmed that the law does not regulate the sale of electronic securities based on § 125 (1) of LOA, but the author found that the sale of electronic securities based on § 125 (1) of LOA should still be allowed. With the latter hypothesis, the author also received confirmation that the bank would be able to deposit securities with a notary. However, the deposit of securities as a notarial act could only take place in the event of a delay in acceptance. If there is no delay in acceptance, the securities deposited with a notary by the bank would be regarded as a notaries professional service.

In the fourth chapter, it was found that it is not clearly stated in the § 125 of LOA in which sales environment electronic securities should be sold. According to § 125 (4) of LOA, in the case of electronic securities, it could be appropriate to sell securities on a regulated securities market as well as outside the securities market. The author found that taking German law as an

example, securities should also be sold in Estonia through the brokerage department, thus ensuring at least the average market price. The sale of securities based on § 125 of LOA may prove problematic when making a registry entry as the regulation does not provide a clear indication that the sale of securities based on § 125 (1) of LOA is covered by the exception set out in § 34 (3) of SRMA.

If a delay in acceptance applies to the debt relationship between the bank and the client, the bank may deposit securities with a notary based on § 120 (1) of LOA. A notary offers such a deposit of securities as a notarial act. If the provisions on the delay in acceptance does not apply, the bank can deposit securities with a notary even if the notary offers the deposit of securities as a professional activity. In both cases, the bank can apply an irrevocable deposit within the meaning of § 122 (1) of LOA. In the case of irrevocable deposits, the notary is obligated to find out the legal meaning of the irrevocable deposit before depositing. Consequently, the author found that even if, in the case of an irrevocable right, the bank does not wish to take back the securities after seven years according to § 122 (4) of LOA, this would presuppose that notary continues to hold the securities indefinitely. However, this may mean that in the contract it will be agreed that notary will deposit the securities for a certain term or the notary does not wish to use the deposit function as an official service for such a purpose at all and refuses to provide the service. A notary must have a legal basis for refusing to perform a notarial act within the meaning of § 41 (1) of the Notaries Act. At the end of the chapter, the author also put forward a proposal for depositing securities in a securities account opened by the state in the register to first enable banks to deposit securities at the end of the client relationship and facilitate deletion of worthless and ownerless securities from the register.

Discussions between financial market participants should continue as to whether Estonia needs a securities account opened in the register on behalf of the state, where market participants could transfer problematic and worthless securities deposited with the bank after the cancellation of a client relationship.

KASUTATUD LÜHENDID

AÕS – asjaõigusseadus

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch

BGH – Bundesgerichtshof

EK – Euroopa Kohus

EKo – Euroopa Kohtu otsus

ESMA – Euroopa Väärtpaberiturujärelevalve

EVKS – Eesti väärtpaberite registri pidamise seadus

HMKo – Harju Maakohtu otsus

IOSCO – The International Organization of Securities Commissions

KaS – krediitiasutuste seadus

Komm vlj. – kommenteeritud väljaanne

Koost – koostaja

MiFID – Markets in Financial Instruments Directive

NotS – notariaadiseadus

OLG – Oberlandesgericht

PECL – Principles of European Contract Law

RahaPTS – Rahapesu ja terrorismi tõkestamise seadus

RKTKo – Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus

ZPO – Zivilprozessordnung

TlnRnKo – Tallinna Ringkonnakohtu otsus

TsÜS – tsiviilseadustiku üldosa seadus

TsÜSK – tsiviilseadustiku üldosa seaduse kommenteeritud väljaanne

VPTS – väärtpaberituru seadus

VÕS – võlaõigusseadus

VÕSK – võlaõigusseaduse kommenteeritud väljaanne

KASUTATUD ALLIKAMATERJALID

Kasutatud kirjandus

1. Aavik, M., Krillo, K., Möller, K. Riigikohtu praktika tsiviilasjades september–detsember 2014. Tartu: Riigikohus 2015. – https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/ylevaated/2014/riigikohtu_praktika_ylevaade_tsiviilasjad_2014_3.pdf (29.04.2020).
2. Alekand, A. Osäüingu osanikeregistri pidamine. – Juridica 2015/I, lk 10–15.
3. Bamberger, H. G., Roth, H., Wau, W. Poseck, R. BeckOK BGB 52. Verlag. München: Aufl. C.H.BECK 2019.
4. Bannock, G., Manser, W. International dictionary of finance. UK: The Penguin 1995.
5. Biek, John A. Should a State's Right to Claim Custody of Abandoned Property Dovetail with the Owner's Rights in that Property? – Journal of Passthrough Entities, vol. 17, no. 3, May-June 2014, lk 33–42.
6. Brox, H. Allgemeiner Teil des BGB. 26., neubearb. Aufl. Köln, Berlin, Bonn, München 2002.
7. Busch, D. The private law effect of MiFID: the Genil case and beyond. – European Review of Contract Law, April 2017, Vol. 13 Issue 1. pp. 70–93. – https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/busch_private_law_effect_mifid_ii_erc_1_2017-1.pdf (29.04.2020).
8. Dampf, T. Registreeritud väärtpaberitele kohalduva õiguse määramine Eesti kohtutes. – Juridica 2015/VIII, lk 572–583.
9. Hallik, L. Tahteavaldus tsiviilõiguses, juh prof. Paul Varul. Magistritöö: 2005.
10. Kalamees, P. jt. Lepinguõigus. Tallinn: Juura 2017.
11. Kelly-Green, D. Unclaimed Property: An Ancient Concept Creating Modern Liabilities. – Franchise Law Journal vol. 32, no.1, Summer 2012, lk 41–50.
12. King, William S. A Bridge Too Far: Due Process Considerations in State Unclaimed-Property Law Enforcement. – Suffolk University Law Review 45, no. 4. 2012, lk 1249–1270.
13. Kingo, M. Tehinguline esindus. Magistritöö. Juhendaja prof. Paul Varul. Tartu Ülikool 2007 (käsikiri TÜ Iuridicum teabekeskuses).

14. Krüger, W. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 3. Schuldrecht – Allgemeiner Teil II. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2019.
15. Krüger, W., Rauscher, T. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung (ZPO). Band 2. §§§ 335–945b. Verlag. München: C.H.BECK. Aufl. 2016.
16. Käerdi, M. Sise- ja välissuhte eristamine esindusõiguse teostamisel. – *Juridica* 2010/VII, lk 517–522.
17. Lando, O., Beale, H. Principles of European Contract Law. Parts I and II. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International 2000.
18. Laub, G. Väärtpaberitele kohalduv õigus – selge ühendav seos. – *Juridica* 2015/V, lk 340–341.
19. Laub, G., Promet, K. Väärtpaberitest tulenevate õiguste teostamiseks õigustatud isik. – *Juridica* 2017/VIII, 567–575.
20. Luik, O-J., Haavasalu, K. Kindlustusriski mõiste sisustamine ja kasutamine kindlustuslepingute tüüptingimustes. – *Juridica* 2008/III, lk 164–170.
21. Negra, F. D. Hart Studies in Commercial and Financial law. MiFID II and Private Law. Enforcing Eu Conduct of Business Rules. Oxford: Hart Publishing 2019.
22. O'Brien, R. Who Rules the World's Financial Markets? – *Harvard Business Review*. 1995. – <https://hbr.org/1995/03/who-rules-the-worlds-financial-markets> (29.04.2020).
23. Promet, K. Väärtpaberite esindajakontol hoidmisega seotud emitendi, investori ja esindajakonto omaja õigused ja kohustused. Magistritöö, juh. dr.iur. Andres Vutt. Tartu 2015.
24. Puri, T. Notari ametiteenused ning notar vahekohtunikuna. – *Juridica* 2011/VI, lk 452–457.
25. Schubert, C. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 1: §§ 1–240. Allgemeiner Teil. Verlag München: C.H. BECK. Aufl. 2018.
26. Säcker, F. J., jt. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB). Band 2: §§ 393–304. Verlag C.H. BECK München. Aufl. 2019.
27. Säärits, T. Kliendi väärtpaberite ja raha hoidmise põhimõtted. Magistritöö, juh. LLM Gerd Laub, dr. iur. Andres Vutt. Tartu 2012.
28. Varul, P. jt. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn: Juura 2012.
29. Varul, P., jt. (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus Komm vlj. Tallinn: Juura 2010.

30. Varul, P., jt. (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Komm vlj. Tallinn: Juura 2016.
31. Varul, P., jt. (koost). Võlaõigusseadus III. 8. ja 10. osa (§-d 619–916 ja 1005–1067). Komm vlj. Tallinn: Juura 2009.
32. Vutt, M. Osaniku ja aktsionäri hääletamiskohustus kui hääle kohtulahendiga asendamise eeldus. – Juridica 2017/VI, lk 395–397.
33. Wallinga, M. Why MiFID & MiFID II Do (not) Matter to Private Law: Liability to Compensate for Investment Losses for Breach of Conduct of Business Rules. – European Review of Private Law 3-2019, lk 515–556 – https://www.rug.nl/research/portal/files/101328091/ERPL2019027_1_.pdf (29.04.2020).

Kasutatud kohtupraktika

34. EKo C-591/10, *Littlewoods Retail Ltd and Others versus Her Majesty's Commissioners for Revenue and Customs*, ECLI:EU:C:2012:478.
35. EKo C-604/11, *Genil 48 SL, Comercial Hostelera de Granes Vinos SL versus Bankinter SA, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, ECLI:EU:C:2013:344.
36. EKo C-26/13, *Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai versus OTP OTP Jelzálogbank Zrt*, ECLI:EU:C:2014:282.
37. EKo C-143/13, *Bogdan Matei, Ioana Ofelia Matei versus SC Volksbank România SA*, ECLI:EU:C:2015:127.
38. EKo C-96/14, *Jean-Claude Van Hove versus CNP Assurances SA*, ECLI:EU:C:2015:262.
39. EKo C-186/16, *Ruxandra Paula Andriuciuc jt versus Banca Românească SA*, ECLI:EU:C:2017:313, kohtujurist N. Wahli ettepanek.
40. EKo C-186/16, *Ruxandra Paula Andriuciuc jt versus Banca Românească SA*, ECLI:EU:C:2017:703.

41. RKTKo 3-2-1-41-03
42. RKTKo 3-2-1-32-06
43. RKTKo 3-2-1-13-06
44. RKTKo 3-2-1-53-06
45. RKTKo 3-2-1-35-07
46. RKTKo 3-2-1-69-08
47. RKTKo 3-2-1-164-09
48. RKTKo 3-2-1-30-09
49. RKTKo 3-2-1-68-09
50. RKTKo 3-2-1-67-09
51. RKTKo 3-2-1-97-11
52. RKTKo 3-2-1-12-11
53. RKTKo 3-2-1-178-13
54. RKTKo 3-2-1-130-13
55. RKTKo 3-2-1-96-13
56. RKTKo 3-2-1-123-13
57. RKTKo 3-2-1-152-14
58. RKTKo 3-2-1-37-14
59. RKTKo 3-2-1-89-14
60. RKTKo 3-2-1-26-15
61. RKTKo 3-2-1-128-15
62. RKTKo 3-2-1-34-16
63. RKTKo 3-2-1-13-17
64. RKTKo 2-15-8579/48
65. RKTKo 2-17-284/42
66. RKTKo 2-17-9986/48
67. TlnRnKo 2-16-7799/106
68. HMKo 2-16-7418/14
69. BGH, XI ZR 147/88 = NJW 2014, 206.
70. OLG Köln, 19 U 150/99 = NJW-RR 1995, 52.

Kasutatud õigusaktid

71. Asjaõigusseadus, RT I, 22.02.2019, 11.
72. Bürgerliches Gestezbuch (BGB) In der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002. (BGBl. I s. 42, 2909, 2003 I s. 738). Viimati muudetud 01.10.2013.a. – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (29.04.2020).
73. Eesti väärtpaberite keskregistri asutamine, RT I 1994, 71, 1229.
74. Euroopa Nõukogu 5. aprilli 1993. aasta direktiiv 93/13/EMÜ ebamõistlike tüüptingimuste kohta tarbijalepingutes – ELT L 95, lk 288–293.
75. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 15. mai 2014. aasta direktiiv 2014/65/EL finantsinstrumentide turgude kohta ning millega muudetakse direktiive 2002/92/EÜ ja 2011/61/EL (uuesti sõnastatud) – L 173, lk 349–496.
76. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/39/EÜ finantsinstrumentide turgude kohta, millega muudetakse nõukogu direktiive 85/611/EMÜ ja 93/6/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2000/12/EÜ ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/22/EMÜ. – L 145/1, lk 263–306.
77. Krediitiasutuste seadus, RT I, 08.01.2020, 6.
78. Notariaadiseadus, RT I, 19.03.2019, 73.
79. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus, RT I, 31.12.2019, 20.
80. Riigivaraseadus, RT I, 29.06.2018, 44.
81. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 06.12.2018, 3.
82. Tõestamise seadus, RT I, 22.02.2019, 3.
83. Võlaõigusseadus, RT I, 08.01.2020, 10.
84. Väärtpaberite registri pidamise seadus, RT I, 04.12.2019, 18.
85. Väärtpaberituru seadus, RT I, 04.12.2019, 4.

Muud allikad

86. AS LHV Pank. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 01.01.2018). – <https://www.lhv.ee/et/investeermisteenuste-osutamise-tingimused> (29.04.2020).
87. AS LHV Pank. Üldtingimused – (kehtivad alates 13.01.2018) https://www.lhv.ee/assets/files/conditions/General_Conditions_of_AS_LHV_Pank-ET.pdf (29.04.2020).
88. AS SEB Pank. Väärtpaberikonto ja -tehingute tingimused (kehtivad alates 01.08.2019). – https://www.seb.ee/files/tingimused/Väärtpaberikonto_ja-tehingute_tingimused_01082019_est.pdf (29.04.2020).
89. AS SEB Pank. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2020) – https://www.seb.ee/sites/default/files/web/files/tingimused/SEB_uldtingimused_EST_2019.pdf (29.04.2020).
90. ESMA. Final Report. ESMA's Technical Advice to the Commission on MiFID II and MiFIR. 19.12.2014. – https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2015/11/2014-1569_final_report_-_esmas_technical_advice_to_the_commission_on_mifid_ii_and_mifir.pdf (29.04.2020).
91. ESMA. Questions and Answers On MiFID II and MiFIR investor protection and intermediaries topics. 18. 02.2020. – https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma35-43-349_mifid_ii_qas_on_investor_protection_topics.pdf (29.04.2020).
92. European Commission. Public consultation. Review of the Markets in Financial Instruments Directive (MiFID) 8.12.2010. – https://ec.europa.eu/finance/consultations/2010/mifid/docs/consultation_paper_en.pdf (29.04.2020).
93. IOSCO Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions: Recommendations for securities settlement systems. Report. November 2001. – <https://www.bis.org/cpmi/publ/d46.pdf> (29.04.2020).
94. IOSCO Technical Committee. Client Asset Protection. Report. August:1996. – <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD57.pdf> (29.04.2020).

95. Luminor Bank AS. Investeeringisteenuste osutamise lepingu tingimused. – <https://www.luminor.ee/sites/default/files/documents/files/common/investeeringisteenuste-osutamise-tingimused-ee.pdf> (29.04.2020).
96. Luminor Bank AS. Üldtingimused (kehtivad alates 01.01.2019) – <https://www.luminor.ee/sites/default/files/documents/files/common/luminori-ylldtingimused-01-01-2019.pdf> (29.04.2020).
97. Nasdaq CSD SE. Nasdaq'i väärtipaberite keskdepositooriumi eeskirjad. II peatükk. Sätted Eesti Arveldussüsteemi kohta, jõust. 18.09.2017, uuend. 01.01.2019, lk 4 . – https://nasdaqcsd.com/wp-content/uploads/Nasdaq_CSD_Eeskirjad_Chapter_II_Rulebook_Approved_14.09.2017_amended_21.12.2018.pdf (29.04.2020).
98. Nasdaq CSD. Description of different levels of segregation offered by Nasdaq CSD. – <https://nasdaqcsd.com/wp-content/uploads/Estonian-SSS-different-levels-of-segregation.pdf> (29.04.2020).
99. Nasdaq CSD. Hea teada. – <https://nasdaqcsd.com/et/teenused/teenused-emitendile/hea-teada/> (29.04.2020).
100. Redgate Capital. Huvitavaid mõtteid 14.03 toimunud FinanceEstonia Foorumilt. – Redgate Capital AS 15.03.2019. – <https://redgatecapital.eu/huvitavaid-motteid-14-03-toimunud-financeestonia-foorumilt/> (29.04.2020).
101. Riigikogu. 221 SE Eesti Väärtipaberite Keskregistri seadus. IX Riigikogu stenogramm, II istungijärk, 16.11.2000. – <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199911161000> (29.04.2020).
102. Seletuskiri Eesti väärtipaberite keskregistri seaduse 221 SE eelnõule. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5f283c23-82b3-3afc-9fb4-b35fb4356e94/Eesti%20väärtipaberite%20keskregistri%20seadus> (29.04.2020).
103. Seletuskiri notariaadiseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. 411 SE I. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e1d7a685-d554-b7e8-2aa8-ca4ba88322ad/Notariaadiseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus> (29.04.2020).
104. Seletuskiri võlaõigusseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse 85 SE eelnõude. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/10a94366-f067-371c-bc92->

96c797ca0726/V%C3%B5la%C3%B5igusseaduse%20ja%20sellega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus (29.04.2020).

105. Seletuskiri väärtpaberituruseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 507 SE eelnõu juurde. –
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0780bcbb-1cbe-4cc7-bf3a-20ffd1a730b4> (29.04.2020).
106. Swedbank AS. Investeermisteenuste osutamise tingimused (kehtivad alates 03.05.2019). –
https://www.swedbank.ee/static/pdf/private/investor/portfolio/cond_investserv_est_2019_05_03.pdf (29.04.2020).
107. Swedbank AS. Üldtingimused (kehtivad alates 01.06.2018) –
https://www.swedbank.ee/static/pdf/private/home/important/cond_general_est_2018_06_01.pdf (29.04.2020).
108. U.S. Securities Exchange Commission. The Escheatment process. Accounts – Abandoned or Unclaimed. 25.06.2007. – <https://www.sec.gov/fast-answers/answersescheathtm.html> (29.04.2020).